

جغرافیه

یوولسم ټولگی

Ketabton.com

جغرافیه - یوولسم ټولگی

ملي سرود

دا عزت دهر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه پان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زره وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل ځلیري
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مودی رهبر

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

د پوهنې وزارت

جغرافیه

یوولسم ټولگی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

د کتاب ځانگړتیاوې

مضمون: جغرافیه

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د جغرافیې دیپارټمنټ د درسي کتابونو مؤلفین

ادیت کونکي: د پښتو ژبې د ادیت دیپارټمنټ غړي

ټولگی: یوولسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای: کابل

چاپخونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې

وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره

قانوني چلند کېږي.

د پوهنې د وزیر پیغام

اقراً باسم ربک

د لوی او ښوونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې مور ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهی لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنگه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمريز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د گران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدینو شوراگانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږگوني بنسټیز عناصر بلل کيږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټیزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنگه په ښوونځیو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونیزو تاسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. مور په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توگه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هیڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤلیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې گران زده کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولني تمدن او گټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانگه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه گټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د څیرکو او فعالو گډونوالو په توگه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه سترې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپیڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم. د معیاري او پرمختللي ښوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وگړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي

لړ لیک

کڼه	سر لیکونه	کڼه	سر لیکونه
	دیارلسم لوست	۱	د افغانستان برخه
۴۲-۳۹	ب حرارتي بریننا		لومړی څپرکی
	څوارلسم لوست		کرنه او مالداري
۴۶-۴۳	۴,۲ د ډبروسکاره او زموږ په هیواد کې د هغو کانونه	۲	د څپرکي عمومي هدفونه
	پنځلسم لوست		لومړی لوست
۵۰-۴۷	۵,۲ نفت او گاز	۴-۳	۱,۱ کرنه او د هغې اقتصادي ارزښت
	الف. نفت		دویم لوست
	ب. گاز	۶-۵	۲,۱ د کرنې لارې چارې
	شپاړسم لوست		الف. پخوانی طریقه
۵۲-۵۱	الف. د هیواد نفت لرونکې حوزې		ب. د کرنې پر مختللي او عصري طریقه
	اوولسم لوست		دریم لوست
۵۶-۵۳	۶,۲ فلزات	۱۰-۷	۳,۱ مهم کرنیز تولیدات
	اتلسم لوست		څلورم لوست
۵۸-۵۷	د فلزاتو د کانونو اقتصادي اهمیت	۱۱-۱۲	د کرنې جغرافیایي ویش
	نولسم لوست		پنځم لوست
۶۰-۵۹	۷,۲ دودانی د ډبرو کانونه	۱۶-۱۳	۴,۱ مالداري او دهغې اقتصادي ارزښت
۶۴-۶۱	شلم لوست ۸,۲ گرانیه ډبرې		شپږم لوست
	یوولسم لوست	۱۸-۱۷	۵,۱ د مالدارۍ لارې چارې
۶۸-۶۵	۸,۲ د کانونو او انرژۍ د حالت څیړنه		الف. لرغونې او دودیزه طریقه (لارې، چارې)
	دریم څپرکی		ب. عصري او پر مختللي طریقه
۶۹	صنایع او سوداګري		اووم لوست
۷۰	د څپرکي عمومي موخې	۲۰-۱۹	۶,۱ وحشي ژوي
	دوه ویشتم لوست		اتم لوست
۷۲-۷۱	په افغانستان کې صنایع او د هغو اهمیت	۲۴-۲۱	۷,۱ د کرنې او مالدارۍ څرنگوالی
	درویشتم لوست		دویم څپرکی
۷۶-۷۳	الف. لاسي صنایع	۲۵	انرژي او کانونه
	ب. ماشیني صنایع	۲۶	د څپرکي عمومي موخې
	ج. د ماشیني تولیداتو احصایه		نهم لوست
	څلرویشتم لوست	۲۸-۲۷	۱,۲ انرژي او د هغې اهمیت
۷۸-۷۷	۲,۳ توریزم او د هغه اقتصادي اهمیت		لسم لوست
	پنځه ویشتم لوست	۳۰-۲۹	۲,۲ د انرژۍ د نوي کیدوونو نوي کیدو وړ سرچینې
۸۲-۷۹	الف. د هیواد ګرځندويي سیمې		یوولسم لوست
	ب. د ګرځندوی احصایه	۳۲-۳۱	۳,۲ بریننا
	شپږویشتم لوست		دولسم لوست
۸۴-۸۳	۳,۳ سوداګري او اهمیت یې	۳۸-۳۳	الف. د اوبو بریننا

گڼه	سرليکونه	گڼه	سرليکونه
۱۴۲-۱۳۹	خلوښتم لوست د. په نړۍ کې د ډېرو سکاره يو خلوښتم لوست	۸۸-۸۵	اووه ويشتم لوست الف. کورنۍ سوداګرۍ ب. بهرنۍ سوداګرۍ اته ويشتم لوست
۱۴۶-۱۴۳	۳,۵ د انرژي د منابعو جغرافيايي ویش شپږم څپرکي: کانونه او صنايع	۹۲-۸۹	ج. د هيواد د وارداتو او صادراتو انډول(ميزان) نهه ويشتم لوست
۱۴۶	د څپرکي عمومي موخې: دوه خلوښتم لوست	۹۶-۹۳	د ۳ بانک دیرشم لوست
۱۵۰-۱۴۷	۱,۶ په نړۍ کې کانونه او د هغو اهميت درې خلوښتم لوست	۱۰۰-۹۷	بانک د چارو د پرمختګ څرنگوالی يود یرشم لوست
۱۵۲-۱۵۱	۲,۶ د کانونو دابستلو لارې-چارې خلورخلوښتم لوست	۱۰۴-۱۰۱	۳,۵ د صنايعو او سوداګرۍ د حالت څپرل د نړۍ برخه
۱۵۶-۱۵۳	په نړۍ کې صنايع، د هغو ارزښت او ډولونه پنځه خلوښتم لوست	۱۰۵	خلورم څپرکي او به او کرنه
۱۶۰-۱۵۷	۳,۶ د صنايعو په پرمختګ کې اغيزمن لاملونه (عوامل) اووم څپرکي	۱۰۶	د څپرکي عمومي موخې دوه ډیرشم لوست
۱۶۱	سوداګرۍ او ګرځندويي د څپرکي عمومي موخې	۱۰۸-۱۰۷	۱,۴ په نړۍ کې او به او په هغو پانګه اچونه درې ډیرشم لوست
۱۶۲	شپږخلوښتم لوست ۱,۷ نړيواله سوداګرۍ او د هغې اهميت اوه څلوښتم لوست: ۲,۷ نړيواله سوداګرۍ	۱۱۲-۱۰۹	الف. د اوبو لګولو لويې پروژې ب. د اوبو چاڼول(تصفيه) خلورډیرشم لوست
۱۶۴-۱۶۳	الف.د سوداګریزو راکړو ورکړو حجم اته څلوښتم لوست	۱۱۶-۱۱۳	۲,۴ کرنه او د هغې نوې لارې، چارې پنځه ډیرشم لوست
۱۶۸-۱۶۵	ب. د سوداګریزې سیمې او د هغو مفهوم نهه څلوښتم لوست		د نړۍ په پر مختلو هيوادو کې د کرنيزو توليداتو د بيلابيلو ډولونو کچه
۱۷۰-۱۶۹	د. د نړيوالې سوداګرۍ سازمان پنځوسم لوست	۱۲۰-۱۱۷	پنځم څپرکي انرژي
۱۷۲-۱۷۱	ګرځندويي(توريزم) او نړيوال اهميت يې يوپنځوسم لوست	۱۲۱	د څپرکي عمومي موخې شپږ ډیرشم لوست
۱۷۴-۱۷۳	الف. د نړۍ مهمې ګرځندوي(تورستي) سیمې او هيوادونه دوه پنځوسم لوست	۱۲۲	۱,۵ انرژي او په نړۍ کې د هغې اهميت اووه ډیرشم لوست
۱۷۸-۱۷۵	ب. د توريزم د رامنځکون(جذب) سرچينې درې پنځوسم لوست	۱۲۴-۱۲۳	۲,۵ د انرژي ډولونه اته ډیرشم لوست
۱۸۰-۱۷۹	د ۴,۷ نړيوال حمل او نقل او دهغه اهميت خلورپنځوسم لوست	۱۳۰-۱۲۵	په نړۍ کې نفت نهه ډیرشم لوست
۱۸۴-۱۸۱	الف. د حمل او نقل ډولونه ب. سيالي(رقابتونه)	۱۳۴-۱۳۱	ج. طبيعي ګاز
۱۸۷-۱۸۵		۱۳۸-۱۳۵	

په دې څپرکي کې لولو:

کرنه او مالداري

- کرنه او د هغې اقتصادي ارزښت
- د کرنې لارې چارې

– پخوانۍ طريقې

– د کرنې پرمختللي او عصري طريقه

– مهم کرنيز توليدات

– د کرنې جغرافيايي وېش

• د مالدارۍ او د هغې اقتصادي ارزښت

• د مالدارۍ لارې چارې

– لرغونې او دوديزې طريقې (لارې – چارې)

– عصري او پرمختللي طريقې

• وحشي ژوي

• د کرنې او مالدارۍ د حالت کتنه

د څپرکي عمومي موخې:

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخو ته ورسېږي:

- د کرنې په اقتصادي ارزښت به وپوهېږي.
- د کرنې بېلا بېلې لارې چارې به بيان کړای شي.
- د کرنې د نوو لارو چارو په اغيزمنتوب به پوه شي.
- د هېواد د کرنيزو توليداتو له اندازې څخه به خبر شي.
- د هېواد د کرنې په جغرافيايي وېش به وپوهېږي.
- د مالدارۍ پر اقتصادي اهميت به وپوهېږي.
- د هېواد له کورنيو څارويو او د هغو له وېش څخه به خبر او نورو ته به معلومات ورکړای شي.

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي موخو ته ورسېږي:

- د هېواد د کرنې اقتصادي اهميت به بيان کړای شي.
- د کرنې بېلا بېلې لارې چارې به تشریح کړای شي.
- د کرنې د نويو لارو چارو د اغيزمنتوب دلایل به وويلاي شي.
- د مالدارۍ اقتصادي اهميت به بيان کړای شي.
- د هېواد د کورنيو څارويو ډولونه به بيان کړای شي.
- د نقشې پرمخ د کرنيزو بيلايلو ونو، بوټو (نباتاتو) د کرنې ساحې به وښيي.
- د نقشې پرمخ د هېواد د کورنيو څارويو د ساتنې ساحې به تثبيت کړای شي.
- د هېواد د مالدارۍ ستونزې به نورو ته وويلاي شي.

۱، ۱ کرنه او د هغې اقتصادي ارزښت

۱- شکل په افغانستان کې د ځمکې دکولبې (بوې) او کرنې عنعنوي لارې چارې

د کرنې د حیاتي او اقتصادي ارزښت په هکله څومره پوهیږئ؟

کرنه: زموږ د هېواد د ملي اقتصاد یوه مهمه او بنسټي برخه ده او د هغې ځینې حاصلات، لکه: مېوې، زعفران او نور د صادراتو او عایداتو لویه سرچینه جوړوي. له تاریخي پلوه د کرنې خوراکي توکي له ډیر پخوا څخه د انسانانو د استفادې وړ ګرځېدلي دي. کرنه او مالداري زموږ د زیاتره خلکو کار او دنده ده. کرنیز حاصلات نه یوازې دا چې د وګړو د لومړنیو اړتیاوو په پوره کولو کې ارزښت لري، بلکې د سپکو صنایعو او خوراکي توکو په پرمختیا او د ملي اقتصاد په پیاوړتیا کې ورڅخه استفاده کیږي. د ځینو کرنیزو حاصلاتو له خرڅلاو څخه د یوشمېر اړتیاوو د پوره کولو په خاطر د پیسو عواید ترلاسه کیږي. کرنه د حیواناتو، سبزیجاتو او لومړنیو نباتي موادو د تخمونو د کرلو او شیندلو لپاره دځمکې له تیارولو څخه عبارت دی چې له اقلیم، مساعدو اوبو او خاورې سره په توافق د دودیزې او یا معاصرې تکنالوژۍ د وسایلو په واسطه په آبي او للمي ډول سرته رسیږي او د کال په بېلا بېلو فصلونو کې له ځمکې څخه مطلوب حاصلات اخلي. زموږ په کرنیز هېواد افغانستان کې بېلا بېلې

غلې دانې، ډول ډول مېوې، صنعتي او غوړلرونکي بوټي، بيلابيل سابه، وابنه (شوتله او ريشقه)، يو شمېر طبي بوټي لکه زعفران او نور کرل کيږي.

هغه لاملونه چې د کرنيزو توليداتو په څرنگوالي باندې اغېزه لري، فزيکي، ټولنيز، اقتصادي او سياسي لاملونه دي. د خاورې څرنگوالي، د ځمکې جوړښت او بڼه، اقليم او د اوبو سرچينې فزيکي لاملونه بلل کيږي چې د کرنيزو حاصلاتو په څرنگوالي او څومره والي پوره اغېزه لري. د ژمې د واورې اورښت او پسرلني بارانونه د لوړو سيمو او د غرونو د لمنو د خاورو لرونکو طبقو په لنډه بل کې گټور او د ونو - بوټو په وده او د هغو د رېښو په پياوړتيا په تېره د للمي غنمو په زياتوالي کې اغېزه لري.

د افغانستان د کرنې يوه برخه دوديزه او بله برخه يې پرمختللي بڼه لري. په ټولنيزه توگه د افغانستان د ټولې کرنيزې ځمکې ۷.۹ ميليون هکتاره ځمکه تر کرنې لاندې ده، چې له هغې جملې څخه ۵.۳ ميليونه هکتاره يې د خړوبولو وړتيا لري، خو د اوبو د کمښت له کبله هر کال د هغو يوازې ۲.۶ ميليون هکتاره خړوبيږي.

د ټولگي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې دوه ډلې شي، لومړۍ ډله دې د کرنيزو بوټو او د هغو د حياتي گټو په هکله او دويمه ډله دې زموږ په هېواد کې د کرنې د اقتصادي ارزښت په هکله بحث وکړي او د هرې ډلې استازی به د خپل کار پایله په ټولگي کې ووايي.

پوښتنې

- ۱- کرنه څه ډول فعاليت دی تعريف يې کړئ.
- ۲- کرنه څه اقتصادي اهميت لري؟ توضيح يې کړئ.
- ۳- غنم خو ډوله کرل کيږي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې له کتابتون يا کومې بلې علمي سرچينې څخه په استفادې د خپل هېواد د کرنې د اقتصادي ارزښت په اړه يوه پاڼه معلومات راټول او خپلو ټولگيوالو ته وړاندې کړي.

۲،۱ د کرنې لارې چارې

شکل ۲- په افغانستان کې د ځمکو اوبه کولو لارې- چارې چې زیاتره په غیر فني او نا منظمه توگه ترسره کېږي

په افغانستان کې د کرنې لارې چارې په څه ډول دي؟

زموږ په هېواد کې له ډیر پخوا راهیسې کرنه په دودیز ډول، په څارویو باندې یوې کول غیر فني او درانه کارونه د بزگر په مټ پر مخ وړل کېږي، خو د هغې لږ حاصل زموږ د هېواد د ورځ په ورځ زیاتېدونکي نفوس لگښت نه پوره کوي، نو ځکه هر کال یوه زیاته اندازه غله له بهر څخه واردېږي. د افغانستان کرنه په عمومي توگه په پخوانیو او نوو طریقو او لارو چارو ترسره کېږي چې په لنډ ډول یې توضیح کوو:

الف- پخوانۍ طریقه:

د افغانستان دغه ډول کرنه زیاتره دودیزه کرنه ده چې موخه یې یوازې د بزگرانو د اړتیا پوره کول دي. څرنګه چې په دودیزه کرنه کې د بزگر د کورنۍ د لومړنیو خوراکي توکو چمتو کول د لومړنیو اړتیاوو څخه ګڼل کېږي، نو ددې موخې لپاره په سلوکې له ۶۰ څخه تر ۸۰ پورې ځمکې او کار د غلې- دانې د حاصل لپاره ځانګړې شوې دي په دودیزه کرنه کې ځمکه، د کار ځواک، کرنیز وسایل او تخم په لومړنۍ بڼه وي چې ټول د بزگرانو له خوا چمتو کېږي. بزگران خپل ډیره لږه اندازه تولید شوی حاصل بازار ته وړاندې کوي چې د هغو په پیسو خپلې اړتیاوې پوره کوي. عنعنوي بزگران په په ټولنیزه توگه د خپلو تولیداتو په سلوکې تر ۵۰ پورې په بازار کې پلوري.

د دولتي احصائیو له مخې د غذايي توکو په توگه د هر افغان وګړي د غنمو لگښت په یوه کال کې ۱۶۲ کیلو ګرامونه رسېږي. له دې امله زموږ د هېواد د غلې حاصلات د خلکو اړتیا نه پوره کوي، نو ځکه په ځینو ولایتونو کې کچالو د غلې ځای نیسي چې د تولید اندازه یې له ۵۰۰ ټنو څخه تر ۲۵۰۰۰ ټنو پورې زیاته شوې ده، همدارنګه یوه زیاته اندازه غله له بهر څخه واردېږي.

ب - د کرنې پرمختللي او عصري طریقه:

په پرمختللي او عصري کرنه باندې د وروسته پاتې عنعنوي کرنې د بدلولو لپاره د شرایطو او اسانتیاوو

عصری (پرمختللي) گرنه	عنعنوي (دودیزه) گرنه
په مارکېټ کې د حاصلاتو د خرڅلاو له لارې د گټې لوړ حد ته رسېدل	پوښې د کورنۍ د اړتیا وړ لگښتونو بشپړونکي ده
د تولید له نوي تکنالوژۍ څخه به پراخه توگه کار اخيستل	له تولیدي دوديزو وسايلو کار اخېستل
له مارکېټ، تولید او تولیدي حاصلاتو سره ژورې او پوره اړیکې	له مارکېټو تولیدي عواملو او د تولید له حاصل سره ډیرې کمزورې اړیکې
زوروتیا او تاوان منل	له تکنالوژۍ څخه په کار اخېستو کې ځان ساتنه
پوره اندازه تولیدات او اړتیا بسيا کېدل	د غلو - دانو هغه ډېر لږ حاصل چې د وگړو اړتیا نه پوره کوي.
په تراکتور سره تر ۲۰ سانتي مترو پورې د ځمکې کولبه کول چې د بوټو رېښې په کې پوره وده کوي	د شونډیاري تر ۱۰ سانتي مترو پورې کولبه کول چې د بوټو رېښې په کې ښه وده وکولای شي
د پاک تخم کرل چې د خاورې ټول غذايي توکي اصلي نبات ته رسېږي	له خپلسرو (هرزه) بوټو سره د تخم کر چې له اصلي بوټو څخه خپلسروي (هرزه) وښه له خاورې زیات غذايي توکي اخلي

د برابرولو په خاطر لاندې امکانات بنسټي رول لري: موصلاتې کرښې او د لېږد را لېږد وسايل، برېښنا، د اوبو لگولو سيستم، بازار موندنه، اړیکې، کرنيز اصلاح شوي تخمونه، سره، د نو - بوټو د ناروغيو او افاتو ضد دارو، کرنيز ماشينونه، د څېړنو، ترويج او د نباتاتو د ساتنې خدمتونه او نور.

د عصري او پرمختللي کرنې نورې ځانگړتياوې دا دي چې کرنيزه ښيگڼه رامنځ ته کوي او له لږې ځمکې څخه ډير حاصل په لاس راوړي.

د عصري کرنې په لارو - چارو کې کرنيز ماشينونه په کار کې اسانتيا راولي او د توليد اندازه لوړوي.

د بندونو جوړول او د ويالو کيندل، د ژورو څاگانو ايستل او د پراخو شاړو ځمکو تر کرنې لاندې راوستل د توليداتو د زياتيدو او په خپل ځان د هېواد د بسيا کيدو لامل کيدای شي. د عصري پرمختللي او دوديزې وروسته پاتې کرنې د ځانگړتياوو لنډيز په جدول کې ښودل شوی دی:

د ټولگي د ننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دريو گروپونو کې تنظيم شي له خبرو اترو وروسته دې لنډ ځواب ووايي: بيا د هر گروپ استازي دې د خپل گروپ د کار په هکله د ټولگي په مخکې نورو زده کوونکو ته معلومات ورکړي.

- لومړۍ ډله: ستره موخه په عنعنوي کرڼه کې څه ده؟
- دوېمه ډله: ستره موخه په عصري او پرمختللي کرڼه کې څه ده؟
- درېمه ډله: د عنعنوي او عصري کرڼې دوه دوه مثالونه وليکئ.

پوښتنې

- پوښتنې په غور ولولئ دسم ځواب مخې ته يې(ص) او د غلط ځواب مخې ته يې (غ) وليکئ.
- ۱- په عنعنوي کرڼه کې توليدات او کرنيز حاصلات ډير پري () ()
 - ۲- په عصري او ماشيني کرڼه کې توليدات او حاصل لږ او د ياد ولو وړ نه وي.
 - ۳- اقليمي شرايط هم د کرنې په توليداتو اغيز لري () ()

له ټولگي څخه د باندې فعاليتونه

زده کوونکي دې د خپلې کورنۍ د غړو سره له مشورې څخه وروسته دلاندې پوښتنو لنډ ځواب وليکي او په راتلونکي ساعت کې دې په ټولگي کې بيان کړي. ماشيني کرڼه به زموږ د هېواد په عنعنوي کرڼه کې څه ډول ځای ونيسي؟

۱، ۳ مهم کرنیز تولیدات

۳- شکل په یوه کرونده کې د پنبې د محصولاتو راټولول

زموږ د هېواد طبعي شرايط د کومو کرنيزو بوټو کرلونه برابر دي؟

افغانستان چې بېلا بېلې اقليمي سيمې لري د بيلابيلو ونو او بوټو د کرلو وړتيا لري. څرنگه چې د افغانستان په سلوکې ۸۰ ځمکه غرونه، دښتې او ډاگونه دي، نو يوازې په سلوکې ۱۵ ځمکې د کرنې وړ دي چې اوس له هغو څخه نيمايي کرل کيږي. د افغانستان د ټولو کرنيزو ځمکو پراخوالی ۲۸ ميليونه هکتاره کيږي، له هغو څخه ۷، ۸ ميليون هکتاره د کرنې وړ ده، خو هر کال يوازې په ۴، ۵ ميليونه هکتاره کې کرنه کيږي.

د افغانستان له ټولو زيات کرنيز توليدات غلې - دانې (غنم، وريجې، جوار او وربشې) دي چې په پراخه کړنيزه ساحه کې کرل کيږي او لوړ ارزښت لري. دغه غله د کرنې وړ په سلوکې ۸۳ آبي ځمکه او نوره للمي ځمکه نيسي. نورې ونې او بوټي لکه مېوې، سابه او صنعتي بوټي لکه چغندر، پنبه، د څارويو لپاره واښه او نور په ۳۰، ۴ زره هکتاره آبي کړنيزه ځمکه کې کرل کيږي. - زموږ په هېواد کې د ټولو کرنيزو توليداتو پرتله هغه څه چې د وگړو غذايي اړتيا پوره کوي، غنم دي، چې زموږ د خلکو د خوراک بنسټي توکي دي.

غنم تر ډيره پورې په جغرافيايي منځنيو عرض البلدونو کې وده کوي چې له دې پلوه افغانستان د غنمو د کرلو او ودې تر ټولو غوره طبعي شرايط لري. غنم د افغانستان له ۳۰۰۰ څخه تر ۳۳۰۰ مترو پورې په بيلابيلو لوړو سيمو کې کرل کيږي او د افغانستان په سلوکې له (۵۰ څخه تر ۶۰) ځمکې يې نيولې دي، په داسې حال کې چې د کرنې وړ ځمکو په سلوکې ۹۰ برخه يې نيولې

۵۵.

زمور هېواد د پستو يا په مني کې د کرل کېدونکو غنمو او کلکو يا پسرلنيو غنمو د بيلابيلو ډولونو د لرلو له کبله په ټولو هېوادو کې لومړی ځای لري.

د روسي عالم (اوبولوف) د څېړنې له مخې د افغانستان شمال سيمې په آسيا کې د پستو غنمو د ودې لومړنی مرکز دی چې د غنمو په سلوکې د ۵۷ ډولونو په لرلو سره په ټوله نړۍ کې لومړی ځای لري. دغه ډول غنم په مني کې په ابي ځمکو کې کرل کېږي.

په افغانستان کې د غنمو ډيره برخه په ابي ځمکو کې کيږي چې د للمي پرتله يې د حاصل اندازه ډيره زياته ده. د افغانستان د کرنې لاندې ځمکو په سلو کې ۵۶ يې آبي او ۴۴ يې للمي دي. د غنمو له دوه پر دريمې برخې څخه زيات يې بېرته په توليدوونکو سيمو کې خوړل کېږي، يوازې دريمه برخه يې د هېواد دننه مارکيتونو ته د پلورلو لپاره وړل کېږي. د للمي غنمو د کرلو ډيرې پراخې ځمکې د هېواد په شمال کې دي، خو په آبي توگه غنم په جنوبي، مرکزي او جنوب لويديځو سيمو کې کرل کېږي.

- له غنمو څخه وروسته وريجې د افغانستان مهمه غله او د خلکو د خوراک مهم توکی دی. وريجې زياتره په هغو ځايونو کې کرل کېږي چې توده هوا او ډيرې اوبه ولري. په افغانستان کې هم وريجې په هغو ټيټو سيمو کې چې توده هوا او پريمانه اوبه لري، کرل کېږي چې دوه ډولونه لري: نرۍ وريجې او غټې وريجې.

د غټو وريجو پرتله د نريو وريجو بيه، د توليداتو اندازه او لگښت زيات دی. نرۍ وريجې د هېواد په ختيځو ولايتونو يعنې لغمان، کونړ او ننگرهار اوبه شمالي ولايتونو لکه بغلان، کندوز او تخار کې ډيرې کرل کېږي. غټې وريجې معمولاً په ميدان وردگ، لوگر، بغلان او تخار ولايتونو کې کرل کېږي.

- جوار هم په تودو او اوبه لرونکو سيمو کې کرل کېږي. د جوارو توليدات، پخوا په ډيرو ولايتونو کې مصرفيدل او د يو شمېر خلکو خوراکی توکي بلل کيدل، خو په دې وروستيو کې دهغو د کرلو ساحه کوچنۍ شوې ده او د خلکو د خوراکی توکو په توگه ورڅخه ډير کار نه اخېستل کېږي. جوار په پکتيا، پکتیکا، ننگرهار او لوگر کې ډير کرل کېږي.

- ورشې هم په تودو او اوبه لرونکو سيمو کې کرل کېږي، خو د غنمو پرتله په سړو سيمو کې ښه وده کوي. ورشې زياتره څارويو ته ورکول کېږي.

زمور د هېواد په گڼ شمېر سيمو کې يو شمېر نورې غلې - دانې لکه می، لوبيا، نخود، مشنگ او باقلي هم کرل کېږي.

- سابه هم په افغانستان کې مهم خوراکی توکی دی. په افغانستان کې مهم کرل کېدونکي سابه دادی: کچالو (پتاڼې) تور بانجان، رومي بانجان، گازرې، شلغم (ټيپر) پالک، کدو، گلپي، تورايي،

۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۷	د محصولاتو دودول
			په تین
۴۹۶،۱	۴۹۹،۲	۸۳۴،۲	غنم
۲۳۳	۴۲۰	۴۵۰	وريجې
۷۴	۲۱۶	۲۴۰	وريشې
۱۱۵	۲۴۰	۳۳۰	جوار
۲۲	۲۲	۲۲	ردن
۲۳۵	۲۳۵	۲۳۵	کچالو (بټايې)
۵۰	۵۰	۵۰	داني (لوبيا، نخود او نور)
۲۴	۲۴	۲۴	کنځلې
۶۶	۶۶	۶۶	پومبه دانه
۲۲	۲۲	۲۲	مالوچ
۵۴۰	۵۴۰	۵۲۰	سابه
۹۰	۹۰	۹۰	هندوانې
۲۲	۲۲	۲۲	ختکې
۳۳۰	۳۳۰	۳۳۰	انگور
۳۸	۳۸	۳۸	گني
۱	۱	۱	چغندر
۱۸	۱۸	۱۸	منې
۱۴	۱۴	۱۴	شفتالو
۳۵	۳۵	۳۵	الو
۱۲	۱۲	۱۲	ستروس
۳۸	۳۸	۳۸	زردالو
۱۶۸	۱۶۸	۱۶۸	نورې مېوې

مرچک، لپرو (بينايي)، کاهو او نور.

- مېوې هم زموږ د هېواد غوره کرنيز توليدات دي. د افغانستان طبيعي شرايط د ميوه لرونکو بيلابيلو ونو دودې او روزنې لپاره ډير غوره دي. مېوې د کورنيو اړتياوو له پوره کولو سر بېره بهر ته هم صادريږي.

افغانستان د بيلابيلو پانېژو او ستروس مېوو د لرلو له مخې نړيوال نوم لري چې هم له تازه انگورو، منو، ختکيو، هندوانو، انارو، ناکو، بهي او نورو او هم يې له وچو لکه بادامو، مميزو، پستې، غوزانو او نورو څخه استفاده کيږي او بهر ته هم لېرل کيږي.

- صنعتي بوټي هم لکه گني، چغندر او پنبه د هېواد په بيلابيلو سيمو کې کرل کيږي. افغانستان په نړۍ کې د پنبې د کرلو سيمه ده، هغه سيمې چې توده هوا او پوره اوبه ولري د پنبې لپاره غوره بريښي. د هغې کرل د هېواد په شمال، لوېديځ او ختيځ کې رواج لري.

چغندر هم له پخوا څخه زموږ په هېواد کې کرل کيږي، په پخوا کلونو کې يې په کندوز او بغلان کې کرل زيات رواج و او د بغلان د بورې (شکرې) په فابريکه کې ور څخه استفاده کيده.

گني د ننگرهار، کونړ، لغمان او پکتيا ولايتونو کې په يوه محدوده ساحه کې کرل کيږي، د جلال آباد شاوخوا کې يې کرنه ډيره رواج ده چې د گورې په جوړولو کې ور څخه کار اخېستل کيږي.

- زموږ د هېواد په بيلابيلو سيمو کې بيلابيل طبي بوټي هم وده کوي چې زموږ خلک له هغو څخه له ډير پخوا راهيسې په ډيرو لومړنيو بڼو کار اخلي يو شمېر دغه بوټي بهر ته هم

استول کيږي، هغه بوټي چې يوناني طب کې ور څخه کار اخېستل کيږي او ياهم د معاصر درمل جوړونې په صنعت کې کارول کيږي دادي: زعفران خوږه ولې، شمکې او نور. زموږ د هېواد يو شمېر سيمو کې غوړ لرونکي بوټي لکه زغر، شرشم، کنځلې، لمرگلی او نور هم کرل کيږي.

محصولات	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳
غنم	۱/۵۹۷/۰۰۰	۲/۶۸۶/۰۰۰	۳/۴۸۰/۰۰۰	۲/۸۸۴/۰۰۰
په ترخ کې د افغانستان يو شمېر اصلي کرنيزو محصولاتو د توليداتو اندازې (ارقام په ټنو)	۲۴۲/۰۰۰	۳۸۸/۰۰۰	۲۶۰/۰۰۰	۳۲۵/۰۰۰
وريجې	۸۷/۰۰۰	۳۴۵/۰۰۰	۲۴۰/۰۰۰	۳۳۷/۰۰۰
وريشې	۱۶۰/۰۰۰	۲۹۸/۰۰۰	۲۱۰/۰۰۰	۳۱۵/۰۰۰
جوار	۲۲۰/۰۰۰	۲۰/۰۰۰	۱۷/۰۰۰	۲۲/۰۰۰
پردن	۲۷۴/۰۰۰	۲۶۹/۰۰۰	۴۳۴/۰۰۰	۳۳۹/۰۰۰
کچالو او چغندر	۳۸/۰۰۰	۳۸/۰۰۰	۳۸/۰۰۰	۳۸/۰۰۰
گني	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰
د شکرې چغندر	۶۸۷۰۰	۶۸/۹۰۰	۵۸/۴۰۰	۷۴/۹۰۰
وجه ميوه	۵۰/۰۰۰	۵۰/۰۰۰	۴۲/۱۰۰	۵۰/۰۰۰
لوبيا، نخود او نور	۹/۰۰۰	۹/۰۰۰	۷/۰۰۰	۱۵/۰۰۰
د بادام بيلابيل ډولونه	۵/۰۰۰	۵/۰۰۰	۳/۹۰۰	۵/۰۰۰
غوزان	۲/۸۰۰	۲/۸۰۰	۲/۲۰۰	۳/۰۰۰
پسته	۹۰۰	۱/۱۰۰	۲/۴۰۰	۹۰۰
ښوون				

(۲) جدول: د ۱۳۸۰-۱۳۸۳ کلونو

په ترخ کې د افغانستان يو شمېر اصلي کرنيزو محصولاتو د توليداتو اندازې (ارقام په ټنو)

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي، لومړی دې د نوي لوست متن له ځان سره ولولي، بیا دې د هېواد د يو ډول کرنيزو توليداتو په هکله بحث وکړي او د ډلې استازی د خپل بحث پایله دې خپلو ټولگيوالو ته ووايي.

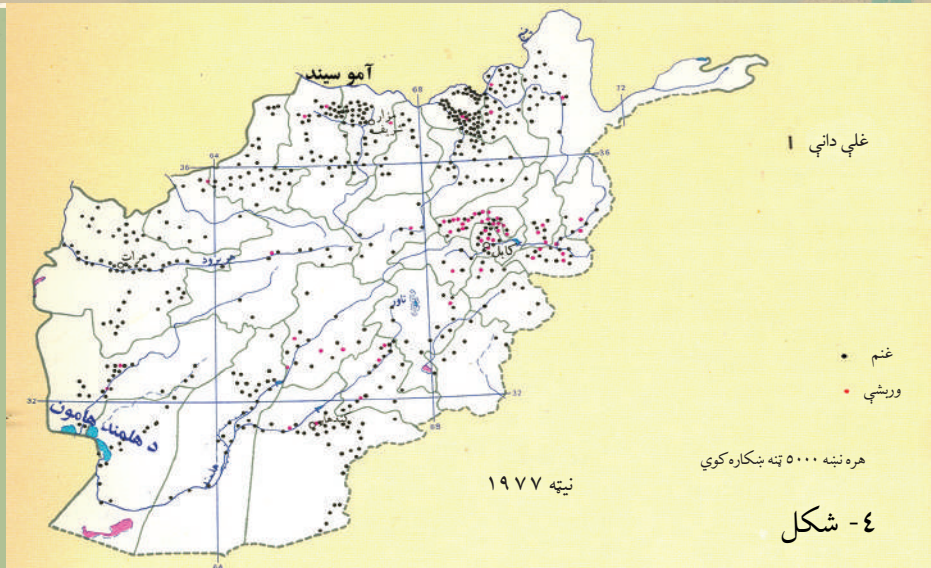
پوښتنې

- ۱- کوم ډول کرنيز بوټي زموږ په هېواد کې په پراخه اندازه کرل کېږي؟ د هغو په هکله توضيحات ورکړئ.
- ۲- وريجې په څو ډوله دي او د هېواد په کومو سيمو کې او په څه ډول طبيعي شرايطو کې کرل کېږي؟
- ۳- د هېواد څو ډوله مېوې پيژنئ، د هغو د ارزښت په هکله معلومات ورکړئ.
- ۴- صنعتي بوټي يعنې څه او څو ډوله يې پيژنئ، نوم يې واخلي.

له ټولگي څخه بهر فعاليت

ستاسې د اوسيدلو له سيمې څخه کوم ډول کرنيز محصولات ترلاسه کېږي، د هغو په کرلو کې کومې ستونزې تر سترگو کېږي، ستاسې د سيمې کرنه به څرنگه پرمختگ وکړي چې د بزگرانو او د هېواد اقتصاد مو پياوړی شي. په دې هکله په يوه پاڼه کې ليکنه وکړئ او په ټولگي کې د هغې په هکله خبرې وکړئ.

څلورم لوست د کرنې جغرافيايي وېش

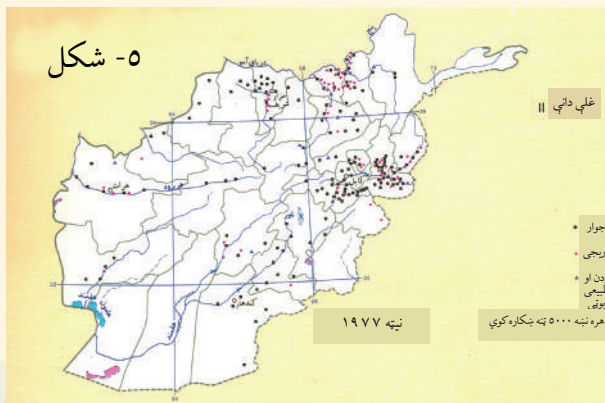

نقشه I غلې دانې

تاسې پوهیږئ چې د یو شمېر ونو - بوټو (نباتاتو) کرل په ټول هېواد کې امکان لري؟

د کرنې جغرافيايي وېش داڅرگندوي چې د ونو، بوټو بیلابیل ډولونه او غلې، دانې د هېواد په کومو سیمو کې او ترڅه ډول اقلیمي شرایطو لاندې په کوم ډول ځمکو کې کرل کېږي او تولید یې لوړوالی مومي. لکه چې په مخکېني لوست کې وویل شول، زموږ د هېواد غرنی وضعیت ددې لامل شوی دی چې د هېواد په ډیرو سیمو کې په تېره په غرنیو او دښتي سیمو کې کرنه ونه شي. د هېواد په کرنیزو سیمو کې غلې دانې، سابه او مېوې کرل کېږي. چې ستیپ ځمکې او د ویالو غاړې دي. د هېواد یوه برخه طبعي ځنگلونو او څرخایونو نیولې ده. لکه څرنګه چې په (I) نقشه کې ښکاري غنم او وریشې څه ناڅه د هېواد په ټولو سیمو کې کرل کېږي.

که (II) نقشې ته وکتل شي، جوار زیاتره د هېواد په ختیځ او په لږ شمېر نورو سیمو کې کرل کېږي، خو ورېجې زیاتره په ختیځ او شمال کې کرل کېږي.

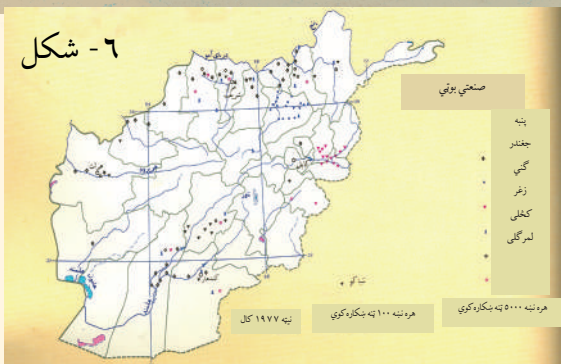

شکل ۵

غلې دانې II

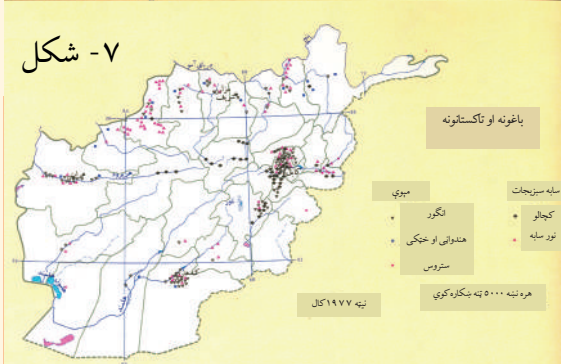
څرنګه چې په پخواني لوست کې هم ولوستل شول او د صنعتي بوټو په نقشه کې هم ښکاري، پنبه د شمال، لوېدیځ او جنوب لوېدیځ په ځینو ولایتونو، ګني په ختیځ او چغندر زیاتره په کنډز او بغلان کې کرل کېږي. یو شمېر نور صنعتي بوټي لکه لمرګلي، کنځلي او زغر د هېواد بیلابیلو سیمو

شکل - ۶

کې ځای ځای کرل کيږي. د باغونو او تاکستانونو په نقشه کې ښکاري چې پټاڼې او نور سابه په ختيځو سيمو، شمال، هرات او کندهار کې ډير کرل کيږي، مېوې، په تېره بيا انگور په کندهار، پروان، هرات، کابل او کاپيسا، ستروس (لکه نارنج، ليمو) زېتون او نور په ختيځ او خټکي او هندواڼې په شمالي ولايتونو کې رواج دي.

شکل - ۷

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې څلور ډلې شي، لاندې کارونه دې ترسره او د هغو پایلې دې په ټولگي کې وړاندې کړي:

- لومړۍ ډله به د غلو- دانو د نقشې له مخې او د مخکېني لوست سره سم، د غنمو او وريشو د کرلو سيمې وښيي او دا به څرگنده

کړي چې په نقشه کې هره ځانگړې نښه د څو زره ټنه توليداتو ښودنه کوي.

- دويمه ډله به د وريجو او جوارو د کرلو سيمې د غلو- دانو په دريمه ډله به د صنعتي بوټو د کرلو سيمې د صنعتي نباتاتو او څلورمه ډله به د باغونو او تاکستانونو په نقشه کې د باغونو او تاکستانونو سيمې او د سبو او میوو د توليد سيمې وښيي.

پوښتنې

- ۱- د کرنې جغرافيايي وېش څه مفهوم لري؟
- ۲- ولې غنم د هېواد په ټولو سيمو کې کرل کيږي؟ يوازې دوه لاملونه يې ووايئ.
- ۳- ولې زموږ د هېواد په ځينو سيمو کې يو شمېر کرنيز بوټي او د هغو د توليد اندازه لږه ده؟ د هغه لامل (علت) څه دی؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

تاسې هريو، يو ډول کرنيز بوټي غوره او د درس له مخې په يوه ولايت کې يې د کلني توليد اندازه اټکل کړئ.

۸- شکل د افغانستان د دوه بوکانو لرونکو اوشانو تصویر

زموږ په هېواد کې د څارویو ساتنه او روزنه په څه ډول پرمخ وړل کېږي؟

د څارویو روزنه او ساتنه زموږ د خلکو په ژوند کې څومره ارزښت لري؟

مالداري او د څارویو روزنه په افغانستان کې ډیر لرغونتوب لري. کله چې د څارویو ښکار کول مخ په کمښت شول او یا بشپړ ودریدل. خلکو یو نوی ډول ژوند پیل کړ او د څارویو په ساتنه او روزنه بوخت شول. له هغه وخته تر اوسه پورې پیرۍ تېرې شوي دي او خلکو همدغه ډول ژوند ته دوام ورکړی دی.

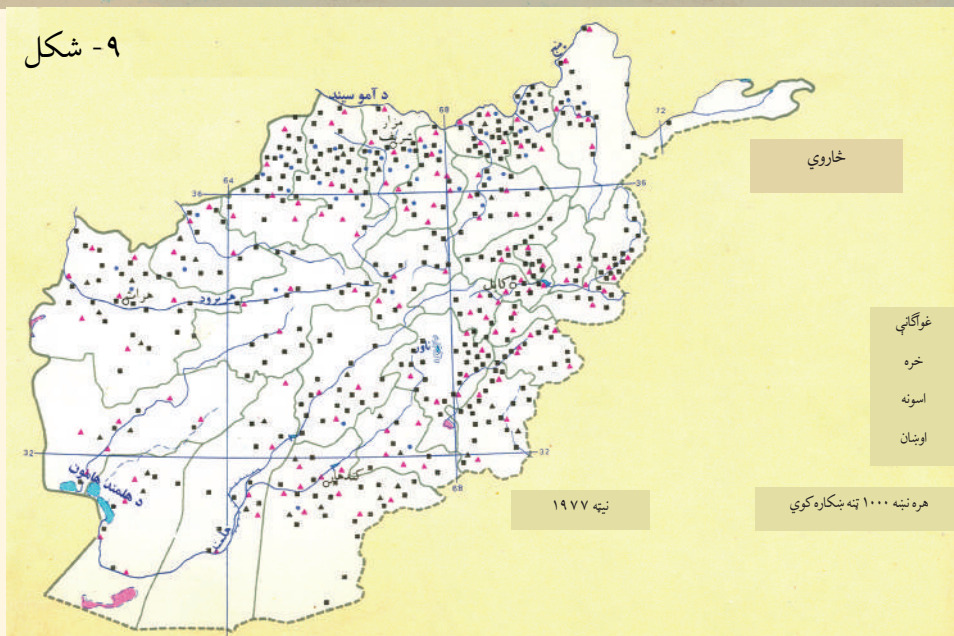
زموږ د هېواد په ټولو سیمو کې د غرونو لمنو او خاورینو غونډیو د څارویو روزنې او ساتنې ته ډیر غوره شرایط چمتو کړي دي او تر اوسه پورې یې زموږ یو زیات شمېر وگړي د ژوند په زیاته موده کې په همدغه ډول بوخت کړي دي.

په افغانستان کې په سلوکې د ۸۰ په شاوخوا وگړي په کرڼه بوخت دي، هیڅ داسې یو بزگر نشته چې د څارویو په ساتنه بوخت نه وي، سربېره په دې، زموږ یو شمېر خلک، په تېره بیا کوچیان په بشپړ ډول د څارویو په ساتنه بوخت دي او همدایې د ژوند اړتیاوې پوره کوي.

د څومره والي او څرنګوالي له پلوه د څارویو د روزنې یا مالدارۍ ارزښت په دې کې دی چې زموږ د خلکو د اقتصاد په پرمختیا کې مهم رول لري.

د څارویو د تولیداتو ارزښت د ملي ناخالص عاید په سلوکې ۷ - ۱۰ پورې برخه جوړوي. سربېره پردې خلک د څارویو څخه د کار ځواک د تولید، باروړلو، د پوستکي د ترلاسه کولو، وپو او نورو

۹- شکل

لپاره هم کار اخلي. د خارويو يو شمېر محصولات لکه وړۍ، د پسونو او غويانو پوستکي، قره قل پوستکي او کولمې د خپلې بيې له پلوه د هېواد د صادراتو په سلوکې ۱۰ - ۲۰ برخې جوړوي. همدارنگه د غاليو صادرات او د وړيو صنايع، پوستين باب او د پوستکو صنايع هم د افغانستان په صادراتو کې د پام وړ برخه لري. له دې پرته په هېواد کې د اړتيا وړ غوښه او شيدې چې اندازه يې په يوه کال کې د هر وگړي لپاره په ترتيب سره له ۱۱.۵ تر ۶۰ کيلوگرام اټکل شوې ده، له کورنيو سرچينو چمتو کيږي.

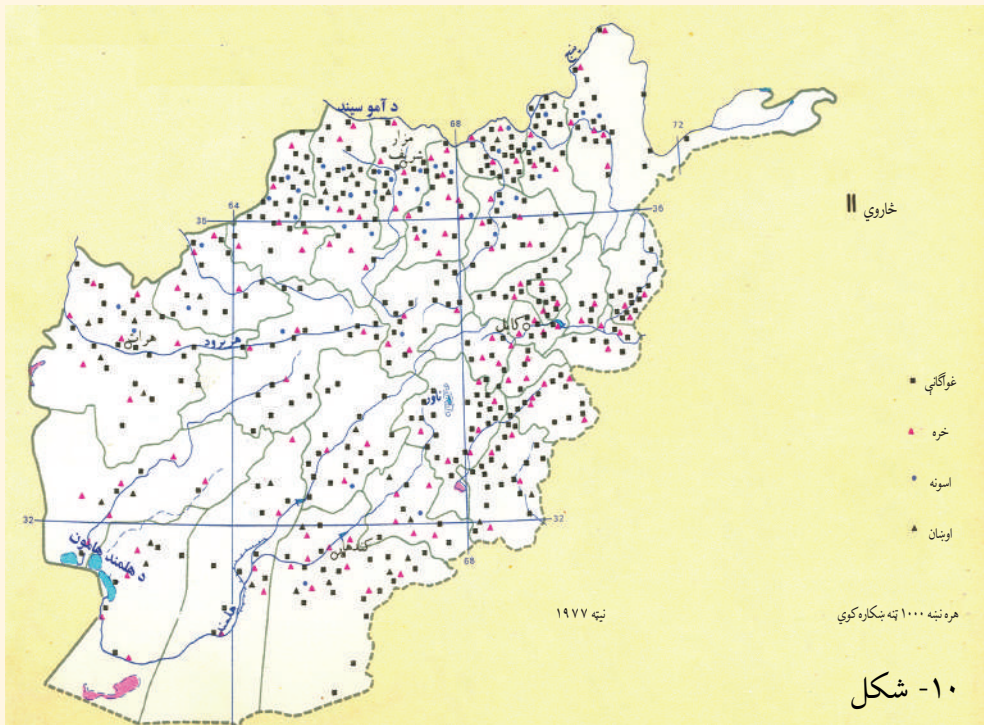
د يادولو وړ ده چې څلوېښت کلنو جگړو او وچکالي مالدارانو او د خارويو ساتنې ته هم زيان اړولی، ددې ترڅنگ د کال په سرو شپو - ورځو کې د غوره غوجلو نشتوالی او د بسيا پاکو اوبو کمښت هم د خارويو په مړينه اغيزه لري چې اندازه يې هر کال په سلوکې ۳۰ ته رسيږي.

د کورنيو خارويو ډولونه او د هغو جغرافيايي وېش

هغه کورني خاروي چې بزگران او مالداران يې ساتي دادي: پسونه، غواوې، وزې، خره، اوبنان، اس، کچرې او کورني چرگان. د کورنيو خارويو په ډله کې تر ټولو زيات قره قل پسونه او عادي پسونه د هېواد په اقتصاد کې ډير غوره ارزښت لري او د خارويو د محصولاتو په صادراتو کې يې برخه ډيره ده.

لکه چې د خارويو روزنې په (I) نقشه کې ښکاري، د پسونو روزنه څه ناڅه د هېواد په ټولو برخو

کې ترسترگو کيږي، خو قره قل پسونه يوازې په شمالي ولايتونو کې له بدخشان څخه تر هرات پورې پراختيا لري. وزې هم په ټول هېواد کې روزل کيږي. که چيرې د څارويو روزنې (II) نقشې ته څير شو، نور څاروي لکه غواگانې، خره، اسونه او اوبشان څه ناڅه د هېواد په ټولو ولايتونو کې روزل کيږي.

د ټولگي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي، لاندې دندې دې پرمخ بوځي او د هغو پایلې دې د ډلې استازی په ټولگي کې خپلو ټولگيو الوته وړاندې کړي:

۱. د نوي لوست متن دې ورو ولولي او بیا دې د مالدارۍ په ارزښت خبرې وکړي.
۲. د لوست متن او د څارویو روزنې (I) نقشې ته دې وگوري، د پسونو، قره قل پسونو او د وزو د روزنې د جغرافیایي وېش په هکله دې معلومات ورکړي.
۳. د نوي لوست متن او د څارویو د روزنې (I I) نقشه دې وگوري د غواگانو، خرو، آسونو او اوبنانو د روزنې او ساتنې سیمې دې په نښه کړي.

پوښتنې

۱. مالداري زموږ د هېوادوالو په ژوند او اقتصاد کې څه ارزښت لري؟ څرگند یې کړئ.
۲. د کوم ډول کورنیو څارویو روزنه او ساتنه زموږ په هېواد کې دود ده؟ نوم یې واخلي.
۳. له محصولاتو پرته د کومو څارویو له ځواک څخه د کومو کارونو په ترسره کولو کې کار اخېستل کیږي؟ توضیح یې کړئ.
۴. هغه محصولات چې له څارویو ترلاسه کیږي، کوم دي؟ له هغو څخه په څه شي کې کار اخېستل کیږي او له صنعتي کېدلو څخه وروسته د څارویو د کوم محصول ارزښت او چټیدلای شي؟

له ټولگي څخه بهر فعالیت

له سرچینو نه په کار اخېستلو سره د کوچیانو د ژوند، کار، د هغوی د څارویو روزنې او د هغوی د ستونزو په هکله یوه مقاله ولیکئ.

۱۱- شکل: د هېواد په شمال کې سیند ته نږدې د څارویو یوه رومه

زموږ په هېواد کې د څارویو ساتنه او روزنه په څه ډول پرمخ وړل کېږي؟

الف - لرغوني او دودیزه طریقه (لارې چارې)

لکه څنګه چې مخکې لوست کې مو د مالدارۍ د ارزښت په هکله معلومات ترلاسه کړل، زموږ یو زیات شمېر هېوادوال د څارویو د ساتنې له لارې خپل ژوند پرمخ بیایي، همدارنګه د څارویو ساتل د هېواد لویه عایداتي سرچینه ده. مالداري په دودیزه او عنعنوي بڼه له ډیر پخوا راهیسې زموږ په هېواد کې رواج ده. کوچي مالداران د ډیرو زیاتو کړاوونو په ګاللو سره د کال په اوږدو کې د خپلو څارویو د څرولو په خاطر له یوه څرخای څخه تر بل پورې د تګ په حال کې وي او په وښه لرونکو پراخو څرخایونو کې په دودیز ډول د هېواد په بیلابیلو برخو کې د څارویو په ساتنه بوخت وي. د دودیزې مالدارۍ لویې ستونزې دادي: وچکالي، د څښلو د اوبو کمښت، د ناپاکه اوبو څښل، په ژمي کې د سرینا نه لرل، د حیواني ناروغیو په وړاندې د څارویو نه ساتل، د وقایې په خاطر له حیواني کلینیکونو او فارمونو سره د دوی د اړیکو نشتوالی، د ناروغو څارویو په درملنه کې ستونزې او د اصلاح شوو نسلونو خواته نه پاملرنه او نورې ستونزې.

ب - عصري او پرمختللي طریقه

په افغانستان کې په عصري او فني ډول د څارویو روزنه او تکثیر په ۱۳۱۲ هـ ل کال کې پیل شو. په ۱۳۱۵ هـ ل کال د لومړي ځل لپاره په کابل کې د ناروغو څارویو د درملنې لپاره لومړنی حیواني کلینیک جوړ شو چې موخه یې د دولتي څارویو په تېره بیا د عسکري قطعاتو اسونو او د یو شمېر

مراجعينو د څارويو درملنه وه. په ۱۳۲۳ هـ ل کال کې په بدخشان او د هغه وخت د قطغن په ولايت کې په غواگانو کې وژونکې ناروغي خپره شوه چې ډير زيات زيان يې اړولی و. له هغه مهال را وروسته د وترنرۍ خدمتونو د پراختيا لوري ته پاملرنه وشوه او د ۱۳۴۵ هـ ل کال ترپاي پورې په بيلابيلو ولايتونو کې نهه کلينیکونه جوړ شول او په ۱۳۵۳ هـ ل کې يې شمېر ۱۶ ته لوړ شو. په اوسني وخت کې په هېواد کې د وترنري علومو پوهنځيو شمېر زيات شوی دی او د حيواني کلينیکونو جوړولو ته هم پاملرنه ډيره شوې ده، خو بيا هم د پرسونل او لازمو وسايلو د نشتوالي له کبله ستونزې شته، نو ځکه د څارويو د مړينې شمېر هم ډير دی.

د عصري او پرمختللي مالدارۍ او د څارويو د محصولاتو د زياتولو مهم ټکي دادی:

- د پوره اندازې وینو چمتو کول او د څارويو خوراک ته ښه پاملرنه.
- د حیواني ناروغيو په وړاندې د څارويو ساتنه.
- د زراعتي اصلاح شوو نسلونو ترویج او ډیرښت.
- د حیواني کلینیکونو او فارمونو تاسیس او زیاتول.
- د منظمې ادارې او غوره منجمنت شتوالی.

۱۲- شکل

د ټولګي دننه فعالیت

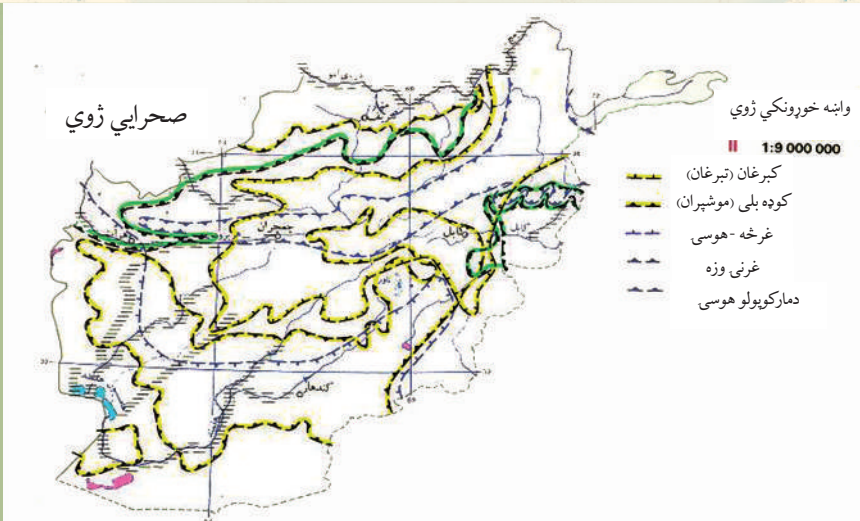
زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د نوي لوست د متن او تصویرونو په کتلو سره د دودیزې او پخوانۍ مالدارۍ په اړه او دویمه ډله دې د مالدارۍ د نوې او پرمختللي بڼې په هکله خبرې وکړي او د خپلو خبرو پایله دې په ټولګي کې د خپلو ټولو ټولګیوالو تر مخې تشریح کړي.

پوښتنې

۱. د دودیزې مالدارۍ ستوتزې کومې دي؟ توضیح یې کړئ.
۲. د څارويو د روزنې عصري او فني بڼه کومه یوه ده، معلومات ورکړئ.
۳. کوم لاملونه (علتونه) د مالدارۍ د پرمختګ او د محصولاتو د زیاتیدو سبب کیدای شي؟ نوم یې واخلي.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د یوه څاروي اویاهم د یوه حیواني کلینیک تصویر چمتو کړئ او په بل ساعت کې د هغه په هکله خبرې وکړئ.

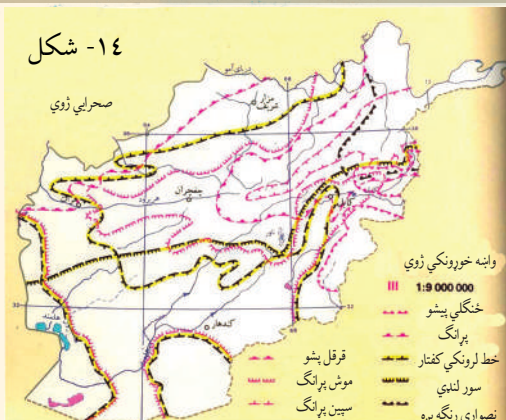
۱۳- شکل: واښه خوړونکي ژوي
د وحشي ژويو نقشې ته وگورئ زموږ په هېواد کې کوم ډول واښه خوړونکي او غوښه خوړونکي ژوي شته؟

ژوي د چاپېريال د يوې مهمې ارزښتمنې ښکارندې (بديدي) په توگه په طبيعي بيارغاونو باندې ژوره اغيزه لري. په طبيعت کې، په تېره بيا په ځنگلونو کې بيلابيل ژوي ژوند کوي چې هريو يې ځانگړې اهميت لري. د هغو ژويو ارزښت چې په ځنگلونو او خرڅايونو کې اوسېږي، د گرځندويانو (توريستانو يا سيلانيانو) د رابللو، ښکارکولو، د هغوی د پوستکي د ارزښت او د طبيعت د توازن له مخې ډير اوچت دی. ددغو ژويو په ژوند او پايښت کې د انسانانو د فعاليت اغيزه ډيره ژوره ده او د هغوی ښکارکول او په پټنځايونو کې يې لاس وهنه د هغوی ژوند له خطر سره مخامخ کوي. انسان د ځنگلونو په وهلو، د کورنيو څارويو په څرولو، د وښو او د سوځولو په خاطر د ونو بوټو په پرې کولو سره وحشي ژويو ته گواښ پېښوي.

د افغانستان طبيعي جوړښت چې ډيره برخه يې غرونه دي، په تېره بيا د هندوکش لړۍ چې زياتې لوړې - ژورې او شگلنې لمنې او ډاگونه لري، د ژويو لپاره يې جغرافيايي ارزښت رامنځته کړی دی او د ژوند او ژويو ډول ډول والی يې پياوړی کړی دی. زموږ په هېواد کې د ځمکې د جوړښت، اقليمي شرايطو او خوراکي توکو د پيداکېدو له مخې د بيلابيلو ژويو او الوتونکو لپاره د ژوند غوره چاپېريالونه رامنځته شوي دي چې يو شمېر يې دادي:

- ذوحياتين او څښيدونکي لکه: څرمښکي، سمسپره، چنگاښ، مار او نور. په افغانستان کې يوازې د مار ۲۷ ډولونه پېژندل شوي دي. اووه ډوله يې زهري دي چې دوه ډوله يې کبرا او پنځه ډوله يې افغي ماران دي.

- تي لرونکي ژوي: چې ۱۲۰ ډولونه يې په افغانستان کې پېژندل شوي، خو له بله مرغه زيات شمېر

يې اوس د له منځه تلو په حال کې دي لکه:
 - پرانگ چې د پامير په لورو درو او مرغاب کې ليدل شوی و.
 - سورلنديان چې د هېواد مرکزي سيمو کې ژوند کوي.
 - ليوان، سرې گيدرې، غرنۍ پيشوگانې او کوچنۍ وحشي پيشوگانې چې په ټول هېواد کې شته.
 - بړې چې هم په غرنيو سيمو او هم په ځنگلونو کې اوسېږي.

- همدارنگه د مارکوپولو پسونه، هوسۍ، مارخور وزې او نور چې هريو يې د يادولو وړ دي او د افغانستان په بيلا بيلو سيمو کې ژوند کوي.
 يوه سروې چې زموږ په هېواد کې ترسره شوې وه، په هغې کې د هېواد په بيلا بيلو سيمو کې د الوتونکو ۳۰۰ بيلا بيل ډولونه پېژندل شوي وو چې په هغو کې د دښتو، ځنگلونو او اوبو بيلا بيل الوتونکي يادولای شو چې تر ټولو نامتو يې زانه، ډنگ، مارغه، طوطي، کارغه، بانښه، توتکۍ، چنچنې، پتکه او نور دي.

د ټولگي دننه فعاليت:

لاندې جدول په خپلو کتابچو کې د لوست له متن او نقشو څخه بشپړ کړئ.

					غرنۍ وزې	واښه خوړونکي ژوي
					پرانگ	غوښه خوړونکي ژوي

پوښتنې:

- ۱ - د وحشي ژويو ژوند او شتوالی له کومو گواښونو سره مخامخ دی؟ توضیح يې کړئ.
- ۲ - څو ډوله الوتونکي، تي لرونکي او څښيدونکي ژوي چې پېژنئ، نوم يې واخلي.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

په طبيعت کې د الوتونکو او وحشي ژويو د ارزښت په هکله او هغه گواښ چې دوی ورسره مخامخ دي او داچې څرنگه بايد د هغو ساتنه او څارنه وشي يوه مقاله پرې وليکئ.

۷،۱ د کرنې او مالدارۍ څرنگوالی

شکل ۱۵

په افغانستان کې د کرنې او مالدارۍ وضعیت څه ډول دی؟

ددغه څپرکي په لوستونو کې تاسې د افغانستان له کرنې او مالدارۍ سره آشنا شوی. ددې څپرکي په پای کې غواړو چې په خپل هېواد کې د کرنې او مالدارۍ پر وضعیت یوه کتنه وکړو:

افغانستان یو کرنیز هېواد دی. اصلاً هغه هېوادونه چې زیات شمېر خلک یې په کرنه بوخت دي، پرمختللي نه بلل کېږي. افغانستان چې یو پرمختیایي هېواد دی، زیاتره وگړي یې په سیده او څه هم په ناسیده توگه خپلې د ژوند اړتیاوې له کرنې او مالدارۍ څخه پوره کوي.

سره له دې چې د افغانستان اقتصاد په څو وروستیو کلونو کې ښه شوی او وده یې موندلې، خویبام دغې ودې لوړه او بیوزلي له منځه نه دي وړي. په اوسني وخت کې شپږنیم میلیونه وگړي نه شي کولای خپلې ورځنۍ ډیري لږې خوراکي اړتیاوې پوره کړي.

په سلوکې ۲۴ کورنۍ هره ورځ ډیر لږ خوراکي لگښت لري او د ټول هېواد په سلوکې ۳۰ نفوس د خپلې اړتیا څخه لږ خوراکي توکي مصرفوي. په سلوکې ۴۰ له درې کلنۍ څخه د ټیټ عمر ماشومان د وزن په کمښت (خوارځواکۍ) باندې اخته دي او په سلوکې ۶.۷ یې له همدې امله مري. په ټولیزه توگه د هېواد په سلوکې ۴۴ وگړي په بیلابیلو کچو د خوراکي توکو ستونزه لري.

که چیرې د افغانستان له اوبو او ځمکې څخه سمه گټه واخېستل شي، زموږ د کرنې او د څارویو محصولات به څو څو ځله اوچت شي، نه یوازې دا چې کورنۍ اړتیاوې به مو بشپړې شي، بلکې

د کرنیزو محصولاتو د صنایعو او د هېواد د صادراتو په وده کې به هم بنسټي رول ترسره کړي.

هغه لاملونه (عوامل) چې د هېواد د کرنې او مالدارۍ د چارو په پرمختګ، پراختیا او یا هم د هغو په محدودیت اغیزه لري، هغه طبیعي (لکه اقلیم، د ځمکې جوړښت او خاوره)، بشري (لکه، کارځواک او د کارگرانو تخنیکي کچه، فني او د بزگرانو خبرتیا او پوهه) اقتصادي (لکه پانګه، د خرڅلاو بازار، حمل او نقل او نور) او په پای کې سیاسي لامل یعنې د حکومت سیاست دی. له طبیعي لاملونو څخه یوهم اقلیم دی چې د کرنیزو توکو په څومره والي او څرنگوالي سیده اغیزه لري.

۱۶- شکل: په انځور کې یو سړی لیدل کېږي چې غنم ریبی

د هوا د سوړوالي او اوږده ژمي له امله

د هېواد په ځینو لورو سیمو لکه په کابل، گردېز، غزني او یو شمېر مرکزي ولایتونو کې کرنه یوازې په یو فصل کې کیږي.

- د اورښت کمښت او د اوبو نشتوالی هم د هېواد کرنې ته ځینې وخت ډیر زیان اړوي.
- په هېواد کې د اوبو لګولو سیستم ښه پرمختګ نه دی کړی، د افغانستان د سیندونو د اوبو جریان په کره توګه نه دی څیړل شوی او نه یې هم له اوبو څخه سمه استفاده کیږي، همدارنګه د اوبو لګولو ډیرې آسانتیاوې یا د بزګر په مټ یاهم د سیمه ییزو موادو په واسطه ترسره کیږي.
- د کرنې په برخه کې پانګه اچونه هم کمزورې ده او تر اوسه پورې د هېواد په ډیرو هغو سیمو کې چې کرنه یې اوبو لګولته اړتیا لري، د اوبو ذخیره کولو بندونه، نه لري او د پام وړ ویالو جوړولو او د کانالونو کیندلوته پاملرنه، نه ده شوې.

بزرگان او مالداران هم داسې پوره پانگه نه لري چې د خپلې مالدارۍ او کرنې بڼه بڼه او عصري کړي او اصلاح شوي کرنيز تخمونه، د ناروغيو او افاتو ضد درمل، کيمياوي سرې او کرنيز ماشينونه ورباندې واخلي.

په ټوليزه توگه وبلای شو چې په افغانستان کې کرنه او مالداري تر ډيره پورې په دوديزه بڼه پرمخ وړل کيږي چې د کرنيزو چارو لويه موخه يوازې د بزگر د کورنۍ د اړتيا بشپړول دي.

په کار ده چې کرنه او مالداري په عصري او پرمختللي بڼه ترسره شي، د اوبو لگولو سيستم بايد منظم شي او د هغه نور پرمختگ او بڼه والی هم په پام کې ونيول شي، بايد د کرنې او مالدارۍ فارمونه او د څارويو روغتيايي کلېنيکونه پراخه شي، د کروندې او مارکيټ ترمخ غځېدلې لارې جوړې او فابريکې او صنعتي مرکزونه بايد کرنيز توکي په صنعتي محصولاتو واړوي او د توکو ارزښت او کيفيت بڼه کړي او دې ډول صنعتي مرکزونو ته پراختيا ورکړل شي. له دې پرته د کرنې او مالدارۍ برخې ته د پانگې اچونې د پاملرنې د را اړولو په خاطر بايد د منځنۍ او اوږدې مودې پرمختيايي پلانونه عملي شي، طبيعي سرچينې، خرڅاڼونه او ځنگلونه بايد وساتل شي او له هغو څخه په دايمي او معقوله توگه گټه واخېستل شي.

۱۷- شکل

۱۸- شکل

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې دوه ډلې شي او د ښاغلي ښوونکي د لارښوونې سره سم دې د کرنې او مالدارۍ د ستونزو په هکله او دا چې په څه ډول باید دغه ستونزې له منځه یوړل شي، بحث وکړي او د ډلې استازی د خپل بحث پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې

- ۱- په هېواد کې کوم لاملونه د کرنې او مالدارۍ د پرمختګ خنډ ګرځیدلي، نوم یې واخلئ.
- ۲- څرنگه کولای شو په هېواد کې د کرنې او مالدارۍ حالت ښه کړو، توضیح یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لومړي څپرکي مهم ټکي او لنډيز وليکئ او بيا يې ټولګي ته وړاندې کړئ.

په دې څپرکي کې لولو:

- انرژي او د هغې اهميت
- د انرژۍ د نوي کېدو او نه نوي کېدو وړ سرچينې.
- برېښنا
 - _ د اوبو برېښنا
 - _ حرارتي برېښنا
- د ډبرو سکاره او زموږ په هېواد کې د هغو کانونه
 - _ د صوف درۍ د ډبرو سکرو کان
 - _ د آشپشتې د ډبرو سکرو کان
 - _ د کرکر د ډبرو سکرو کان
 - _ د هرات د سبزک د مسجد چوبي د ډبرو سکرو کان
- نفت او گاز
 - _ نفت
 - _ گاز
- د هېواد نفت لرونکې حوزې
- فلزات
- د فلزاتو د کانونو اقتصادي اهميت
- د ودانۍ د ډبرو کانونه
- قيمتي ډبرې
 - _ الماس
 - _ لاجورد
 - _ لعل
 - _ زمرد
- د کانونو او انرژۍ د حالت څېړنه

د څپرکي عمومي هدفونه

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخو ته ورسېږي:

- زده کوونکي به د بشر په ژوند کې د انرژۍ په اهميت پوه شي.
- د هېواد د انرژۍ له منابعو او د هغو له اندازې څخه به خبر شي.
- په اقتصادي برخه کې به د فلزاتو پر اهميت وپوهيږي.
- د هېواد د فلزاتو او کانونو په هکله به معلومات تر لاسه کړي.
- د ودانيو جوړولو د ډبرو د کانونو او د هغو د اقتصادي اهميت په هکله به پوه شي.
- د هېواد کریمه احجار (قيمتي ډبرې) کانونه او د هغو اقتصادي ارزښت به وپيژني.

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي موخو ته ورسېږي:

- زده کوونکي به وکولای شي چې د انرژۍ اهميت بيان کړي.
- د انرژۍ د ډولونو نومونه به واخېستلای شي.
- د فلزاتو اقتصادي اهميت به بيان او د هغو د کارولو مهم ځايونه به توضيح کړي.
- د هېواد د فلزاتو مهم کانونه به د نقشي پرمخ وښودلای شي.
- د ودانيو او گرانیه تيرو کانونه به وپيژندلای شي.
- د ودانيو د تيرو اقتصادي اهميت به توضيح کړي.

۱۹- شکل: د لمریز اوبه تودوونکي (کلکتور) انځور

د انرژۍ په هکله څه پوهیږئ؟

انرژي هغه ځواک یا قوت دی چې د هغې په وسیله په صنایعو، ماشینونو او صنعتي تولیداتو کې خوځښت را منځته کیږي.

زموږ په هېواد افغانستان کې د انرژۍ زیاتې سرچینې شته چې د ځمکې پرمخ او تر ځمکې لاندې موندل کیږي.

په اوسني وخت کې د افغانستان صنایع انرژۍ ته اړتیا لري، چې لوی او کوچني ماشینونه وگرځوي. د یوې ټولنې د پرمختګ لپاره انرژي ډېر اهمیت لري، سوداګري، صنعت، لېږد او را لېږد او نورې حیاتي چارې نېغ په نېغه په انرژۍ پورې تړلي دي.

د انرژۍ مهمې سرچینې د ډبرو سکاره، نفت، ګاز، اوبه، باد، لمر او نورې دي.

- په افغانستان کې د ډبرو سکاره په تېره بیا په اوسني وخت کې انرژۍ یوه مهمه سرچینه ده، او د انرژۍ نورې سرچینې لکه نفت او ګاز قیمتي دي، نو ځکه د ډبرو سکاره د انرژۍ د یوې نسبتاً ارزانه سرچینې په توګه د ارزښت وړ دي.

د ډبرو سکرو یوه برخه په صنعت کې او نورې برخې یې د سون توکو په توګه په کارېږي، نفت هم زموږ په هېواد کې د انرژۍ د تولید د یوې سرچینې په توګه ځانګړي ارزښت لري.

- هغه څیړنې چې د نفتو د پلټنې په برخه کې له ۱۳۱۵ هـ ل کال څخه راپدې خوا د افغاني او بهرنیو جیولوجیستانو له خوا ترسره شوي دي، په ډاګه کوي چې د هېواد په ډبرو سیمو په ځانګړې توګه، لکه: د شمال په برخو، لویدیځ او جنوب لویدیځ کې د نفتو زیرمې شته.

- د انرژۍ د تولید یوه بله سرچینه طبیعي ګاز دی. طبیعي ګاز په افغانستان کې له مهمو زیرمو څخه شمېرل

۲۰- شکل: د سولر انرژۍ انځور چې په هغه سره د لمر انرژي زيرمه کيږي

کيږي چې په هېواد کې دننه د لگښت او بهرته د صادرونو له مخې لوړ ارزښت لري. د کورونو له روښانولو او تودولو پرته په پخلي او صنعتي کارځايونو په کار اچولو کې هم اهميت لري زموږ په هېواد کې د اوبو له سرچينو د برېښنا انرژي ترلاسه کيږي، له برېښنا څخه د کورونو په روښانه کولو، پخلي او د برقي وسايلو په کار اچولو کې کار اخېستل کيږي. زموږ په هېواد کې د انرژۍ يو شمېر نور ډولونه هم شته، چې په ځينو کارځايونو کې ورڅخه کار اخېستل کيږي، ممکن په راتلونکي کې به په ټول افغانستان کې دود شي لکه:

د لمریزې برېښنا Solar Energy

د دستگاوې لمریز پمپونه، د اوبو لگولو لمریز پمپونه او لمریز څراغونه، چې د لمر له انرژۍ څخه کار اخلي. د اوبو او انرژي وزارت په پام کې لري چې د اقتصادي امکاناتو په نظر کې نيولو سره د کونړ او کوچکې په سيندونو باندې د اوبو د برېښنا بندونه جوړ کړي. له هغې انرژۍ څخه د کار اخېستلو اغيزمنتوب چې طبيعي نوې کيدونکې سرچينې لري، لکه لمر، اوبه او باد د سکرو او تيلو د لگښت په برخه کې سپما رامنځته کوي.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې دوه ډلې شي، لومړۍ ډله دې د انرژۍ او دويمه ډله دې په ورځني ژوند کې د انرژۍ د اهميت په هکله خبرې وکړي او د ډلې استازي دې د خپلو خبرو پايله به نوروته ووايي.

پوښتنې

۱. انرژي تعريف کړئ او دهغې مهمې سرچينې وښيئ.
۲. ولې د ډېرو سکاره د انرژۍ له مهمو توکيو څخه شمېرل کيږي؟
۳. د برېښنا د انرژۍ په توليد کې د اوبو د اهميت په هکله معلومات ورکړئ.
۴. د انرژۍ اهميت څرگند کړئ.

له ټولگي څخه بهر فعاليت

تاسې په تېره شپه _ ورځ کې له کوم ډول انرژۍ څخه کار اخېستی دی، د هغې په هکله معلومات ورکړئ چې له کومې سرچينې څخه ترلاسه، چيرته توليد او په څه ډول ستاسو په واک کې راغلې، په يوه پاڼه کې يې وليکئ.

۲، ۲ د انرژۍ د نوي کيدو او نه نوي کيدو وړ سرچينې (منابع)

۲۱- شکل: د سولر انرژي يا لمريزې برېښنا يو انځور

د انرژۍ په هکله څه پوهيږي؟

د انرژۍ د نوي کيدو او نه نوي کيدو وړ سرچينې څه مفهوم لري؟
 په طبيعت کې د انرژۍ دوه ډوله سرچينې شته: د انرژۍ هغه منابع (سرچينې) چې نوې کيږي او د انرژۍ هغه سرچينې چې د نوي کيدو وړتيا نه لري. دلته يې دواړه ډولونه په تفصيل سره لولو:
 د انرژۍ د توليد د نوي کيدو وړ سرچينې هغو سرچينو ته ويل کيږي چې په طبيعت کې په پوره اندازې سره موندل کيږي لکه اوبه، باد او لمر چې تل زموږ په چاپېريال کې شته، پای ته نه رسېدونکې دي او بيا نوي کيږي.

د انرژۍ نه نوي کيدونکې منابع يا سرچينې هغو سرچينو ته ويل کيږي چې وروسته تر يوې مودې د هغو زيرمې پای ته رسېږي لکه د ډبرو د سکرو، نفتو، او گازو زيرمې، چې وروسته له يوې مودې څخه يې په کانونو کې زيرمې پای ته رسېږي او انسان نه شي کولای چې تل او پرله پسې توگه ورڅخه کار واخلي. حرارتي انرژۍ چې د ډبرو سکرو، نفتو او گازو له سوځولو څخه ترلاسه کيږي، د چاپېريال د ککړتيا او د ځمکې د ډبرو توديدو لامل گرځي.

زموږ په هيواد کې د انرژۍ دغه دواړه ډوله سرچينې لکه نوې کيدونکې او نه نوې کيدونکې تر کار لاندې دي.

په افغانستان کې ددې ترڅنگ چې د ډبرو د سکرو، نفتو او گازو له نه نوي کيدونکو سرچينو څخه کار اخېستل کيږي، د انرژۍ د نوي کيدونکو سرچينو څخه هم کار اخېستل کيږي چې په دې کې يوه اوبه د انرژۍ د نوي کيدونکو سرچينو يوه مهمه سرچينه ده.

هغه سيندونه چې مخ په ځور دي، د برېښنا د ترلاسه کولو لپاره ډيرې غوره سرچينې شمېرل کيږي چې د بندونو په جوړولو او د توربين په لگولو سره له هغو څخه برېښنا ترلاسه کولای شو.

د لمریز دیگي انځور شکل - ۲۲

له اوبو څخه ترلاسه کیدونکې برېښنا د ډبرو له سکرو، نفتو او گازو څخه ارزانه ده. د اوبو برېښنا ځکه ارزانه په لاس راځي چې د اوبو د دایمي جریان څخه تولیدیږي. د برېښنا د تولید بله سرچینه باد دی. زموږ د هېواد په ځینو سیمو کې له باد څخه په ازمایښتي بڼه د برېښنا ترلاسه کول پیل شوي دي، ممکن په راتلونکې کې په ټول هېواد کې پراختیا ومومي.

د برېښنا د تولید بله سرچینه لمر دی چې په دې لړ کې لمریز کولکتورونه (اوبه اېشوونکې)، لمریز څراغونه، د پخلي دیگونه او نور یادولای شو، چې

له لمر څخه په کار اخیستو سره یې ډیرې غوره پایلې ترلاسه شوي دي. د لمریزو کولکتورونو څخه په کار اخیستلو سره زموږ په هېواد کې هم د برېښنا په لگښت کې سپما کیږي او هم د چاپیریال د ککړتیا مخه نیول کیږي: په اوسني وخت کې د هېواد په ځینو ولایتونو کې د لمر له انرژۍ څخه کار اخیستل پیل شوي دي او کار ورباندې روان دی.

د ټولگي دننه فعالیت

زده کوونکي دې دوه ډلې شي. لومړۍ ډله دې د انرژۍ په نوي کیدونکو سرچینو او دویمه ډله دې د انرژۍ په نه نوي کیدونکو سرچینو باندې خبرې وکړي او د ډلې استازی دې د خپلو خبرو پایله نوروته هم ووايي.

پوښتنې

۱. د ډبرو سکرو، نفتو او گازو سرچینوته ولې د انرژۍ نه نوی کیدونکې سرچینې وایي.
۲. د انرژۍ د بیلابیلو سرچینو نوم واخلي.
۳. د انرژۍ کومو سرچینوته نه نوې کیدونکې سرچینې وایي ناسم ځواب په نښه کړئ.
- الف. اوبه ب. د ډبرو سکاره ج. باد د. لمر
۴. نوې کیدونکې او نه نوې کیدونکې انرژي یو بل سره څه توپیر لري؟

له ټولگي څخه بهر فعالیت

که چیرې ستاسې د اوسیدو په سیمه کې د انرژۍ د نوې کیدو وړ سرچینې څخه کار اخیستل کیږي، د هغې په هکله چې تولید شوې انرژي له کومې سرچینې څخه ترلاسه کیږي او څرنگه تولیدیږي، معلومات راټول کړئ او خپلو ټولگيوالوته یې وواياست.

د سروبي د برېښنا د فابريكې تصوير

۲۳- شكل

په افغانستان کې له برېښنا څخه د کومې موخې لپاره کار اخېستل کېږي؟
 له برېښنا څخه د مهمې سرچینې په توګه په ټولو صنعتي او اقتصادي چارو، د ښارونو او کورونو په روښانه کولو او برقي وسایلو کې کار اخېستل کېږي. زموږ په هېواد کې له برېښنا څخه کار اخېستل د شلمې پېړۍ له لومړۍ نیمایي څخه پیل شوی دی او په صنعت او ټولنه کې یې ژور بدلون راوستی دی.

په افغانستان کې لومړی ځل د امیر عبدالرحمن خان د سلطنت پرمهال د برېښنا یوې کوچنۍ کارخانې په کار پیل وکړ چې د یوې ډینمو په بڼه وه او یوازې څلویښت څراغونه یې روښانه کول. دغې ډینمو په ۱۲۷۲ هـ. ل کال په کار پیل وکړ او د ارګ د روښانه کولو لپاره ورڅخه کار اخېستل کیده.

ورپسې په ۱۲۷۵ - ۱۲۷۷ هـ. ل کې یو شمېر نورې د برېښنا کوچنۍ دستګاوې چې د براس په انرژۍ یې کار کاوه، یو په بل پسې په کار ولويدې. په ۱۲۹۰ هـ. ل کې په جلال آباد کې د ۱۹ کیلوواټو په قدرت د برېښنا یو ماشین د براس په واسطه په کار پیل وکړ او ورپسې په پغمان کې په ۱۲۹۶ هـ. ل کال کې د ۱۵ کیلوواټو په وړتیا له براس څخه د برېښنا د تولید یوه کوچنۍ دستګاه په کار واچول شوه.

په افغانستان کې د برېښنا د ترلاسه کولو لپاره د برېښنا له بندونو څخه هم کار اخېستل کېږي. د برېښنا هغه بندونه چې په هېواد کې جوړ شوي دي، له څلویښتو کلونو را په دې خوا یې کوم پرمختګ نه دی کړی، نو ځکه د هېواد اوسنی اړتیا نه شي پوره کولای.

په اوسني وخت کې چې د ښارونو نفوس دیر زیات شوی دی. برېښنا ته د خلکو ورځ په ورځ زیاتېدونکې اړتیا هم ډیره شوې ده. د برېښنا د ماسټر پلان له مخې، افغانستان د ۲۴۰۰۰ میگاواټه برېښنا وړتیا لري،

د سروبي د برېښنا د فابريکې تصوير

۲۴ - شکل

چې په هغې کې ۲۳۰۰۰ ميگاواټه يې د اوبو برېښنا او پاتې نوره يې حرارتي برېښنا ده چې د طبيعي گاز، د ډبرو سکرو او نفتو له سرچينو څخه يې ترلاسه کول په پام کې نيول شوي دي. د هغې توليدول او پرمختگ ډيرې زياتې پانگې ته اړتيا لري. افغانستان د برېښنا د انرژۍ د توليد د چټکوالي سره سره، د نړۍ او گاونډيو هېوادو پرتله وروسته پاتې دی.

په ۱۹۷۶ م کال کې به نړۍ کې په منځنۍ

توگه په يوه ساعت کې د برېښنا د سړي سر توليد اندازه ۱۷۱۴ کيلوواټه وه، په همدې کال کې په افغانستان کې د هر تن لپاره د برېښنا د انرژۍ توليد په يوه ساعت کې ۴۱ کيلوواټه و، چې د نړۍ پرتله ۴۲ ځله کم گڼل کيږي. زموږ په هېواد کې د اوبو برېښنا انرژي د برېښنا د بندونو په جوړولو سره ترلاسه کيږي چې يو شمېر پروژې يې دادي: د نغلو د برېښنا بند، د سروبي د برېښنا بند، د ماهير د برېښنا بند، د درونټې د برېښنا بند، د کجکي او جبل السراج د برېښنا بند چې وروسته به پوره خبرې ورباندې وشي.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي، هر ډله دې په ورځني ژوند کې د برېښنا د اهميت په هکله خبرې وکړي او د خپلو خبرو پايله دې د ډلې استازی نوروته واوروي.

پوښتنې

۱. د برېښنا لومړنۍ دستگاه د کوم پاچا پرمهال او په کوم ځای کې جوړه شوه؟
۲. له برېښنا څخه په کومو چارو کې کار اخېستل کيږي؟
۳. افغانستان د څومره ميگاواټه اوبو برېښنا وړتيا لري او پاتې وړ برېښنا به په هېواد کې له کومو سرچينو څخه ترلاسه شي؟
۴. د هېواد د نامتو بندونو نومونه واخلئ.

له ټولگي څخه بهر فعاليت

ستاسې په ښوونځي او کور کې برېښنا شته که نه؟ که وي، له کومې سرچينې څخه ترلاسه کيږي، د هغې مياشتنۍ لگښت اوبه څومره ده، هغې په اړه معلومات راټول او په بل راتلونکي ساعت کې د هغې په اړه خبرې وکړئ.

۲۵- شکل: د نغلو د اوبو د برېښنا د تولید فابریکه

په افغانستان کې د اوبو د برېښنا بندونه پرکومو سیندونو جوړ شوي او زموږ د خلکو پر اقتصادي ژوند باندې کومې اغیزې لري؟

د شلمې پېړۍ له نیمایي را وروسته په صنعت او د بشریت د ژوند په نورو برخو کې برېښنا د انرژۍ د یوې مهمې سرچینې په توګه پیژندل شوې ده او د هغې ترلاسه کول او لګول په چټکۍ پرمخ تللي دي.

د برېښنا د ورځ په ورځ زیاتیدونکي ارزښت له مخې دافغانستان د روانو اوبو سروې ترسره شوې ده او داسې ویل شوي دي چې افغانستان د سیندونو په بهیر کېد زیاتو څوړونو د لرلو له کبله، څه ناڅه پر هریوه سیند باندې د برېښنا د بندونو د جوړولو ډیرښه امکانات لري. په حقیقت کې د افغانستان سیندونه د برېښنا د ترلاسه کولو لپاره تر ټولو اقتصادي سرچینې دي.

د هغو لومړنیو سروې ګانو او څېړنو د پایلې له مخې چې د برېښنا د تولید په برخه کې ترسره شوي، داسې ښکاري چې د افغانستان له سیندونو څخه په هر ساعت کې ۲.۵ میلیونه کیلوواټه برېښنا ترلاسه کیدای شي، خو اوس دغه سرچینې ډیرې لږ تر کار لاندې دي. په اوسني وخت کې برېښنا نه یوازې له سیندونو څخه بلکې له حرارتي سرچینو لکه د ډبرو له سکرو، نفتو او ګازو څخه هم ترلاسه کیږي. افغانستان د اوبو د برېښنا د تولید بېلا بېلې دستګاوې لري چې په لاندې توګه دي:

۱) د جبل السراج د برېښنا فابریکه

د جبل السراج د برېښنا دستګاه د سالنګ پر سیند باندې جوړه شوې ده، له توربین سره یوځای یې لوړوالی ۳۷ متره دی. هغه اوبه چې په توربین باندې راځي په یوه ثانیه کې لس متره مکعبه دي. د جبل السراج د دستګاه د جوړولو کار په ۱۲۹۴ هـ. ل. کال کې پیل او په ۱۲۹۹ هـ. ل. کې بشپړ شو. درې توربینونه لري چې مجموعي ظرفیت یې ۱۵۰۰ کیلوواټه دی. ددغې دستګاه استهلاکي دوره پوره شوې ده او بیارغاونې ته اړتیا لري، خو بیا هم دوه توربینونه یې کار کوي. د جبل السراج له برېښنا څخه د جبل السراج او چاریکارو د ښارونو په روښانه کولو او د گلپهار د فابریکې په کار اچولو کې کار اخیستل کیږي.

۲- د وردگو د چک د برېښنا بند

د چک د برېښنا بند د جوړولو کار په ۱۳۱۶ هـ. ل. کال د غوايي په میاشت کې د ۱۵ میلیونه افغانیو په لګښت سرته ورسید. دا بند ۳۰۰ متره اوږدوالی ۱۳ متره پندوالی اوبه کښتنی برخه کې ۹ متره جگوالی او د شرشرې جگوالی یې ۲۷ متره دی چې ۴۰۰۰ متره اوږده نهر څخه په ګټه اخیستنه ۱۷ متره مکعبه اوبه په ثانیه کې درې توربینونه چې ۳۳۰۰ کیلوواټه توان لری فعالوي. لاس ته راغلې برېښنا د هوایي سیم په وسیله د ۵۵ کیلو مترو په اوږدالی او د ۵۵ ستنو په وسیله کابل ته لېږدول شوی و. باید وویل شي چې د نوموړې دستګاه د برېښنا لاس ته راوړنه نظر د اوبو اندازی ته فرق کوي.

۳) د پلخمرې د برېښنا بند

دغه بند په ۱۳۲۰ هـ. ل. کال د کندز پر سیند باندی جوړ شوې چې د برېښنا لوړ ظرفیت یې په یوه ساعت کې ۴۸۰۰ کیلوواټه دی. په ۱۳۳۶ هـ. ل. کې د پلخمرې لومړۍ او دویمه دوه نورې دستګاوې هم په یوه ساعت کې د ۹۰۰۰ کیلو واټه ظرفیت په لرلو سره د پخواني شوروي اتحاد د متخصصینو له خوا جوړې او په ۱۳۴۱ هـ. ل. کې یې په کار پیل وکړ. په اوسني وخت کې د پلخمرې د برېښنا د بند توربینونه بیارغول شوي دي او تر ګټې اخیستنې لاندې دي. د هغه له برېښنا څخه د بغلان د نساجي په فابریکې، سیلو، د موټرو د ترمیم په فابریکې او د پلخمرې او بغلان ښار په روښانه کولو کې کار اخیستل کیږي.

۴) د کجکي د برېښنا بند

د هلمند د ولایت د کجکي په ولسوالۍ کې د برېښنا د تولید یوه لویه دستګاه ده چې له کندهار ښار څخه ۱۵۰ کیلومتره شمال لوېدیځ کې ده. په دغې ولسوالۍ کې د هېواد د برېښنا تر ټولو لویه دستګاه په پام کې نیول شوې وه چې د برېښنا د تولید ظرفیت یې ۱۲۰۰۰۰ کیلو واټه اټکل شوی و. د جوړولو کار یې په ۱۳۳۰ هـ. ل. کې پیل او په ۱۳۳۲ هـ. ل. کې بشپړ شو. په کجکي

کې د برېښنا د تولید اوسنی دستګاه په یوه ساعت کې ۳۳۰۰۰ کیلوواټه برېښنا تولیدولای شي چې د کندهار ښار، هلمند، لښکرګاه ښار او ګرځک، سنگین، کجکي او د موسی کلا ولسوالیو او د همدغو سیمو په صنعتي تاسیساتو کې لګول کېږي. له دې کبله چې ډیر کلونه ورڅخه کار اخیستل شوی دی، توربینونه یې استهلاک شوي دي خو په دې وروستیو کې د امریکې د متحده ایالاتو د پرمختیایي ادارې په مرسته بیارغول شوي دي.

۵) د سروبي د اوبو د برېښنا بند

د سروبي د اوبو د برېښنا دستګاه په سروبي کې د کابل د سیند د پاسه، د کابل سیند سره د پنجشیر د سیند د یو ځای کیدو په ۱۵ کیلومتري واټن کې، د سمندر له سطحې څخه د ۱۵۹۶ مترو په لوړوالي کې جوړه شوی ده. دغه دستګاه دوه توربینونه لري چې د هر توربین د برېښنا د تولید اندازه په یوه ساعت کې ۱۱۰۰۰ (د دواړو یې ۲۲۰۰۰) کیلوواټه کېږي. د جوړولو کار یې په ۱۳۳۰ هـ. ل. کال کې پیل او په ۱۳۳۶ هـ. ل. کال کې پای ته ورسید. د سروبي د برېښنا دستګاه دوه ښیګڼې لري: لومړې دا چې د کابل ښار او صنعتي مرکزونو ته نژدې ده او بل دا چې د ورېښمو د تنګي په برخه کې د کابل پر سیند باندې جوړه شوې ده چې په پوره اندازه اوږدوالی او څوړلري چې د دغې ځانګړتیا په لرلو سره په هر څو کیلومتره واټن کې طبیعي څوړ جوړوي او د ورېښمو د تنګي په برخه کې ورڅخه ډیر کار اخیستل کېږي.

د اوسني وخت په پسرلي د سروبي په برخه کې د کابل د سیند دبت په پسرلي کې په یوه ثانیه کې ۷۴ متر مکعبه اوبه دي. سریره پر دې دغه سیند په کال کې اووه میاشتې پوره اندازه اوبه لري، خو په پنځو نورو میاشتو یعنې له تلې څخه تر کب میاشتې پورې د کابل د سیند اوبه کمېږي. له همدې امله د سروبي ددغې دستګاه اوسنی وړتیا په یوه ساعت کې ۲۲۰۰۰ کیلوواټه ده. د سروبي د اوبو د برېښنا د توربین د بیارغونې قرار داد له جرمني زمینس کمپنۍ سره شوی کار یې بشپړ او تر استفادې لاندې دی. د سروبي له برېښنا څخه د کابل ښار د روښانه کولو، د گلپهار د فابریکې او د مرکز د یو شمېر نورو صنعتي مؤسسو د فعالیت په خاطر کار اخیستل کېږي.

۶) د ماهیپر د برېښنا فابریکه

نوموړې فابریکه د کابل ښار ختیځ ته په ۴۰ کیلومتره واټن کې د دریو توربینونو په لرلو سره د کابل پر سیند جوړه شوې چې هر توربین یې په یوه ساعت کې ۲۲۰۰۰ (ټول ۶۶۰۰۰) کیلوواټه د برېښنا تولید لري. د جوړولو کار یې په ۱۳۳۱ هـ. ل. کال. پیل او په ۱۳۴۵ هـ. ل. کال. کې بشپړ شو او گټې اخیستل ورڅخه پیل شول. دا یوه موسمي فابریکه ده. د اوبو د زیاتوالي پرمهال فعاله، خو د اوبو د کمښت پرمهال ولاړه وي. دغه فابریکه د اوبو راګرځولو بند لري خو د اوبو زیرمه نه لري، کله چې په اوږي کې د سیند اوبه لږې شي، دغه فابریکه پرچاوېږي، خو په ژمي او پسرلي کې بیرته په کار باندې

پیل کوي. د دغې فابریکې د بیارغاوونې قرار داد د جرمني د زیمنس کمپنی سره لاسلیک شوی او اوس ترگټې اخیستنې لاندې ده. له برېښنا څخه یې د کابل په ښار کې استفاده کیږي.

۷) د درونټې د برېښنا فابریکه

د ننگرهار په ولایت کې ددغې فابریکې د جوړولو کار په ۱۳۳۹ هـ. ل. کال پیل او په ۱۳۴۳ هـ. ل. کې بشپړ او گټه اخیستنه یې پیل شوه. دغه فابریکه درې توربینونه لري چې د برېښنا د تولید ټول ظرفیت یې په یوه ساعت کې ۱۲۰۰۰ کیلوواټه دی. اوس یې د استهلاک دوره بشپړه شوې، خو بیا هم د اقتصادي موجود حالت له کبله کار ورڅخه اخیستل کیږي. تخنیکي وضعیت یې د اضافي پرزو د نشتوالي له کبله د اندیښنې وړ دی، خو د فابریکې عادي سمون کله کله ترسره کیږي. د جلال آباد په ښار کې گڼ شمېر کورنۍ ترې کار اخلي. په اوسني وخت کې چې د جلال آباد د ښار نفوس ورځ په ورځ په زیاتیدو دی، موجوده برېښنا یوازې په سلوکې ۳۰ وگړو او صنایعو ته بسیا ده. خو پاتې خلک له وارداتي برېښنا څخه گټه اخلي.

ددغې فابریکې له تولید شوې برېښنا څخه د جلال آباد ښار د روښانه کولو، صنعتي موسسو او د ۳۲۵۰۰ جریبه ځمکې د اوبو د پمپ کولو لپاره کار اخیستل کیږي.

۸) د نغلو د برېښنا د بند فابریکه

د نغلو د اوبو د برېښنا د تولید فابریکه د افغانستان د برېښنا د تولید تر ټولو لویه فابریکه ده چې د کابل ښار ختیځ ته د ۷۰ کیلومترو په واټن کې جوړه شوې او څلور توربینونه لري چې ټوله وړتیا یې په یوه ساعت کې ۱۰۰۰۰۰ کیلوواټه کیږي.

د نوموړې بند د جوړولو کار په ۱۳۳۹ هـ. ل. کال پیل او په ۱۳۴۶ هـ. ل. کال بشپړ او دگټې اخیستو وړ وگرځید.

د دغې پروژې بنسټي موخه له یوې خوا د سروبي د اوسنیو او نورو وروستیو فابریکو لپاره د اړتیا وړ اوبو زیرمه کول او وپشل اوله بلې خوا د کابل د حوزې لپاره د برېښنا تولید و. د نغلو د اوبو اصلي سرچینه د کابل او پنجشیر سیندونه دي. د زیاتو کلونو په تېریدو سره د نغلو د برېښنا د بند د فابریکې وسایل زاړه شوي دي، د هغې د بیا رغونې د کار پرمخ بیول له یوې روسي کمپنی سره لاسلیک شوي او پرمخ روان دی.

د ازبکستان د برېښنا شبکه

د ازبکستان د برېښنا د پروژې غځول په ۱۳۸۶ هـ.ش. کال کې پیل، وروسته کابل ښار او ځینو نورو ولایتونو ته وشول، فعالیتونه یې په لاندې ډول دي.

الف: ۱- له ازبکستان څخه تر حیرتانو پورې د ۵۳ کیلو مترو په اوږدوالي د ۲۲۰ کیلو واټو ډبل سرکت مزي غځول او د برېښنا لیردول.

۲- د مزار شریف له نایب آباد څخه ۲۲۰ کیلو واټه ډبل سرکت مزي د ۲۳ کیلو مترو په اوږدوالي غځول او د برېښنا لیردول.

۳- له نایب آباد څخه تر پلخمرې پورې د ۱۶۴ کیلو مترو په اوږدوالي ۲۲۰ کیلو واټه برېښنا مزي غځول او د برېښنا لیردول چې په ۱۳۸۷ هـ.ش کال کې بشپړ شول او ۳۰۰ میگا واټه برېښنا لري.

ب: ۱- له پلخمرې څخه کابل ته د ۲۰۲ کیلو مترو په اوږدوالي د ۲۲۰ کیلو واټو ډبل سرکت د برېښنا د مزي غځول او د برېښنا لیردول، د چمتلې دښته کې د ۳۲۰ میگا واټه امپیر په ظرفیت د ۲۲۰/۱۱۰ کیلو واټو سب ستیشن دودانې جوړیدل.

له حیرتانو څخه تر کابله پورې د نوموړې مزي په غځولو کې (۱۳۸۳) اوسپنېزې کتاره لرونکې پایې (ستنې) کارول شوي دي.

په سالنگونو کې هم ځینې ستنې ۳۸۰۰ متره د بحر له سطحې لوړې درول شوي دي. چې تر یوه بریده پورې په کابل ښار کې د خلکو اړتیا بشپړوي.

لاندینی جدول د ډیزلي، آبي او حرارتي برېښنا د تولید او توريد اندازه ښيي (په یوه ساعت کې ۱۰۰۰ کیلوواټه)

کلونه	د اوبو برېښنا	حرارتي برېښنا	ډیزلي برېښنا	له بهر څخه واردیدونکې برېښنا
۱۳۸۲	۶۳۱،۷	۱۹۴،۰	۰،۰۱	—
۱۳۸۳	۵۶۴،۵	۲۱۵،۱	۳،۱	—
۱۳۸۴	۶۷۱،۳	۲۳۵،۱	۱،۰	۱۳۶،۵
۱۳۸۵	۶۴۵،۹	۲۶۷،۳	۴،۰	۵۹۴،۱
۱۳۸۶	۶۸۳،۸	۲۶۶،۵	۵۷،۰	۷۸۴،۷

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دريو ډلو وویشل شي: يوه ډله دې د نغلو او سروبي او بله ډله دې د درونټې او ماهیپر او دریمه ډله دې د جبل السراج او پلخمرې د برېښنا د بند د ازربنت په هکله خبرې وکړي او پایله دې خپلو نورو ټولګیوالوته وويي.

پوښتني

۱. د افغانستان تر ټولو پخوانی د برېښنا د تولید فابریکه کومه یوه ده او کلنی ظرفیت یې څومره دی؟
 ۲. د سروبي او ماهیپر په فابریکه کې له تولید شوې برېښنا څخه چیرته کار اخیستل کیږي؟
 ۳. د نغلو د پروژې اساسي موخې او هدفونه بیان کړئ.
 ۴. د افغانستان له سیندونو څخه د ترلاسه کیدونکې برېښنا اندازه څومره اټکل شوې ده؟
 ۵. د ازبکستان د برېښنا مزي په څه وخت بشپړ او څومره میگاواټه ظرفیت به ولري؟
په لاندینو څلورو ځوابونو کې یې سم ځواب په نښه کړئ.
- الف. په یوه ساعت کې ۱،۸ میلیون کیلوواټه ب. په یوه ساعت کې ۲،۵ میلیون کیلوواټه
ج. په یوه ساعت کې ۳،۵ میلیون کیلوواټه د. په یوه ساعت کې ۱،۵ میلیون کیلوواټه

له ټولګي څخه بهر فعالیت

لاندنی جدول په ترتیب سره په خپلو کتابچو کې بشپړ کړئ.

د سابقې له مخې	د ظرفیت له مخې
د جبل السراج د برېښنا فابریکه	نغلو

آيا په افغانستان کې له حرارتي برېښنا څخه کار اخېستل کيږي؟ ۲۶- شکل: دکابل په ښار کې د حرارتي برېښنا د فابريکې يو تصوير

حرارتي برېښنا چې معمولاً د ډېرو سکرو، نفتو او گازونو له سوځولو ترلاسه کيږي، په افغانستان کې د برېښنا د توليد ښه سرچينه ده چې د اوبو له برېښنا څخه وروسته په دويمه درجه کې د استفادې وړ ده.

د ډيزلي برېښنا لومړنۍ فابريکه په ۱۳۵۱ هـ. ل کال په کابل کې جوړه شوه، يو کال وروسته بيا يوه بله کوچنۍ فابريکه په يوه ساعت کې د ۳۰۰ کيلو واټو په ظرفيت د کندهار د وړۍ او بدلو د فابريکې لپاره جوړه شوه. همدارنگه په ۱۳۳۱ هـ. ل کال کې د ډيزلي برېښنا د توليد دوه ماشينونه د ۵۰۰ کيلو واټو په ظرفيت د هرات په ښار کې په کار اچول شوي وو. د انرژۍ او اوبو د وزارت د ۱۳۸۵ هـ. ل کال د راپور له مخې د افغانستان د حرارتي برېښنا د ټولو فابريکو ظرفيت په يوه ساعت کې ۴۲.۷ زره کيلو واټو ته رسیده چې د ټول هېواد د برېښنا فابريکو په سلوکې ۱۲.۵ يې جوړاوه. په اوسني وخت کې کوچنۍ ډيزلي فابريکې په ځينو ښارونو او ولايتونو لکه په مزار شريف، شبرغان، تخار، هرات، غزني او کابل کې د برېښنا مهمې وسيلې شمېرل کيږي. چې د سون توکي يې تيل او په ځينو ځايونو کې گاز دي دلته به د افغانستان د حرارتي برېښنا په فابريکو باندې خبرې وشي.

۱- د مزار شريف د حرارتي برېښنا فابريکه

د هېواد حرارتي برېښنا تر ټولو لويه فابريکه ده چې د مزار شريف د ښار د لوېديځ په ۲۰ کيلو مترې واټن کې موقعيت لري او په هغې کې هغه گاز سوځول کيږي چې د جوزجان څخه په نل ليکه کې رالېږدول کيږي. دغه فابريکه په ۱۳۴۳ هـ. ل کال کې د يوه روسي انستيتوت له خوا د هغه وخت د کانو او

صنایعو وزارت په غوښتنه جوړه شوه.

د نوموړې دستگاه ظرفیت په یوه ساعت کې ۳۶ زره کیلو واټه دی چې د طبیعي گازو درې توربینونه لري او تر ۴۸ زره کیلوواټو پورې د زیاتولو وړتیا هم لري. ددغې فابریکې ۲۴ زره کیلوواټه برېښنا د کیمیاوي سرې د فابریکې لپاره او ۱۲۰۰۰ کیلوواټه نوره برېښنا یې د مزارشریف د ښار د روښانه کولو لپاره په پام کې نیول شوې وه.

۲- د هرات او کندهار د ښارونو د حرارتي برېښنا فابریکې

د کندهار په ښار کې د ۳۰۰۰ کیلوواټو په ظرفیت د حرارتي برېښنا فابریکې په کار پیل کړی و چې اوس یې ظرفیت ۱۲۰۰۰ کیلوواټه دی او په راتلونکې کې به نورهم لوړ شي. د هرات د برېښنا حرارتي دستگاه په یوه ساعت کې ۱۲۰۰۰ کیلوواټه ظرفیت لري چې له ډیزلو پرته په هغې کې د ډبروسکاره هم سوځول کېږي.

۳- د کابل د برېښنا حرارتي فابریکه

دغه فابریکه د کابل د ښار په شمالي برخه کې د خیرخانې مینې د غاښي ترڅنګ جوړه شوې ده، له دې امله چې د کابل په حوزه کې د اوبو کمښت تر سترګو کیده نو د دغې فابریکې د جوړولو کار په ۱۳۵۵هـ. ل. کال پیل او په ۱۳۵۷هـ. ل کال کې بشپړ شو. نوموړې فابریکه د ۴۵ زرو کیلوواټو په ظرفیت سره د نړیوال بانک په مالي مرسته بیا ورغول شوه چې د کابل ښار په سلوکې ۴۰ برېښنا بشپړوي، خو له ازبکستان څخه د واردې شوې برېښنا په راتګ سره دغه فابریکه پرچاوه شوې ده چې دوه توربینونه لري او د سون توکي یې ډیزل دي.

د کابل د ښار ختیځ ته د هودخیلو په سیمه کې د برېښنا یوه بله حرارتي فابریکه په یوه ساعت کې د ۴۳،۶ زره کیلوواټو په ظرفیت جوړه شوې وه، خو د کورنیو جګړو له کبله ویجاړه شوې وه، د هغې د سمون اویارغونې قرارداد د سوېزرلنډ د هېواد له Alston کمپنۍ سره شوی چې د دریم او څلورم توربین جوړول یې په پام کې دي.

باید وویل شي چې د حرارتي برېښنا یو شمېر نورې پروژې هم زموږ په هېواد کې په نظر کې نیول شوي چې په دې لړ کې د شبرغان د توربین د گازونو د تولید پروژه یادولای شو.

دغه پروژه به د امریکې د متحده ایالاتو د پرمختیایي ادارې په مالي مرسته د ۱۰۰-۱۵۰ میگاواټو په ظرفیت په راتلونکې کې جوړه شي.

مرستدوی اضافي معلومات

(۳) جدول: په بیلابیلو حوزو کې د برېښنا د تولید د ظرفیتو پېشنه

کڼه	حوزه	نصبه ظرفیت (په زرو کیلو واټو)	سلنه
۱	کابل	۲۴۹,۲	۶۲,۹
۲	ننګرهار	۱۳,۹۶	۳,۵
۳	پلخمری - بغلان او کندوز	۲۲,۶۷	۵,۹
۴	مزار شریف - بلخ	۴۲,۸۲	۱۰,۸
۵	شبرغان	۲,۰۸	۰,۵
۶	هرات	۵,۳۹	۱,۳
۷	کندهار - هلمند	۴۳,۷۰	۱۱
۸	غزنی	۱,۰۴	۰,۳
۹	نورې حوزې	۱۴,۹	۳,۸
	ټول	۳۹۵,۹	۱۰۰

سرچینې: د اوبو او انرژۍ د وزارت راپور، د ۱۳۸۵ کال د تلې میاشت، ۳۷ مخ

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې د حرارتي برېښنا په اهمیت او د یوې فابریکې په هکله خبرې وکړي او دخپلو خبرو پایلې دې نوروته ووايي.

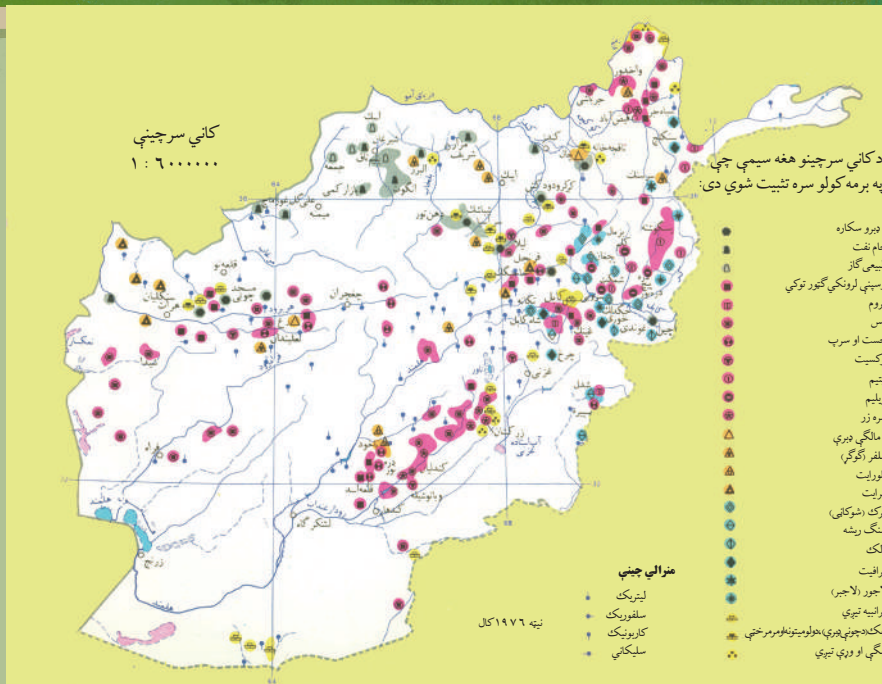
پوښتنې

۱. د افغانستان د حرارتي برېښنا تر ټولو لویه فابریکه چیرې ده او له برېښنا څخه یې په کومو ځایونو کې کار اخیستل کیږي؟
۲. په اوسني وخت کې د افغانستان د ډیزلي برېښنا د کوچنیو فابریکو نومونه واخلي.
۳. د کابل د حرارتي برېښنا فعاله فابریکه چیرې او په کوم ظرفیت فعالیت لري او د کابل د برېښنا ټوله څومره برخه بشپړوي؟
۴. د کابل د ختیځ د حرارتي برېښنا په هکله خپل معلومات وواياست.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

ولې د اوبو د برېښنا پرځای له حرارتي برېښنا څخه کار اخلي او د اوبو د برېښنا او د حرارتي برېښنا ښیګڼې له یو بل سره پرتله کړئ خپل معلومات په راتلونکي ساعت کې ټولګیوالوته وواياست.

۲، ۴ د ډبرو سکاره او زموږ په هېواد کې دهغو کانونه

۲۷- شکل: د کاني منابعو (سرچینو) یو تصویر

د افغانستان د کاني سرچینو (منابعو) نقشه وګورئ.

د ډبرو سکرو زیرمې د افغانستان په کومو سیمو کې دي؟

د ډبرو سکاره د انرژۍ د تولید یوه مهمه سرچینه ده په تېره بیا په اوسني وخت کې چې د نفتو او ګازو بیې مخ په لوړېدو دي، ډبرو سکاره د انرژۍ د تولیدوونکې سرچینې په توګه یوڅه ارزانه دي، نوڅکه یې اهمیت زیات دی. د ډبرو سکرو را ایستل له ډیر پخوا څخه په افغانستان کې معمول و.

د افغانستان د ډبرو سکرو د زیرمو په هکله څېړنې لومړې ځل په ۱۳۲۰ هـ. ل کال د هندي جیولوجیستانو د هیئات له خوا د کهمرد، اشپشټې، صوف درې او تاله او برفک په سیمو کې وشوې. له هماغه وخت څخه وروسته د ډبرو سکرو کارول ورو ورو پیل شول خو له دویمې نړیوالې جګړې څخه وروسته ترې کار اخیستل ډیر پراخه شول او کالنی تولید یې له ۱۲۰ څخه تر ۱۶۰ زرو ټنو پورې لوړ شو.

پرته له دې چې د هېواد په بیلابیلو سیمو کې د ډبرو سکرو کوچنۍ زیرمې شته، په شمال کې د ډبرو سکرو ډیرې لویې زیرمې دي چې پراخه سیمه یې نیولې ده. دغه سیمه له تخار څخه تر هرات پورې غځیدلې چې ۳۵ زره کیلومتره مربع کیږي. د افغانستان د ډبرو سکرو هغه اندازه چې په اشپشټه، کرکر، بنګي (د خان اباد د ښار د جنوب په لس میلی کې)، کرخ، سبزکو او صوف دره کې تثبیت شوي دي، ۲۰۰ میلیونو ټوټه رسیږي. د افغانستان د ډبرو سکاره ډیر غوره کیفیت لري او ډیر کار ورڅخه اخیستل کیدای شي. زموږ په هېواد کې له کانونو څخه د ډبرو سکرو د را ایستلو کار د سیمو

د غرني حالت او د لارو د نشتوالي له امله يوڅه ستونزمن او په لومړيو پړاوونو کې دي، نو ځکه يې را ايستل او بيه گرانه پړيوځي، خو سره له هغه هم د ډبرو سکاره د سون توکو په توگه لوړ ارزښت لري.

د افغانستان د ډبرو سکرو توليدات زياتره د کرکر او اشپستي له کانونو څخه دي چې د ټول هېواد په سلو کې ۹۰ برخه جوړوي. د توليد شوو ډبرو سکرو څخه په سلو کې ۷۷ په صنعتي کارځايونو کې د سون او پاتې نور يې د کورونو د تودولو لپاره په کارېږي.

په افغانستان کې د ډبرو سکرو بيلا بيل ډولونه شته چې ځينې سيمې يې په لاندې توگه ښودل کيږي:

۲۸ - شکل

د ډبرو د سکرو د کان يو انځور

الف - د صوف درې د ډبرو سکرو کان

د صوف درې کان د لرغونتوب او خپلو ځانگړتياوو له مخې د افغانستان د نورو سيمو پرتله لومړيتوب لري او په سمنگانو ولايت کې د ډبرو سکرو يو ډير لوی کان گڼل کيږي، زيرمې يې ۷۴ ميليونو ټنو ته رسيږي. ددغې سيمې د ډبرو سکرو کان لوړ جنسيت لري، تودوخيزه انرژي يې ډيره او د کاربن سلنه يې لوړه ده.

له دغو کانونو څخه لکه څنگه چې په کار ده، گټه نه ده اخېستل شوې، لاملونه يې دادي چې يو خو له صنعتي مرکزونو څخه لرې دي او بل دا چې د ليردولو وسايل محدود او امکانات په واک کې نشته دي.

ددغه کان يوه اندازه سکاره کابل ته ليردول کيږي او پاتې نور يې د بلخ ولايت ته ځي.

ب. د آښپشتي د ډبرو سکروکان

دغه کان د پلخمرې د صنعتي ښار جنوب ته په ۱۱۰ کیلومتره واټن کې د بغلان ولایت د سیغان په دره کې واقع دی. له دو آب او میخ زرین څخه ۲۰ کیلومتره واټن لري. ددغه کان د ډبرو سکاره د کمیت او کیفیت له پلوه ډیر ارزښت نه لري، داځکه چې د طبیعي جوړښت له مخې پیچلي او د هغو د را ایستلو په برخه کې ستونزې شته. ددغه کان د سکرو زیرمې د ۵۰۰ زرو ټنو په شاوخوا کې اټکل شوې دي، خو بیا هم له دې امله چې دغه کان د ښکاري درې د پخواني سرک ترڅنګ و، نو ځکه له ډیرې مودې راهیسې کار ورڅخه اخیستل کېږي. ددغه کان د ډبرو له سکرو څخه د دولتي ادارو، روغتونونو او کابل ښار لپاره کار اخیستل کېږي.

ج. د کرکړ د ډبرو سکروکان

د کرکړو کان د پلخمرې ښار څخه لس کیلومتره لیرې جنوب ختیځ ته د کرکړ له غره سره پروت دی. ددغه کان د ډبرو سکرو ټوله اندازه چې هر پوړ یې دوه یا درې متره پرېوالی لري ۱۵ میلیونه ټنه ښودل شوې ده. د سکرو جنسیت یې ښه او د کار اخیستو وړ دی. دغه کان په ۱۳۸۵ هـ. ل. کال کې د غوري سمنټو له فابریکو سره یوځای خصوصي سکتور ته ورکړل شو چې له دغو سکرو څخه د غوري سمنټو د تولید لپاره کار واخیستل شي.

په ۱۳۸۷ هـ. ل کال کې د دغه کان له ۳۸۰۰ ټنو څخه زیات سکاره ایستل شوي دي. نوموړی کان د پلخمرې صنعتي مرکزونو ته نژدې دی او له بلې خوا د کابل - کندوز د لویې لارې په ځواکې دی، نو ځکه یې اهمیت زیات دی او د هرې ورځې تولیدات یې په منځنۍ توګه له ۳۰۰ څخه تر ۴۰۰ ټنو پورې کېږي.

له دغه کان څخه ایستل شوي سکاره د پلخمرې د سمنټو جوړولو په فابریکه، بټیو او په کابل کې کارول کېږي.

د. د هرات د سبزک د مسجد چوبي د ډبرو سکروکان

دغه کان د هرات ولایت شمال ختیځ کې د ۱۱۰ کیلومتره په واټن د سبزک غاښي څخه لاندې د کرخ د سیند پورته خواته موقعیت لري، اکتشافی او ساختماني چارې یې د چکي متخصصینو په مرسته ترسره شوي، زیرمې یې ۹،۵ میلیونه ټنه ښودل شوي دي. دغه کان په ۱۳۸۶ هـ. ل کې خصوصي سکتور ته وسپارل شو، کلنۍ تولید یې ۴۰ زره ټنه او کلني عواید یې ۲۰ میلیونه افغانۍ دي. همدا اوس فعال او ترګټې اخیستنې لاندې دي. د دغې سیمې د ډبرو سکرو جنسیت غوره او لوړه تودوخیزه (حرارتي) انرژي لري. ددغه کان د ډبرو له سکرو څخه د هرات ښاروالي او فرقه کار اخلي.

همدا اوس د افغانستان د کانونو د وزارت په پاملرنې سره د سبزک د چوبي مسجد د ډبرو سکرو له کان څخه د یوې خصوصي کمپنۍ په مرسته کار اخیستل کېږي چې قرار داد یې د لسو کالونو لپاره اعتبار لري.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، یوه ډله دې د هغو څېړنو او مطالعو په هکله خبرې وکړي چې هندي جیولوجیستانو د لومړي ځل لپاره په افغانستان کې د ډبرو سکرو په هکله ترسره کړي دي. او دویمه ډله دې د ډبرو سکرو د موجوده زیرمو په هکله خبرې وکړي او پایله دې د ډلی استازي خپلو ټولگیو الوته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱. د افغانستان د ډبرو سکرو د تثبیت شوو سیمو نومونه واخلي.
 ۲. د ایشیتې د ډبرو سکرو د ځانگړتیاوو په هکله معلومات ورکړئ.
 ۳. د کرکر د ډبرو سکرو د کان موقعیت له جغرافیایي پلوه څه اهمیت لري؟
 ۴. په افغانستان کې د ډبرو سکرو هغه تولیدات چې لوړه سلنه لري له کومو سیمو څخه ترلاسه کیږي سم ځواب په نښه کړئ:
- الف. کرکر او ایشپشته ب. دهرات سبزک ج. د صوف درې کان د. دهرات د کرخ کان

له ټولگي څخه بهر فعاليت

زموږ په هېواد کې د ډبرو سکرو د را ایستلو په برخه کې د ستونزو په اړه او داچې دغه ستونزې او خنایونه په څه ډول باید له منځه یووړل شي، یوه مقاله ولیکئ او نوروته یې واورئ.

۲۹- شکل: د جوز جان په ولايت کې د ټيم تاق او جرقدوق د کانونو دگازي څاگانو د ازمېښت او چمتو کولو پرانېسته له نفتو او گازو څخه څه کار اخېستل کېږي؟

نفت او گاز د تو دو څې او انرژۍ د توليد او سون توکي دي. زموږ د هېواد په بيلا بيلو سيمو کې يې زيرمې شته چې په لاندې توگه تر بحث لاندې نيول کېږي:

الف) نفت

نفت د سوځيدو وړ مايع ده چې تر ۱۸۰۰ مترو پورې د ځمکې په ژورو برخو کې موندل کېږي، ځينې وختونه د ځمکې لاندې فشار او تو دو څې له امله پورته خواته را ځي او د ځمکې مخ ته را رسېږي. په ميليونونو کاله مخکې د ژونديو ژويو او عضوي توکو پاتې شونې چې په يوه سيمه کې پراته وو، ورو ورو د کلونو په تېرېدو سره تر خاورو او رسوبي پوړونو لاندې راغلي، چې د فشار او تو دو څې له امله يې د وخت په تېرېدو سره بڼه بدله شوې او نفت ورڅخه جوړ شوي دي. د نفتو د را ايستلو لپاره ژورې څاگانې کيندل کېږي او ډيرې پرېرې نل ليکي د نفتو څاگانو ته ورننه باسي، په دې توگه خام نفت پورته خواته را وځي يا د پمپ په واسطه را ايستل کېږي. خام نفت تور رنگ لري، خو وروسته تر چاڼولو څخه يې په چنځای کې رنگ بنفش شي او اسانه سوځي. زموږ د هېواد په ډيرو سيمو کې د نفتو زيرمې شته چې شمال، لويديځ او جنوب لويديځ برخې يې نيولي دي او مهم ولايتونه يې تخار، کندز، مزار شريف، جوزجان، فارياب، بادغيس، هرات او

نوردي. همدارنگه د هلمند په وادي او په پکتیکا کې هم د نفتو د زیرمو اټکل شوی دی. نفت په ډیرو ځایونو کې کارول کیږي. دکورونو په روښانه کولو، د حمل و نقل په وسایلو، په صنعتي ماشینونو، کیمیاوي صنایعو او گڼ شمېر نورو مرکبونو لکه مصنوعي رېر جوړولو او نورو کې ورڅخه استفاده کیږي. د هغو له فرعي مشتقاتو څخه د پلاستیک په جوړولو د عطرونو، رنگونو او ان دا چې د ځینو خوراکي توکو لکه مارگرین غوړیو په جوړولو کې کار ترېنه اخېستل کیږي.

ب) گاز

د گازونو را منځته کیدل هم لکه د نفتو په شان د ژونديو ژویو د پاتې شونو څخه د عضوي موادو د ترسب او د تودوخې او فشار له امله او هغوته د هوا د نه رسیدلو له امله دي چې بڼې یې بدلون موندلی او په گاز بدل شوي دي. گاز د افغانستان یوه ډیره ارزښتمنه سرچینه ده. دهغو لویې زیرمې هم د هېواد دننه د لگښت لپاره او هم بهر ته د صادرو لپاره لوړ ارزښت لري. په داسې حال کې چې د هېواد په بیلابیلو سیمو کې د گازونو د پیدا کیدو امکانات شته، په اوسني وخت کې یې لویې زیرمې په خواجه گوگردک، یتیم تاق، خواجه بولان او جرقدوق کې موندل شوي دي او همدا اوس تر گټې اخېستې لاندې دي چې دلته یې څو حوزې په لنډ ډول د یادولو وړ دي.

۱. د خواجه گوگردک د گازو کان

دغه زېرمه د شبرغان دښار شمال لويديځ ته د ۲۳ کیلو مترو په واټن پرته ده، د کیندل شوو څاگانو شمېر یې ۵۲ دی. ټوله زیرمه یې ۴۶،۸ میلیارده مکعب متره گاز اټکل شوی چې تر اوسه پورې یې ۴۴ میلیارده مکعب متره را ایستل شوی دی. همدارنگه په دغه سیمه کې ۱۰ میلیارده مکعب متره تریو (سلفر لرونکی) گاز هم موندل شوی دی.

۲. د یتیم تاق د گازو کان

دغه زېرمه د شبرغان له ښار څخه ۱۸ کیلو متره لرې ختیځ ته پرته ده. دهغه تثبیت شوې زیرمه ۲۰،۸ میلیارده مکعب متره ښودل شوې ده. په ۱۳۴۱ هـ ل کال کې یې د برمه کولو په حال کې په څلورمه څاه کې اور ولگید چې د دريوکلونو سوځېدلو په ترڅ کې یې میلیونونه مکعب متره گاز وسوځیدل.

۳. د جرقدوق د گازو کان

دغه زېرمه د شبرغان له ښار څخه ۱۵ کیلو متره لیرې جنوب لویدیځ کې پرته ده، ۳۳ څاگانې یې ۲۲۰۰ متره په منځني ژوروالي کیندل شوي دي، گاز یې تریو دی، ټوله زېرمه یې ۲۶ میلیارده مکعب متره ښودل شوې چې تر اوسه پورې یې ۱۵،۳۶۲ میلیارده مکعب متره را ایستل شوې ده.

۴. د خواجه بولان د گازو کان

د شبرغان د ښار په ۳۰ کیلومتره ختیځ کې دی، د برمه کولو چارې یې په ۱۳۴۲ هـ کې پیل شوي دي، تر یوگاز لري او زېرمې یې ۲،۵ میلیارده مکعب متره دي. په پورتنیو سیمو کې یې د گازونو ټولې زېرمې ۱۲۰ میلیارده مکعب متره تثبیت شوي چې له هغو څخه یې ۴۰ میلیارده مکعب متره خوږ گاز او پاتې نور یې تریو یا سلفر لرونکی گاز دی. د گازو د صادرو لو لپاره د پخواني شوروي اتحاد تر پولو پورې د ۳۲ انچو په قطر اود ۹۷،۵ کیلو مترو په اوږدوالي یوه نل لیکه جوړه شوې وه. یوه بله نل لیکه د شبرغان له ښار څخه د مزار شریف د سرې او برېښنا تر فابریکې پورې ایستل شوې وه چې ۵۵ کیلومتره اوږدوالی او ۱۲ انچه قطر یې درلود، دلیر ډولو وړتیا یې په یوه کال کې ۵۰۰ میلیونه مکعب متره وه.

مزار شریف ته یې دلیر ډولو موخه د مزار شریف دسرې او برېښنا له فابریکې څخه کار اخیستل وه چې په یوه کال کې یې ۱۰۵ زره ټنه یوریا سره تولیدوله او همدارنگه د مزار شریف د برېښنا د فابریکې په کار اچول و چې په یوه ساعت کې یې ۳۶ زره کیلو واټه برېښنا تولیدوله. داهم باید وویل شي چې په ۱۳۵۴ هـ ل. کال په افغانستان کې د درې میلیاردو مکعب مترو شاوخوا گاز تولید شوی و چې له هغه څخه ۲۸۵۰ میلیونه مکعب متره یې بهر ته صادر شوی او ۱۵۰ میلیون مکعب متره یې د هېواد د ننه لگول شوی و. په ځینو کلونو کې یې د گاز له صادرولو څخه د هېواد په سلوکې ۴۰ د صادراتو ټول ارزښت تر لاسه کیده چې د افغانستان دتادیاتو د بیلابنس په برخه کې یې پوره اهمیت درلود، همدارنگه په پام کې وه چې د سلفرو د جلا کولو په پروژه کې د جرقدوق په سیمه کې د سلفر لرونکي گاز له ۲۶ میلیاردو مکعب مترو څخه هم استفاده وشي. له طبیعي گاز څخه په ډیرو ځایونو کې کار اخیستل کېږي، له دې پرته چې په پخلي او د کورونو په تودولو کې کار ورکوي، د یوشمېر کیمیايي مرکبونو په جوړولو کې هم گټور دی او د برېښنا د انرژي د تولید لپاره هم یوه ډیره ښه سرچینه ده.

(٤) جدول: په بيلابيلو كلونو كې د نفتو، گاز او د ډبرو سكرود ايستلو اندازې

كلونه	نفت (په ټن)	گاز (په مكعب مترو)	د ډبرو سكاره (په ټنو)
۱۳۸۲	۸۵۰	۲۴۲۶۲۰	۳۵۱۰۰
۱۳۸۳	۱۴۶۹۰	۱۱۹۱۲۱	۳۳۷۳۰
۱۳۸۴	—	۱۷۲۳۳۷	۳۳۱۱۰
۱۳۸۵	—	۱۷۱۹۲۵	۳۴۹۲۰
۱۳۸۶	—	۱۶۱۴۴۰	۲۴۲۷۰۰

د ټولگي دننه فعاليت

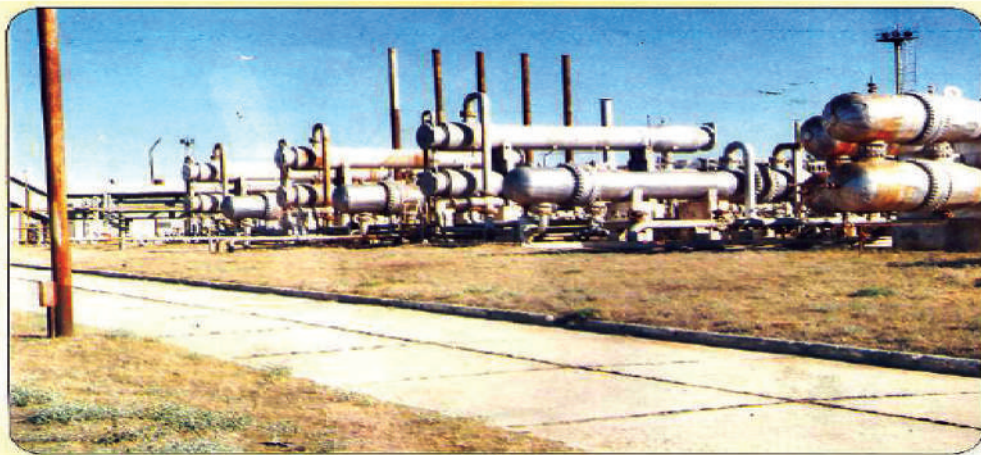
زده كوونكي دې دوه ډلې شي، لومړۍ ډله دې د افغانستان د نفتو د زېرمو او دويمه ډله دې د طبيعي گاز په هكله خبرې وكړي او د خپلو خبرو پايله دې نوروته ووايي.

پوښتنې

۱. نفت څه دي؟
۲. د گاز د پيداكيدو دسرچينو په هكله معلومات وركړئ.
۳. نفت چيرته په كاربري؟
۴. د افغانستان د گاز د مهمو حوزو نوم واخلي.
۵. د نفتو زېرمې د افغانستان په كومو برخوكې تثبيت شوي دي؟
۶. په افغانستان كې د طبيعي گاز عمومي زېرمې په څومره اندازه تثبيت شوي دي؟
۷. سم ځواب په نښه كړئ:
 - الف) ۱۳۵ ميليارده مكعب متره
 - ب) ۱۲۰ ميليارده مكعب متره
 - ج) ۱۱۰ ميليارده مكعب متره
 - د) ۱۸۰ ميليارده مكعب متره.

له ټولگي څخه بهر فعاليت

د افغانستان د كاني سرچينو د نقشې له مخې يوه نقشه رسم كړئ او په هغې كې د گاز او نفتو سيمې په ځانگړو نښو سره وښيي او په راتلونكي ساعت كې يې خپلو ټولگيوالوته وړاندې كړئ.

۳۰- شکل: د جوزجان ولایت د نفت او گاز دچاپولو د فابریکې یو انځور

د نفتو زیرمې زموږ د هیوا په کومو برخو کې شته دي؟

په افغانستان کې د نفتو د زیرمو د تثبیت په هکله څېړنې په کمه اندازه په ۱۳۱۴ هـ ل. د افغاني او بهرنیو جیولوجست له خوا د هېواد په بیلابیلو سیمو لکه د هېواد په شمال، لوېدیځ، جنوب لوېدیځ او جنوبي کې پیل شوې. د لومړي ځل لپاره په ۱۳۱۵ هـ ل. کال یوې امریکایي کمپنۍ د افغانستان په شمال کې نفت لرونکې شیل طبقې (د خټو او شگو له کیناستو څخه جوړېږي) وموندلې او وروسته بیا د هغو لازياتي زیرمې په پکتیکا او د هلمند په وادي او د افغانستان په سهیل (جنوب) کې هم وموندل شوې. په ۱۳۳۳ هـ ل. کال کې یوې سوېدني کمپنۍ د نفتو د پلټنې چارې په منظمه توگه د سرپل په ولایت کې پیل او دپام وړ بریالیتوبونه یې ترلاسه کړل، خوله ۱۳۳۸ هـ ل. کال څخه وروسته د هغه موافقه لیک له مخې چې په همدې اړه له دې څخه دوه کاله مخکې په مسکو کې لاسلیک شوی و، د پخواني شوروي اتحاد د متخصصینو په مرسته د مزارشریف او اندخوی ترمنځ د افغانستان په شمال کې په ۶۰۰ مربع میله ساحه کې د نفتو د پلټنې چارې پیل شوې. ددغو څېړنو پایلو وښوده چې د هېواد په شمال کې د تخار له ولایت څخه د ایران تریولو پورې د نفتو د زیرمو د شتوالي پراخه امکانات شته او د هغه په دوام د هېواد د جنوب په پکتیکا او ترلویدیځ پورې یې دقلعه نو، هرات، شیرغان، میمنې، کندز، تالقان، مزارشریف او نورو سیمو کې د نفتو زیرمې ترسترگو شوې. د هلمند په وادي، پکتیکا او د افغانستان په جنوبي سیمو کې هم د نفتو زیرمې اټکل شوي، خو د پوره پانگې او د تجربه لرونکو فني پرسونلو د نشتوالي له امله د هغو منظم را ایستل تر اوسه پورې نه دي تر سره شوي. د نفتو یوازینی تثبیت شوې زیرمه په جوزجان کې ده په دې لړ کې د انگوت زیرمه دیاډولو وړ ده.

دلته د انگوت په گډون د نفتو یوڅو کانونه در پیژندل کيږي:

۱. د انگوت د نفتو زيرمه

د سريل دښار څخه پنځه کيلومتره ختيځ کې دی چې د نفتو طبقې يې له ۱۱۰۰ څخه تر ۱۲۰۰ متروپورې دي. جيولوجيکي زيرمې يې ۷،۱ ميليونه ټنه اود ايستل کيدو وړ زير مې يې ۲،۰۶ ميليونه ټنه ښودل شوي دي.

۲. **د آق دريا د نفتو زيرمه:** د سريل څخه لس کيلومتره ختيځ کې ده، ټولې زيرمې يې ۱۲ ميلونه ټنه دي. ثابتې اود گڼې اخېستو وړ زيرمې يې له څلور ميليونو ټنو څخه زياتې اټکل شوي دي.

۳. **د قشوري د نفتو زيرمه:** د سريل جنوب ختيځ ته په ۱۲ کيلومتره واټن کې پروت کان دی جيولوجيکي زير مې يې ۱۹،۶ ميليونه ټنه ، د ايستلو وړ زير مې يې ۶،۳۸۱ ميليونه ټنه نفت ښودل شوي دي.

۴. **د زمرد ساي د نفتو زيرمه:** د شبرغان دښار د جنوب لويديځ په ۶۰ کيلو مترۍ کې پروت دی. زير مې يې ۹،۱۹ ميليونه ټنه اود ايستل کيدو وړ زير مې يې ۳،۴ ميليونه ټنه اومه نفت دي.

په ۱۳۵۱ هـ.ل. کال کې وپتېل شوه چې په دغه برخه کې يو کوچنی د نفتو چنځای جوړ شي، خو کله چې د آق دريا د زيرمو توليدي ظرفيت نور هم زيات شو، ددغه چنځای ظرفيت هم ۲۰۰ زرو ټنو ته لوړ شو. البته د هغه د ودانۍ د کار له بشپړيدو وروسته به په راتلونکې کې د نفتو توليدي ظرفيت نور لوړ شي چې پرته له شکه به د هېواد دننه د يو شمېر اړتياوو د پوره کيدو سر بېره به د هېواد د تادياتو په بيلانس کې هم ارزښت ولري.

په اوسني وخت کې د افغانستان د نفتو اړتياوې له بهر څخه د هغو په واردولو سره بشپړيږي، په همدې ترڅ کې نفتوته د هېواد اړتيا ورځ په ورځ زياتيږي، او د هغو نړيوالې بېي هم مخ په زياتيدو دي.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دوه کسيزو ډلو ووېشل شي، د افغانستان د کاني سرچينو د نقشي او د لوست د متن څخه په کار اخېستو دې لاندینی فعاليت تر سره کړي:

۱. هغه سيمې چې هلته د نفتو زير مې شته په ترتيب سره دې له شمال ختيځ څخه تر جنوب لويديځ پورې لېست کړي.

۲. ودې وايي چې کومو کمپنيو، په کومو برخوکې، څه وخت د نفتو د زيرمو د تثبيت لپاره څېړنې تر سره کړي؟

پوښتنې

۱. ولې تر اوسه پورې د افغانستان نفت په پراخه او منظمه توگه نه دي را ايستل شوي؟ توضيح يې کړئ.

۲. د نفتو زير مې د افغانستان په کومو سيموکې دي، نوم يې واخلئ.

۳. د نفتو يوازينی ثبت شوې زيرمه څه نومېږي او چيرته ده؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

گرانو زده کوونکو يوه ورځپاڼه، مجله، کتاب يا انټرنټي پاڼه چې د افغانستان د نفتو د زير مو د پلټنې يا سوداگرۍ په هکله معلومات ولري، ولولئ او د هغې اخځ په راتلونکي لوست کې خپل ښاغلي ښوونکي ته ښکاره کړئ.

۳۱- شکل: په يوه ډبره کې د مسو آثار چې د لوگر له عينک څخه ترلاسه شوي ده.

د فلزاتو زير مې د افغانستان په کومو سيموکې دي؟

انسانانو له ډير پخوا څخه فلزات پيژندل او هغه يې کارول ، خو پخوا يې کارول محدود و. دهغو نښو له مخې چې په دې برخوکې شته، داسې څرگنديږي چې هغه لومړني فلز چې انسانانو وپيژاند، مس او بيا وروسته اوسپنه وه. زموږ په هېوادکې د يو شمېر فلزاتو لکه مسو، اوسپنې سربو، کرومو، جستو او گرانيه فلزاتو لکه د سرو زرو او سپينو زرو زير مې او سر چينې شته چې د هريوه په هکله لنډ معلومات ورکول کيږي:

- **اوسپنه:** د اوسپنې زير مې د افغانستان په لاندېنيو برخو او سيموکې شته دي:
- د کندهار په خاکريز کې چې د زير مواندازه يې ۲۳، ۸ ميليونه ټنه ښودل شوی ده او د حاجيگگ کان.

- دهرات دغور بانو کان چې په ۱۳۸۸ هـ ل کال کې يې له يوې ايراني کمپنۍ سره د پلټنې تړون شوی و.

- د بدخشان د سپاه درې کان چې اټکلي زيرمه يې له ۴۰ تر ۴۵ ميليونه ټنه ده.
- د پغمان د ولسوالۍ د اوسپنې کان چې زير مه يې ۱،۳۸ ميليون ټنو ته رسيږي.
- د جبل السراج د اوسپنې کان چې د زير مواندازه يې اته ميليونو ټنو ته رسيږي او د اوسپنې اندازه يې په سلوکې ۴۵ ښودل شوې ده.

- **د حاجي گک د اوسپني کان:** د باميان د جنوب ختيځ په ٤٥ کيلو متره واټن کې پروت دی چې د خپل کيفيت اوزيرمو له پلوه د سيمې يو ډير لوی او مهم کان شمېرل کيږي. د اوسپني زير مې يې ١،٨ ميليارده ټنه ښودل شوې دي او د اوسپني سلنه يې ٦٣،٥ ښودل شوې ده. د کانونو د وزارت نوې شمېرې د دغه کان ثبت شوې زير مې ١١٠ ميليونه ټنه او اټکل شوې زير مې يې ٢٠٧٠ ميليونه ټنه ښودلې دي. د حاجي گک د کان له زيرمو څخه د گټې اخېستنې امکان شته، خو د نوموړو کانونو را ايستل زياتې پانگې ته اړتيا لري. په پام کې وه چې په ١٣٨٨ هـ.ل. کال کې يې گټه اخېستنه خصوصي سکتور ته وسپارل شي چې د راتلونکو کلونو په ترڅ کې به يې چارې بشپړې او په کال کې به يوميون ټنه پولا د ورڅخه توليد او يو شمېر هېوادو الوته به د کار زمينه برابره شي.

• **مس:** د افغانستان په لسو ولايتونو کې د مسو د کانونو ١٢ زير مې شته چې له پروان څخه تر فراه او کندهار پورې يې پراخه ساحه نيولې ده. په دې کې د کجکي ترمځ سيمې ډيرې مهمې دي.

- د مسو د طبقو کانونه په ټغر، خورد کابل او ان د چهلستون په غرونو کې تر سترگو کيږي.
- د کابل په دربندي کې (د عينک له کان څخه ٨-٩ کيلو متره لرې په خطي بڼه د مسو کان پروت دی، د مسو اندازه يې په سلوکې ٠،٥٨ - ١،٥٥ پورې ده. د زابل ولايت د مسوکان د کنډلان په سيمه کې ثبت شوی دی چې د مسو اندازه يې په سلوکې ٠،٦٢ څخه تر ١،٢ پورې ده، ټوله زيرمه يې له ٥ تر ٨ ميليونونو پورې اټکل شوې ده.

• **د لوگر د عينک د مسو کان:** د کابل ښار په جنوب ختيځ کې دی، اټکلي زير مې يې څلور ميليونه ټنه او په دغه کان کې د مسو اندازه په سلوکې له ١،٢ تر ١،٥ پورې ښودل شوې ده. په عينک کان کې د مسو اټکل شوې زير مې له ٦ ميليونونو ټنو څخه زياتې ښودل شوي دي. دکانونو د وزارت نوو شمېرو دهغو ثبیت شوې زير مې له ١١ تر ١٣ ميليونو ټنو مسو پورې ښودلې دي د داوطلبې له چارو وروسته يې په ١٣٨٧ هـ.ل. کال کې له يوې چينايي کمپنۍ سره قرارداد لاسليک ډېر ژر به په گټه اخېستنه پيل وکړي چې هر کال به تقريباً ٢٠٠ زره ټنه خالص مس توليد کړي.

- د مسو دکان زير مې دهرات په شيدا، بادغيس، فراه، هلمند، کابل، غزني، باميانو، غوربند، اندراب بغلان او سرپل کې هم د ارزښت وړ دي.

• **سره زرو:** په افغانستان کې سره زرو د هندوکش دوو خواووته په بیلابیلو سیمو کې شته چې یوه پراخه ساحه یې د فیض آباد له شمال څخه په جنوب لویديځ کې تر کندهار پورې نیولې ده. مهم کانونه یې د بدخشان په یفتل او د غزني په مقر کې شته. د یفتل په سیمه کې د سرو زرو او کوارتز د ډبرو څلور رگونه دي چې په هر ټن کاني توکو کې یې له یو څخه تر ۸۵ گرامو پورې سره زرشته دي.

- د سرو زرو نورې زیر مې د قلات په زر کشانو کې شته چې د سرو زرو اندازه یې په هر ټن کاني توکي کې له ۰,۵ څخه تر ۱۱ گرامو پورې ده.

همدارنگه د کوکچې د سیند او د هغه د مرستیالانو په تگلوري کې په یوه پراخه ساحه کې سره زرشته چې د سرو زرو اندازه یې د شگې په هر مکعب متر کې په منځنۍ توگه تر ۳۹۴ میلی گرامو پورې محاسبه شوې ده.

• **سپین زرو:** د سپینو زرو زیر مې د پنجشیر (له عمرز څخه تر خاواک پورې)، دهرات سیمه یوه او د بي بي گوهر په سیمه او د کندهار په خاکریز کې شته چې پخوا به په نافني توگه ایستل کیدې، خو اوس ور څخه کار نه اخیستل کیږي.

• **د سربو او جستو کانونه:** زموږ په هېواد افغانستان کې د سربو او جستو کانونه هم شته چې په هغو کې د کندهار د بي بي گوهر د سربو او جستو د کان نوم اخیستلای شو چې زیر مې یې ۲۱۱۰۰ ټنه جست او ۵۵۰۰ ټنه سرب بنودل شوي دي چې دهرات د چشت په سیمه او د هزاره جاتو د تولک او د غوربند د فرنجل سیمې کې هم شته دي.

• **د کروم د ډبرو کانونه:** د کروم د ډبرو دشتوالي نېنې د خوست، میدان وردگو، د لوگر د محمد اغې او کلنگار او کندهار په سیمو کې دیا دونې وړدي. د کانونو د وزارت نوې شمېرې د خوست د کروم د ډبرو د ایستلو منځنۍ کلنۍ اندازه ۷۳۰۰۰ ټنه بنودلی ده چې په ۱۳۸۶ هـ ل. کال کې یې له یوې کمپنۍ سره قرار داد شوی و خو اوس د امنیتي حالت د خرابوالي له امله نه ایستل کیږي.

د میدان وردگ ولایت دکرومایت د کان منځنۍ کلنۍ اندازه له ۴۰۰۰۰ ټنو څخه زیاته بنودل شوې ده.

۳۲- شکل

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په پنځو ډلو ووېشل شي، د لوست د متن او دافغانستان د کانونو د نقشې په لوستلو دې لاندې فعاليت تر سره کړي او دخپل کار پايله دې په ټولگي کې ووايي:

لومړۍ ډله : د اوسپنې دکانونو د سيمو نومونه واخلي او د نقشې پر مخ يې وښيي.

دويمه ډله : د سرورزو د کانونو د سيمو نومونه واخلي او دنقشې پر مخ يې وښيي.

دريمه ډله : د سپنو زرو دکانونو د سيمو نومونه واخلي او دنقشې پر مخ يې وښيي.

څلورمه ډله : د مسو دکانونو د سيمو نومونه واخلي او دنقشې پر مخ يې وښيي.

پنځمه ډله : د سربو دکانونو د سيمو نومونه واخلي او دنقشې پر مخ يې وښيي.

پوښتنې

- ۱- زمور په هېواد کې څو ډوله فلزات شته؟ نومونه يې واخلي.
- ۲- د اوسپنې کانونه د افغانستان په کومو سيمو کې دي او د هغو ډير مهم کان کوم يودی؟
- ۳- د لوگر عينک د مسو دکان په هکله معلومات ورکړئ.
- ۴- د سربو او جستو زيرمې زمور د هېواد په کومو سيمو کې دي؟ نوم يې واخلي.
- ۵- زمور په هېواد کې د سپنو زرو زيرمې په کومو برخو کې تثبيت شوي دي؟ نوم يې واخلي.

له ټولگي څخه بهر فعاليت

د فلزاتو د لوست متن او د کانونو نقشه ولولئ او په راتلونکي ساعت کې يې د هغو د مهمو ټکو په هکله معلومات ورکړئ.

۳۳- شکل: د عینک د میسو د کان د پروژې پرایستل

له فلزاتو څخه څه کار اخېستل کېږي؟

لکه څرنګه موچې په تېر لوست کې ولوستل او جیولوژیکي څېړنو ښودلې ده، زموږ د هېواد په ډیرو برخو کې، د فلزاتو کانونه شته. دغه کانونه د هېواد په اقتصاد کې د اهمیت وړ دي. افغانستان د فلزي زیرمو دلرلو له مخې یو بلای هېواد ګڼل کېږي. د هېواد فلزي زیرمې د پانګې اچونې، د تخنیکي وسایلو، د فني پرسونل او هېواد دننه او بهر د خرڅلاو د بازار په چمتو کیدو سره په پراخه اندازه را ایستل کیدای شي.

فلزات ځانګړې اقتصادي ارزښت لري. د کرنې، سوداګرۍ، تخنیک او د ژوند دنورو چارو په برخو کې د اقتصادي فعالیتونو پر مختګونه، د فلزي صنایعو له پر مختیا سره اړه لري. فلزي زیرمې د یوه هېواد د صنعتي کیدو، د خلکو د ژوند د کچې د لوړېدو او د اقتصادي پر مختیا لپاره یو مهم ضرورت دی. ښکاره خبره ده چې د یوه هېواد د صنایعو بنسټ د فلزاتو په زیرمو او د اوسپنې ویلي کولو پورې اړه لري. هغه هېوادونه چې د اوسپنې د ویلي کولو فابریکې نه لري، باید د ماشینونو د پیروندلو لپاره زیاتې پیسې ولګوي، نوله دې امله د بټیو او د اوسپنې دوپلې کولو د فابریکو جوړول د یوه هېواد د اقتصاد مهمه برخه جوړوي. هېوادونه باید د فلزي صنایعو د رامنځته کولو لپاره هلې ځلې وکړي.

د افغانستان په شان ديوه هېواد لپاره د فابريكو جوړول چې پوره اندازه خام توکي لري، يو اقتصادي او مهم کار او د هېواد د اقتصادي بنسټ په پياوړي کولو کې ډيرگټور دي.

د فلزاتو ځانگړتياوې له اقتصادي پلوه ارزښت لري چې په بيلابيلو برخوکې ورڅخه کار اخيستل کيدای شي: ځينې فلزات د زنگ ضد ځانگړتيا ولري لکه قلعي، سرب او نکل. له سرو زرو څخه د گانو او پولي واحد د ملاتړ په توگه په بانکونو کې ترې کار اخيستل کيږي. له سپينو زرو څخه په نقره يې مسکوکاتو او گانو کې کار اخيستل کيږي. اوسپنه د تخنيکي وسايلو د جوړولو او نور فلزات لکه مس، سپين زر او المونيم چې د برېښنا او تودوخې د ليردولو وړتيا لري، ځينې نور له يو شمېر نورو فلزاتو سره د ترکيب کيدو ځانگړتيا لري، د بيلگې په توگه د مسو او جستو له گډولو څخه برونز تر لاسه کوي او د سماوارونو، چلمچي گانو، د دروازو په دستگيرونو او د نورو برونزي وسايلو په جوړولو کې ور څخه کار اخلي، نو ځکه فلزات ځانگړی اهميت لري او د دروازو، کرکيو، کتونو، مېزونو، څوکيو، د ماشينونو په پرزو، د فابريکو په جوړولو او د لوبښو په جوړولو کې ور څخه کار اخيستل کيږي.

د ټولگي دننه فعاليت

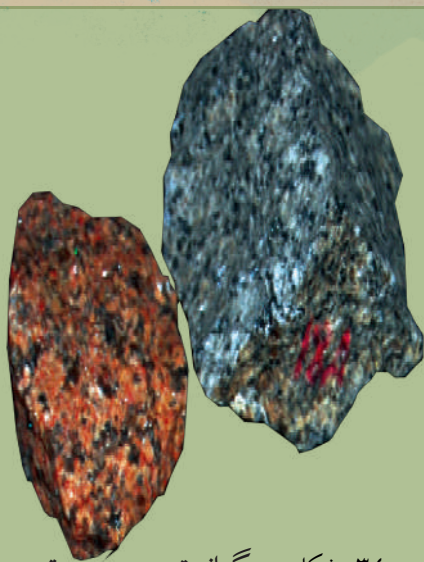
زده کوونکي دې څو ډلې شي: هره ډله دې د فلزاتو په اقتصادي ارزښت خبرې وکړي او د خپلو خبرو پايلې دې نوروته وويي.

پوښتنې

- ۱- ولې فلزات زيات اهميت لري؟
- ۲- سره زر د نورو فلزاتو په پرتله کومه بڼيگڼه لري؟
- ۳- له فلزاتو څخه دڅه ډول وسايلو په جوړولو کې کار اخيستل کيږي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

د لوست دمتن په لوستلو سره د فلزاتو د اقتصادي اهميت په هکله فکر وکړئ او په راتلونکي لوست کې دهغو په اړه خپلو ټولگيوالوته معلومات ورکړئ.

د کابل په ښارکي يو کارکوونکی د مرمرينو ډبرو د تورولو په حال کې ۳۴- شکل: د گرانیت د ډبرې يو تصوير

د ودانیو د ډبرو کانونه د هېواد په کومه سیمه کې دي؟

افغانستان یو غرنی هېواد دی، د تعمیراتي ډبرو د منابعو له پلوه ډیر غني دی، چې له ډیرې پخوا زمانې راهسې په ودانیو کې کارول کېږي، په لاندې ډوله دي:

الف: د گرانیت (خارا) ډبرې

دا ډول ډبرې د ځمکې په ژورو برخو کې له اورغور ځوونکو توکو څخه منځته راغلی دي. دا ډبرې له درو مختلفو منرالونو جوړې شوي، فلد سپار، مایکا او کوارتز، چې ښې نمونې یې دده دانا تر څنګ غرونو او نورو غرنیو سیمو ډبرو لکه سالنگونو کې تر لاسه کېږي. دا ډبرې د تراکم او سختوالي له امله د ودانیو په زینو، تهدابونو یا بنسټونو او د سرکونو په فرش کې کارول کېږي.

ب: بزلت Basalt

دا ډبرې د ځمکې مخ ته د اور غور ځوونکو د لا وا موادو پاتې شوي ډبرې دي، چې د اورغور ځوونکو فعالیتونو یعنې د آتشفشان غرونو په لمنو کې شتون لري. د افغانستان په زیاترو غرنیو سیمو کې پریمانه پیدا کېږي. ددې ډول ډبرو مهم منرالونه عبارت دي له: پیروکسین، فلد سپار، الیون او ځینې فلزي منرالونه دي. دا ډبرې په ځانګړي آب او هوا کې پر لویو او وړو ټوپو ماتېږي او دودانیو په تهدابونو کې کارول کېږي.

ج: متحوله ډبرې: چې په دریاونو کې له رسوب او آهکي ډبرو څخه رامنځ ته کېږي. د وخت په تېرېدو فشار او تودوخې له امله په مرمرو بدلېږي، ددې ډبرو ذخیږې زموږ په هېواد کې ډیرې دي، د شګو او رسوبي ډبرې د وخت په تېرېدو سره په کلکو تخته یي ډبرو بدلېږي. چې هغه هم په زیاته کچه کارول کېږي.

د: درخام او مرمرو ډبرې Marble:

دا هغه تغير منونکې آهکي ډبرې دي چې په بېلا بېلو اوبنکلو رنگونو په هېواد کې پيدا کېږي، خالص مرمرو سپين رنگ لري، مرمرو ډبرې آهکي ډبرې دي چې دفشار او تودو خپې له امله يې بڼه بدلون کوي، ډبرې کيدو او تخنيکي پالښ په واسطه خلا او ښکلا پيدا کوي. له دې امله دا ډبرې دو دانيو په ښکلا، دچای خوړلو مېزونو، لوبڼو، د زيارتونو په لوحو او آن د مجسمو په جوړولو کې ورڅخه گټه اخېستل کېږي.

د مرمرو ډبرې په افغانستان کې ډبرې پيدا کېږي. له دې جملې کولای شو د ننگرهار د خوږياڼو او د اچين سيمه، د هرات ولايت د چشت په سيمه کې او د ميدان وردگ د کوټه عشرو په سيمه کې د مرمرو ډبرې پيدا کېږي د کابل په ولايت کې کولای شو چه د بادام باغ، ريشخور، قرغې او تره خيلو څخه يادونه وکړو.

د ودانيو د ډبرو تر څنگ په هېواد کې دو دانيو نور توکي هم پيدا کېږي لکه چونه، گچ چې په زياته کچه دو دانيو په جوړولو کې کارول کېږي.

آهکي مواد له تخنيکي عمليې وروسته په سمندو بدلېږي، د بيلگې په ډول، غوري سمند، جبل السراج د سمندو د توليدونکو له ارزښتناکو او مهمو مرکزونو څخه دي، چې همدا اوس يې د توليد کچه په بدلون کې ده.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر څلورو ډلو ووېشل شي، لومړۍ ډله دې دلوست له متن څخه د گټې اخېستنې په هکله معلومات وړاندې کړي.

دويمه ډله دې دلوست له متن څخه په گټې اخېستنې سره د هغو سيمو چې هلته د مرمرو ډبرې پيدا کېږي نومونه واخلي.

درېمه ډله دې دلوست له متن څخه په گټې اخېستنې سره د بازالت ډبرو په هکله او له هغو څخه د گټې اخېستنې په باب معلومات وړاندې کړي.

څلورمه ډله دې له شگو څخه د جوړو شوو ډبرو د ځانگړتياوو او درسيو ډبرو او تغيير منونکو ډبرو په باب معلومات وړاندې کړي.

- ۱- د گرانيت له ډبرو څخه په کومه برخه کې گټه اخېستل کېږي؟
- ۲- درخام او مرمرو ډبرې د نورو ډبرو په پرتله څه توپير لري، لنډ يې تشریح کړئ.
- ۳- د کابل په کومه سيمه کې د مرمرو ډبرې پيدا کېږي؟
- ۴- د سمندو په جوړولو کې له څه ډول خامو موادو څخه گټه اخېستل کېږي، د هغې مهمې فابريکې په کومو ځايونو کې پرته دي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

د ودانيو د يو ډول کاني ډبرو نوم واخلي، د هغې د ځانگړتياوو او اهميت پر باب پنځه کرښې معلومات برابر کړئ. په راتلونکي لوست کې يې وړاندې کړئ.

۳۵ - شکل

د افغانستان د گرانیه تیرو مهمې سیمې

۸، ۲ گرانیه ډبرې څه ډول ډبرې دي او دافغانستان په کومو سیمو کې موندل کیږي؟

قیمتي تیري الماس، لاجورد لعل (لال)، یاقوت او زمرد دي چې د هېواد په بیلابیلو سیمو کې شته له دې جملې څخه الماس، یاقوت، زمرد او لعل قیمتي تیري او لاجورد امیتیسټ او نورې لږ قیمتي دي چې دلته یې په ځینو خبرې کوو:

الف) الماس

الماس د نورو تیرو په پرتله ډیر کلکوالی، ټینګوالی او روڼ رنگ لري. له همدې امله دی چې د ځینو شیانو په پرې کولو او ترا شلوکې ورڅخه کار اخېستل کیږي. سره له دې چې تر اوسه پورې په افغانستان کې الماس نه دي موندل شوي، خو د جیولوژي پوهان وايي چې د بدخشان، په مرکزي سیمو، لوگر او غوربند کې د الماسو د پیداکیډو امکان شته دی.

ب) لاجورد

۳۶- شکل

(لاجوردو) د تیري یوانخوړ

لږه گرانیه تیره ده له ډیر پخوا یعنی له
 څلور زره یا پنځه زره کاله پخوا څخه یې
 د بدخشان د جرم د ولسوالۍ د حضرت
 سعید په کلي کې ایستل پیل شوی وو،
 خو په اوسنۍ بڼه یې تولید له ۱۹۳۴ م.
 کال څخه را پیل شوی دی.

د افغانستان په شمال ختیځ کې د
 لاجوردو د ۲۷ سیمو اوزیرمو څېړنه

تر سره شوې ده چې په دې کې د بدخشان ولایت د جرم د ولسوالۍ اړوند د سرسنگ کان د
 لوړ اهمیت لرونکی او ترگټې اخیستنې لاندې دی. په ټولو زیرمو کې یې د لاجوردو اندازه
 ۱۲۹۰ ټنه ده. د سرسنگ په سیمه کې په یواز یټوب سره ۱۴۱ ټنه لومړۍ درجه لاجورد او
 ۶۵ ټنه دویمه درجه تثبیت شوي دي. هغه لاجورد چې د لندن په موزیم کې ایښودل شوي دي،
 د افغانستان لاجورد دي چې ۳۸۰۰ کاله مخکې ایستل شوي دي. په افغانستان کې هر کال
 ۵ تر ۱۰ ټنو پورې لاجورد ایستل کیږي چې ډیره برخه یې بیلابیلو هېوادونو ته صادريزي او له
 ډیرې لږې برخې څخه یې د لاسي صنایعو په مرکزونو کې کار اخیستل کیږي.

د افغانستان لاجورد د جنیست له پلوه، د رنگونو د ډولونو، نرم والې او روڼوالي له مخې د نورو
 هېوادونو له لاجوردو څخه امتیاز او لوړتیا لري چې په توره ابي، روښانه ابي، ډېر روښانه ابي او
 شنه روښانه رنگونو باندې موندل کیږي. لاجورد د تیرو پیژندنې او سوداگریز بازار له پلوه پنځه
 ډوله دي: لومړۍ، دویمه، دریمه، څلورمه، او پنځمه درجه لاجورد.

لاجورد تخنیکي استعمال نه لري، یوازې په گانډو او زینتي وسایلو کې کارول کیږي. د لاجوردو
 ایستنه په پخوانیو کلونو کې په پرله پسي توگه پر مخ روانه وه، خو د امنیتي حالتو د خرابۍ له
 کبله یې ایستل ځنډېدلي دي، خو د نامسؤولو خلکو له خوا یې په غیر مجاز او ناقانونه بڼه ایستل

روان دي چې د کانونو د ويجاړيدو او دولت ته دنه جبران کېدونکي زيان لامل شوي چې ددغو کانونو بيارغاوونې ته به په راتلونکي کې ډېرې پانگې ته اړتيا وي.

ج، لعل

شکل ۳۷ -

د لعل د تيرې يو انځور

د لعل کانونه، د بدخشان په اشکاشم او د سروبي په جگدلاک کې دي او د پيازي لعل کانونه د کندهار په خاکرېز کې شته. لعل لوړه درجه کلکوالی لري او سور، بنفش ډوله، شين ته ورته آبي، ژېړ ۳۷- شکل يا تور رنگونه لري.

د، ياقوت

شکل ۳۸ -

د کان په تيره کې د سرو ياقوتو يو انځور

د مهمو ځانگړتياوو لرونکی دی. د لومړۍ ډلې له جواهراتو څخه شمېرل کېږي، د پانې کېدلو وړتيا نه لري. درجه يې سخته ده. د روښانه سور اناري رنگ لرونکی او ځلا يې بښينې ته ورته ده، ياقوت د سروبي ولسوالۍ د جگدلاک په سېمه کې په سور او گلابي رنگونو پيدا کېږي.

هـ) زمرد

په کاني تپرو کې د زمردو یوانځور

د زمردو کانونه د پنجشیر د خنج، بزمال او مکني په سیمو او دکونړ په باډیل دره کې شته دي. د پنجشیر زمرد زمردی شین رنګ او ځینې وخت ابی ډوله رګونه لري. زیرمې یې ۴۴۰ کیلو ګرامه اټکل شوي دي تر اوسه پورې په افغانستان کې د ګرانیه تپرو زیرمې په فني او عصري بڼه تر استفادې لاندې نه دي راغلي.

شکل ۳۹-

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي، دلوست د متن په لوستلو سره دې دلاچوردو او نورو قیمتي ډبرو زیرمې لرونکي سیمې د افغانستان د کانونو په نقشه کې په نښه کړي.

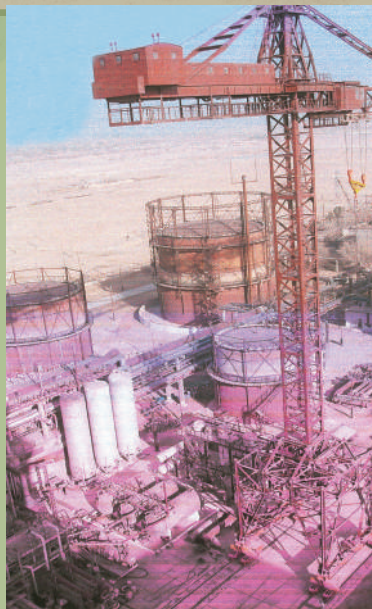
پوښتنې

- ۱- ګرانیه ډبرې کومو ډبرو ته ویل کیږي؟
- ۲- د جیولوژي ډېوهانو په عقیده د الماسو د پیداکیډو سیمې په هېواد کې چیرې اټکل شوي دي؟
- ۳- لال د افغانستان په کومو سیمو کې په کومو رنګونو سره موندل کیږي.
- ۴- ډبر ښکلي یا قوت د افغانستان په کومو سیمو کې موندل کیږي او کوم رنګ یې ډیر نوم لري.
- ۵- زمرد د افغانستان په کومو سیمو کې شته، نوم یې واخلي.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

یوه قیمتي تپره چې په ګاڼو کې ورڅخه کار اخیستل کیږي، غوره کړئ د هغې د اهمیت، ارزښت او جنسیت په هکله په راتلونکې درسي ساعت کې خپلو ټولګیو الوته معلومات ورکړئ.

۲، ۸ د کانونو او انرژي د حالت څېړنه

۴۰ - شکل

د مزار شریف د نفتو او گازو د تصدی انځور

په هېواد کې د انرژي او کانونو صنعت څنگه دی؟

لکه څرنګه مو چې ولوستل د انرژي مهمې سرچینې د ډبروسکاره، نفت، گاز، اوبه، باد، لمر او نور دي. چې دلته دهرې یوې حالت څېړو:

ډبرو سکاره: زموږ د هېواد د ډبروسکاره د دره صوف، اشپشتې، کرکر او دهرات د سبزک له مسجد چوبي کانونو څخه تر لاسه کېږي.

د ډبرو سکرو لویو زیرمو د هېواد په شمال او لویدیځ کې یوه پراخه ساحه نیولې ده چې له هرات څخه یې تر تخار پورې پراخوالی لري او د ډبرو سکرو ډیره برخه د اشپشتې او کرکر له کان څخه رايستل کېږي.

نفت: د نفتو جیولوژیکي څېړنو بنودلې ده چې د نفتو د زیرمو د شتوالي پراخه امکانات د هېواد په شمال کې له تخار څخه د ایران تر پولو پورې او د هغو په دوام په جنوب او لویدیځ کې تر پکتیکا پورې پراخوالی لري. د نفتو یوازینی ثبت شوې زیرمه په جوزجان کې ده چې په هغې کې د انګوت، اق دریا، قشقری او زمردسای کانونه د یادولو وړ دي.

گاز: د گازونو د زیرمو د شتوالي امکانات د هېواد په بیلابیلو سیمو کې شته. په اوسني وخت کې د هغو یوڅه لویې زیرمې د خواجه گوگردک، یتیم تاق، خواجه بولان او د جرقدوق په سیمو کې د جوزجان په ولایت کې موندل شوي دي چې پخواپې را ایستل پیل شوي وو. د هغو ډیره برخه د خواجه گوگردک او جرقدوق له سیمو څخه را ایستل کیده او پخواني شوروي اتحادته صادریدل. نورپاتې گاز د مزارشریف د سرې او برېښنا په فابریکې کې اود برېښنا د تولید لپاره د څلو یښتو کلونو په موده کې کارول شوي دي چې اوس ډیره لږه استفاده ور څخه کیږي. د کانونو د وزارت پلان دا ښکاره کوي چې د هېواد د نفتو یوکان اود گازونو یوکان خصوصي سکتور ته ورکړل شوی اود ۳-۴ کلونو په ترڅ کې به گټې اخیستنې ته چمتو شي.

اوبه: د افغانستان سیندونه د اوبو د برېښنا د ترلاسه کولو ډیرې ښې سرچینې دي، له دې پلوه یو شمېر هغه بندونه چې پخوا د برېښنا د تولید لپاره جوړ شوي وو، کافي نه دي او باید چې د برېښنا د انرژۍ د تولید لپاره له سیندونو څخه لازياته گټه واخیستل شي.

همدارنگه هغه تور بینونه چې د اوږدو کلونو په ترڅ کې ورڅخه کار اخیستل شوی، ویجاړ او استهلاک شوي او د بند کاسې یې هم له رسوبي موادو څخه ډکې شوې دي، نو ځکه بیارغونې ته کلکه اړتیا لري.

باد: د هېواد په ځینو ولایتونو کې د برېښنا د تولید لپاره د باد له انرژۍ څخه کار اخیستل شوی دی، خو ډیر لږ، حال داچې په هېواد کې ډیر موسمي بادونه لگيږي لکه دهرات ۱۲۰ ورځني بادونه او نور.

که چیرې په هېواد کې د باد له انرژۍ څخه د استفادې لازيات امکانات برابر شي، د باد له انرژۍ څخه به لازياته برېښنا تر لاسه شي او برېښنا ته به د هېواد اړتیاوې پوره شي.

لمر: د هېواد په ځینو سیمو کې د لمر له انرژۍ څخه ډیر لږ کار اخیستل شوی، چې په دې لړ کې د پخلي د دیگونو، لمريز وڅراغونو او کلکتورونو (د اوبو تودوونکو) او نورو نومونه اخیستلای شو.

ښه به وي چې په هېواد کې د لمر له انرژۍ څخه د کار اخیستو پراخه زمینه برابره شي.

اوسپنه: په دې لړکې د باميانو د حاجي گکک د اوسپنې کان، دکندهار د خاکريز زيرمې، دهرات غوريان، دبدخشان سياه دره او دجبل السراج او پغمان د اوسپنې زيرمې دياډونې وړدي. دحاجي گکک دکان زيرمې دهېواد له نورو ټولو برخو څخه زياتې دي، د هغو په هکله څيړنې روانې دي، په راتلونکې کې به ترکار لاندې ونيول شي او په کال کې به په اټکلي توگه يوميليونه ټنه پولاد ورڅخه ترلاسه شي.

مس: دمسو زيرمې د زابل په کندلان، دکابل په دربنډ، د لوگر په عينک او د هرات په شيدا سيمه کې دي چې له پخوا وختونو ورڅخه ډيره لږه او په سيمه ييزه بڼه کار اخيستل کيده. دلوگر د عينک دمسو کان چې دهېواد يو ډير مهم کان دی. په دې وروستيو کې يې له يوې چينايي کمپنۍ سره قرار داد شوی دی او زموږ يوشمېر هېواد والو ته به دکار زمينه برابره کړي او ډير عايد به ورڅخه ترلاسه شي.

سرب او جست: دهېواد د سربو او جستو زيرمې دکندهار په بي بي گوهر، دهرات په چشت، د هزاره جاتو په تولک او د غوربنډ په فرينجل کې دي، چې دهغو د زيرمو را ايستل په پراخه اندازه نه دي تر سره شوي.

گروم: دخوست، ميدان وردگ، د لوگر د محمد اغې او کلنگار د کرومو د کانونو له زيرمو څخه يوه اندازه کار اخيستل شوی دی. د خوست د کروم د کان توليدات د امنيت د نشتوالي له کبله نه دي پيل شوي چې د لازمو امکاناتو په چمتو کېدو سره به د هغو د را ايستلو چارې تر سره شي.

گرانبيه ډبرې: د الماسو شتوالی په بدخشان، مرکزي افغانستان او غوربنډ کې اټکل شوی دی او دلاجوردو زيرمې د بدخشان په جرم کې او د لال زيرمې د بدخشان په اشکاشم کې شته. دياقوتو زيرمې د سروبي په جگدلک، زمرد د پنجشير د درې د خنج، بزمال او مکني په سيمو او د کونړ د باډيل په دره کې شته دي.

د قيمتي فلزاتو کانونه او په دې لړکې دسروزرو کان د بدخشان په يفتل، دغزني په مقر، دکلات په زرکشانو او د کوکچې د سيند په بسترکې شته چې پراخه برخه يې نيولې ده.

د سپينو زرو زيرمې په پنجشير، د هرات په سيم کوه او د کندهار په خاکريز کې تشيت شوي دي. تر اوسه پورې د گرانبيه ډبرو او قيمتي فلزاتو له زيرمو څخه په فني توگه گټه نه ده اخيستل شوې

د هېواد له کانونو او د انرژۍ له سرچینو څخه کار اخیستل له یو شمېر ستونزو سره مخامخ دي لکه د ترانسپورتي لارو نشتوالی، د فني پرسونل کمښت، د تخنیکي وسایلو او د پوره پانګې نشتوالی او نور . همدارنگه د وروستیو کلونو جګړې او نا امنی او په خپل سر او غیر فني توګه د کانونو ایستل هم دستونزو په لړ کې شمېرل کیدای شي، چې دولت ته د نه جبران کیدونکو زیانونو څخه پرته دکانونو د ویجاړیدو لامل هم شوې دي، همدارنگه له هېواد څخه بهر ته دهغو قاچاق کول هم داندینېنې وړدي. که چیرې په هېواد کې د انرژۍ له سرچینو او کانونو څخه تخنیکي او فني ګټه واخیستل شي او په دې برخه کې پانګونه وشي، هرکال به دپام وړ عواید له دې لارې ترلاسه او هېواد والوته به دکار زمینه هم برابره شي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې دوه ډلې شي، لومړۍ ډله دې دلوست دمتن په لوستلو د انرژۍ د سرچینو او د هغو د تولید په هکله او دویمه ډله دې د هېواد د کانونو د حالت اوله هغو څخه دکار اخیستو په اړه خبرې وکړي او د ډلې استازی دخپل بحث پایلې دې نوروته وړاندی کړي.

پوښتنې:

- ۱- په افغانستان کې د انرژۍ کومې سرچینې شته او دهغو له څو ډولونو څخه تر اوسه پورې کار اخیستل شوی دی؟
- ۲- دهېواد د اوبو له سرچینو څخه په څه ډول د برېښنا د ترلاسه کولو لپاره ښه او اعظمي استفاده کولای شو؟ توضیح یې کړئ.
- ۳- کوم ډول فلزات او ګرانیه ډبرې په هېواد کې شته، نوم یې واخلي.
- ۴- په هېواد کې وروستیو جګړو او نا امنیو د کانونو او د انرژۍ له سرچینو څخه کار اخیستل له کومو ستونزو سره مخامخ کړي دي؟ توضیح یې کړئ.
- ۵- دکروم د ډبرو زیرمې دهېواد په کومو برخو کې تثبیت شوي دي؟ نوم یې واخلي.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د دویم څپرکي د افغانستان دکانونو او انرژۍ برخه ولولئ دهغې لنډیز په یوه پاڼه کې ولیکئ او په راتلونکي لوست کې دهغو په هکله خپلو ټولګیوالوته معلومات ورکړئ

تاسې په دویم څپرکي کې د افغانستان د کانونو او انرژۍ په هکله معلومات ترلاسه کړل. په دغه څپرکي کې به د افغانستان له صنایعو او سوداګرۍ سره آشنا شئ.

– په دې څپرکي کې لولو:

په افغانستان کې صنایع او د هغو اهمیت

– لاسي صنایع

– ماشيني صنایع

• توریزم او د هغه اقتصادي اهمیت

– د هېواد ګرځندویې سیمې

– د ګرځندوی احصائیه

• سوداګري او اهمیت یې

– کورنۍ سوداګري

– بهرنۍ سوداګري

• د هېواد د وارداتو او صادراتو انډول

• بانک

– مرکزي بانکونه

– سوداګریز بانکونه

• د بانک د چارو د پرمختګ څرنګوالی

• د صنایعو او سوداګرۍ د حالت څېړل

د خپرکي عمومي هدفونه:

زده کوونکی به د دغه خپرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخوته ورسېري:

- سوداگري به وپېژني.
- د سوداگري بيلابيل ډولونه به وپېژني.
- د هېواد د صادراتو او وارداتو پر اندازې او انډول په پوه شي.
- د صنايعو پر اقتصادي اهميت به پوه شي.
- د هېواد د صنايعو ډولونه به وپېژني.
- د هېواد د صنايعو پر ستونزو او خنډونو به پوه شي.
- بانک به وپېژني.
- د بانک د کار په څرنگوالي به وپوهېري.
- د گرځندوی (توريزم) په اقتصادي او فرهنگي اهميت به پوه شي.
- د هېواد توريستي سيمې به وپېژني.

زده کوونکی به ددغه خپرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي هدفونوته ورسېري:

- سوداگري به تعريف کړي شي.
- د سوداگري ډولونه به فهرست کړای شي.
- د هېواد د وارداتو او صادراتو اندازه به بيان کړي.
- د صنايعو اقتصادي اهميت به توضيح کړي.
- د هېواد د صنايعو ډولونه به فهرست کړي.
- د صنايعو ستونزې او خنډونه به وشمېري.
- بانک او د هغه د کارکولو څرنگوالی به توضيح کړي.
- د توريزم معنا به وويلای شي.
- د توريزم اقتصادي اهميت به توضيح کړي.
- د هېواد د توريستي سيمو نوم به واخېستلای شي او هغه به د نقشي پرمخ تشيت او وښيي.

۴۱- شکل

تاسې پوهیږئ چې صنعتي فعالیت د توکو ارزښت، کیفیت او ګټورتوب لوروي؟ په افغانستان کې د غالی او بدلون صنعت

صنعت یو تولیدي فعالیت دی چې د هغه په ترڅ کې له هغو لومړنیو یا خامو توکو لکه طبیعي، کرنیزه، کیمیاوي او حیواني توکو څخه چې له ځمکې ترلاسه کېږي د کار وړ شيان او اجناس جوړېږي او د بشري ټولنو اړتیاوې ورباندې بشپړېږي. صنعت هم د لاس او هم د ماشین په واسطه پر مخ تلای شي. صنعتي فعالیت چې د ارزښت، کیفیت او ګټورتوب د لوړولو په خاطر د توکو د بڼې د بدلون عملیه ده، د بشریت په تاریخ کې اوږده سابقه لري.

صنعتي انقلاب چې د اتلسمې پیړۍ په دویمه نیمایي کې په اروپا کې پیل شو، په پای کې یې بشري ټولنې ته ژور بدلون ورکړ او د خلکو ژوند ته یې بله بڼه ورکړه.

د لومړنیو یا خامو توکو لکه د کاني توکو، کرنیزو تولیداتو او نورو د بڼې بدلون ترڅو په وروستیو صنعتي پخو اجناسو واړول شي، بیلابیل صنعتي پړاوونه تېروي، د بیلګې په توګه:

که چیرې تاسې هغه محصولات او اجناس کتلي وي چې په پلورنځي کې یې پیږی، لیدلې به موی چې پیرودل شوی جنس دومره هم اسانه په لاس نه دی راغلی، بلکې بیلابیل صنعتي پړاوونه یې تېر کړي ترڅو چې پلورنځي کې د پلورل کیدو وړ ګرځیدلی دی. موږ کولای شو د موضوع د لا روښانه کولو په خاطر یو کتاب چې په کتاب پلورنځي کې پلورل کېږي د بیلګې په توګه یاد کړو. دغه کتاب چې پلورل کېږي کارې د یوه نیالګي له کینولو څخه پیل کېږي، کله چې نیالګیو بڼه وده وکړه او لوپې ونې ورڅخه جوړې شوې، پرې شوي لرګي یې فابریکې ته وړل کېږي، هلته ورڅخه کاغذ جوړېږي، کله چې کاغذ جوړشو، مطبعې ته لیږل کېږي، مخکې له مخکې کوم کتاب چې تالیف شوي وي هغه طرحه او په

کمپیوټر یا کوم بل شکل باندې ډیزاین شوي، په کاغذ باندې چاپ او د صحافي له پړاو څخه وروسته د کتاب په بڼه چمتو کېږي او د خرڅلاو لپاره کتاب پلورنځي ته راوړل کېږي. په همدې توګه که چیرې موږ څیر شو ټول صنعتي محصولات د کار بیلابیل پړاوونه تېروي او بیا د استفادې وړ ګرځي.

د صنایعو، په تېره بیا د ماشیني صنایعو ارزښت په دې کې دی چې په لږ وخت کې ډیرو موادو ته د بڼې بدلون ورکوي، د هغو په څرنګوالي او بیه کې لوړوالی راځي. زموږ خلک له ډیر پخوا څخه په کوچنیو لاسي دستګاوو کې په لاسي صنایعو بوخت وو. فرش، لکه: ګالی، لمځی، تغرونه او نور د اړتیا وړ وسایل یې ځان ته جوړول. زموږ هېواد د بیلابیلو او ډیرو کانونو، کرنیزو ډول ډول محصولاتو او د پوره کار ځواک په لرلو سره صنایعو او د هغو ودې ته ډیره ښه زمینه چمتو کولای شي. که چیرې حکومت وکولای شي چې د ملي صنایعو د ملاتړ لپاره له یوې غوره اقتصادي پالیسي څخه کار واخلي، د فابریکو او کارځایونو جوړولو ته شرایط برابر کړي، نوزیات شمېر ضروري اجناس او مالونه به د هېواد دننه تولید او ملي عاید به لا اوچت شي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې درې ډلې شي، له متن، تصویرونو او د لوست له بیلګو څخه دې کار واخلي، لاندې فعالیتونه دې ترسره او بیا دې د خپل کار پایله خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي. لومړۍ ډله: د خپلو جامو په هکله خبرې وکړي چې په څه ډول جوړې شوي او کوم صنعتي پړاوونه یې تېر کړي دي؟

دویمه ډله: د خپل ټولګي د میزونو او څوکیو په هکله بحث وکړي	لومړني خام توکي
د هغو صنعتي پړاوونه او چمتو کول توضیح کړي.	توکي
دریمه ډله: د خپل ښوونځي د ودانۍ په هکله خبرې وکړي چې له کومو توکو څخه جوړه او کوم صنعتي پړاوونه یې تېر کړي دي.	پښه
	ګالي
	ګني
	ډوډۍ
	لرګي
	بوټان
	غوري
	اوسپنه
	خیدک (پنیر)

پوښتنې:

۱ - صنعت څه ته وايي توضیح یې کړي؟

۲ - د صنایعو د ارزښت په هکله معلومات ورکړي.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لاندې جدول په تشو ځایونو کې د لومړنیو یا خامو توکو او صنعتي شوو اجناسو (مالونو) نومونه په خپله کتابچه کې ولیکي.

۴۲ - شکل

په تېر لوست کې د صنايعو او د هغو د اهميت په هکله بحث وشو، په دغه لوست کې به د هېواد ماشيني او لاسي صنايع وپيژنو.

که د هېواد په اقتصادي وده او پرمختيا کې د ټولنيزو او طبيعي بيلابيلو عواملو اغيزه په تېره بيا د صنايعو په وده او پرمختگ کې وڅېړو، وپه ليدل شي چې د هېواد د صنعتي کيدو لپاره ډيره بڼه زمينه شته، نو د هېواد صنايع په لاسي او ماشيني برخو کې څيړو:

د افغانستان خلکو له لرغونو زمانو راهيسې د کورنيو اړتياوو او بهرنۍ سوداگرۍ لپاره په خپل لاس جوړشوو دستگاوو باندې د اړتيا وړ شيان جوړول او خپلې اړتياوې يې پوره کولې.

کليوالي صنعت کارانو به په خپلو ډيرو لومړنيو وسايلو سره د صنعتي اجناسو په جوړولو لاس پورې کاوه، چې له لاندېنيو سرچينو څخه يې کار اخېست:

۱. له څارويو څخه تر لاسه کيدونکو لومړنيو توکو لکه وړيو، وينتانو او د ورينمو د چنچيو له تارونو او نورو څخه.

۲. له نباتي سرچينو لکه پنبې، کتان، سنډو او نورو څخه.

۳. کاني توکو لکه اوسپنې، مس، سرو او سپنيو زرو او له خټو او نورو څخه.

- هغه د لاسي صنايعو محصولات چې د څارويو له يافو څخه جوړېږي مشهورېي غالۍ، ليمڅۍ، برک، پغر، شړۍ او نور دي.

د غالی اوبدلو صنعت د افغانستان یو ډیر مهم لاسي صنعت او غالی صادراتي مهم قلم او لاسي صنعت دی چې زیاتره په شمال، شمال لویدیځ او لویدیځو ولایتونو کې تولیدیږي.

- د لاسي صنایعو هغه محصولات چې له مالوچو څخه جوړیږي دادي: خمتايي رختونه، کشمېره، پټو، لونگي، سطرنجي اونور. پخوا به چې په افغانستان کې په کومو ځایونو کې پنبه ډیره کرل کیدله، هلته به کلیوالو پنبه یې یا نخي رختونه ورڅخه جوړول.

- زرگران، مسگران او پښان له فلزاتو څخه د کار وړ شیان لکه یوم، تیر، تیشه (ترنښخ)، چاقو، چاره او مسي لوبښي لکه دیگونه او نور، او گانې له سرو او سپینو زرو او قیمتي ډبرو لکه لاجوردو او یاقوتو څخه جوړوي.

ب - ماشيني صنايع: د واکمنۍ په وخت نوي ماشيني صنايع او عصري فابريکې د لومړي ځل لپاره د امير شيرعلي خان د واکمنۍ په وخت او لږ وروسته بيا په يوڅه پرمختللي بڼه د امير عبدالرحمن خان د واکمنۍ په وخت د نولسمې پيړۍ په وروستيو کې په هېواد کې رامنځته او لومړنۍ عصري فابريکه د کابل ماشين خانې په نوم تاسيس شوه، په دغې فابريکې کې د توپ، توپک او حربي مهماتو او سرې او تودې وسلې په گډون حربي مهمات توليد او جوړيدل. وروسته بيا ماشيني صنايعو يوڅه وده وکړه. په ۱۳۶۵ هـ ل کال کې په هېواد کې ۳۹۱ صنعتي موسسې فعالې او په کار بوختې وې چې له هغو څخه يې ۲۷۴ د خصوصي سکتور او پاتې ۱۱۷ يې د دولتي او مختلط سکتور وې.

له دې امله چې د ماشيني صنايعو په رامنځ ته کيدو او وده کې څر خونکي ځواک يا انرژي لومړنۍ اړتيا بلل کيږي، نوځکه په هغو سيمو کې چې بربښنا او گڼ خلک وي لکه په کابل، کندهار، هرات، مزارشريف، کندز او جلال آباد کې، صنايع ځای پرځای رامنځ ته شوي دي.

دا هم بايد وويل شي چې زموږ په هېواد کې د ۴۰ کلنو جگړو پرمهال، زيات شمېر صنعتي تاسيسات زيانمن شول او هغوی ته لوی زيان واوښت، اوس يې بيارغاونه او بيرته جوړول پرمخ ځي او يو شمېر کورنيو او بهرنيو پانگوالو د نويو صنعتي موسساتو په جوړولو هم لاس پورې کړي دي.

ج - د ماشيني توليداتو احصايه: لکه چې مخکې وويل شول، په افغانستان کې ماشيني صنايع اوږده سابقه لري، خو په دې وروستيو کې د ناوړه سياسي شرايطو، جگړو او لږې پانگې اچونې له کبله ځنډ او ځنډ سره مخامخ شوي، بياهم هغه ماشيني صنايع چې په هېواد کې شته او يا پخوا وې، له هغوسره په لاندیني جدول کې د اضافي معلوماتو په توگه آشناسی.

گنه	ماشيني توليدي صنايع	د توليد ډول	توليدي ناصبه ظرفيت	اوسني چمتو ظرفيت	اوسني حقوقي شخصيت
۱	د بگرامي نساجي	تاري ټوکران	۱۶ ميليونه متره	فعال نه ده	پروژه
۲	د کندهار نخي نساجي	//	۴۰ //	//	تصدي
۳	د کندهار وړی اوبدل	وربښمين رخت	يو ميليونه متره	//	//
۴	د هرات نخي نساجي	تاري ټوکران	۱۲,۵ ميليونه متره	//	پروژه
۵	د بلخ نساجي	//	۲۲ ميليونه متره	په کال کې ۳۰ ټنه تجارتي تار	تصدي
۶	د گلپهار نساجي	//	۵۰ ميليونه متره	فعال نه ده	سهمي شرکت
۷	کابل نساجي	//	يو ميليونه متره	//	//
۸	د پلخمرې نساجي	//	۲۴ ميليونه متره	په سلو کې ۵۰٪ فعاله ده	//
۹	د مزار د سرې او برېښنا فابريکه	د يوريا سره	په کال کې ۱۰۵ زره ټنه	په ۲۴ ساعتونو کې ۱۰۰ ټنه	تصدي
۱۰	لومړی غوري سمنټ	سمنټ	په کال کې ۱۲۰۰۰۰ ټنه	يوه شپه ورځ کې ۴۰۰ ټنه	خصوصي
۱۱	دويم غوري سمنټ	//	په کال کې ۳۱۰۰۰۰ ټنه	يوه شپه ورځ کې ۱۰۳۳ ټنه	//
۱۲	د هرات سمنټ	//	په کال کې ۲۱۰۰۰۰ ټنه	يوه شپه ورځ کې ۷۰۰ ټنه	دولتي پروژه
۱۳	د کابل د تار اوبدلو دستگانه	تار	په کال کې ۵۵۰ ټنه	غير فعاله ده	خصوصي
۱۴	د کابل د اوبدلو فابريکه	رخت	په کال کې ۱,۸۳ مليونه متره	غير فعاله	خصوصي
۱۵	د کنډوز سپين زر	محلوج، (مالوچ) او غوري	په کال کې ۱۱۰۰۰۰ ټنه	لږې فعاله شوې په اجاره ورکړل شوې	دولتي تصدي
۱۶	د بلخ جن او پرس فابريکه	//	۴۰۰۰۰ دانه لرونکې بڼه (بومبه)	//	//
۱۷	بست تصدي	//	په کال کې ۲۵۰۰۰ ټنه	په کال کې ۸۵۰۰ ټنه	تصدي
۱۸	د هرات د مالوچو شرکت	بڼه، مالوچ، غوري او صابون	په کال کې ۱۰۸۰۰ ټنه	يوخه فعاله	//
۱۹	مرکزي سيلو	چوډۍ او اوږه	۵۰ زره ټنه ذخيره		

گڼه	ماشيني توليدي صنايع	د توليد ډول	توليدي ناصبه ظرفيت	اوسنی چمتو ظرفيت	اوسنی حقوقي شخصيت
۲۰	پلخمرې سيلو	// //	۲۰ زره ټنه ذخيره	فعال ده	// //
۲۱	د کندهار سيلو	د غنمو ذخيره	په ۲۴ ساعتونو کې ۶۰ ټنه اوږه کول	غير فعاله	// //
۲۲	د بلخ سيلو	ډوډۍ او اوږه		فعال ده	دولتي تصدي ده
۲۳	د هرات سيلو	د غنمو ذخيره	په کال کې ۲۰ زره ټنه غنم	// // //	// //
۲۴	د بغلان د شکرې پروژه	شکره	په کال کې ۱۰ زره ټنه	// //	دولتي پروژه ده
۲۵	د هلمند حجاري او نجاري	مرمر، موبل او فرنيچر		بيارغول شوې خو فعاله نه ده	گډ شرکت

د ټولگي دننه فعاليت:

حيواني منابع (سرچينې)	صنعتي شوي مواد	نښايي منابع مواد	صنعتي شوي مواد	کاني منابع	صنعتي شوي توکي
کرک (د وزو له وزغڼو جوړېږي)	پټو، جرابې، (دستکشې)	چغندر	شکره	مس	ديگي، کوزه او چلمچي

په خپلو کتابچو کې لاندې جدول په مناسبو کلماتو سره د لوست د متن او تصويرونو په کتلو او د ورکړل شوې بيلگې څخه په استفادې ډک کړئ.

پوښتنې

۱ - ستاستو له نظره د لاسي صنايعو کوم ډول توليدات ډير ارزښت لري او ولې؟
۲ - ستاسو له نظره تر اوسه پورې په هېواد کې کوم لاملونه (عوامل) د ماشيني صنايعو د ودې خنډگر خيدلي وو؟

۳ - پښان، مسگران، او زرگران له کومو منابعو څخه په څه ډول کار اخلي او کوم شيان جوړوي؟
۴ - ماشيني صنايع زياتره په کومو ځايونو کې راټولې شوې دي او ولې؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د ماشيني صنايعو د مؤسساتو د ځانگړتياوو جدول وگورئ د هغه له مخې د لاندېنيو پوښتنو ځوابونه و موږ او د خپل کار پايله په بل لوست کې خپلو ټولگيوالوته وړاندې کړئ.

۱. زموږ په هېواد کې د اوبدلو څو فابريکې شته؟ کومې يې فعالې او کومې نه دي فعالې؟
۲. زموږ په هېواد کې د خوراکي توکو څو فابريکې شته او کومې يې ډير توليدات لري؟
۳. ستاسو له نظره ستاسې په سيمه کې کومه فابريکه شته چې نوم يې په دغه جدول کې نه ليدل کيږي؟

۴۳ - شکل

په هرات کې تاريخي او لرغوني آثار چې له کلتوري پلوه تورستانو ته ډير اهميت لري.

توريزم Tourism يا گرځندوی يو ډول مسافرت او گرځيدل دي چې موخه يې د نړۍ د بيلابيلو سيمو علمي څېړنه، کتنه، تفريح، سيل او سياحت دی.

توريستي سفرونه معمولا کاري او تفريحي موخې لري، يو گرځندوی هغه څوک دی چې د خپل اوسېدو ځای څخه بهر نورو سيمو، ښارونو او هېوادونو ته داسې يو سفر کوي چې له يوې شپې ورځې کم نه وي او له يوه کال څخه زيات نه وي. گرځندويان معمولا د يوې توريستي سيمې د طبيعت يا کلتور سره مينه او هغه ته پاملرنه لري. شتمنو خلکو به له ډير پخوا څخه ليرې سيمو ته سفرونه کول چې په هغو ځايونو کې ښکلي او تاريخي ځايونه او ودانۍ وگوري او د نړۍ له طبيعي او کلتوري شتمنيو څخه خبر شي. له همدې امله نن ورځ توريزم يا گرځندوی په نړۍ کې د اقتصادي ودې په يوه لويه سرچينه اوبڼی دی. او د نړۍ په ډيرو هېوادونو او سيمو کې مهمه عايداتي سرچينه شمېرل کېږي. نن ورځ زياتره هېوادونه هڅه کوي چې په خپلو هېوادونو کې د گرځندوی د ودې او پراختيا لپاره امکانات چمتو او پراخ کړي، دا ځکه چې گرځندوی د عوايدو د ترلاسه کولو يوه لاره ده.

افغانستان په اسيا کې د يوه ځانگړي جغرافيايي موقعيت، تاريخي لرغونتوب، پخوانيو ودانيو، ښکلي طبيعت، غوره هوا او د گرځندويي سيمو په لرلو سره په ډيرو پخوانيو کلونو کې د وريښمو د کاروانونو د سوداگريزو انډيو د وړلو او راوړلو لاره وه. بودايانو او کوشانيانو له همدې لارې له چين څخه د اروپا تر لويديځ پورې تگ راتگ کاوه. دغه تگ - راتگ د گرځندويانو، په تېره بيا د بودايي راهبانو پام دې خواته راواړاوه او د باميانو له اسرارو ډکه سيمه يې د نمانځنې د ځای په توگه غوره او هلته يې د بودا لويې او نامتو مجسمې جوړې کړې.

د بودیزم لارویان او نور گرځندویان د نړۍ له هر گوټ څخه مخ په دې خوا رامت شول، د هېواد همدا تاریخي اثار او دگرځندوی وړ سیمې وې چې دگرځندویانو د پام وړ گرځیدلې وې. د افغانستان دولت په ۱۳۳۷ هـ ل کال کې دگرځندوی مؤسسه (اوسنی افغان تور) په دې برخه کې د اسانتیاوو د رامنځته کولو په خاطر جوړه او په ۱۳۴۴ هـ ل کال کې یې دگرځندوی د نړیوال سازمان غړیتوب ترلاسه کړ.

په تېرو څو لسيزو کې توریزم یا گرځندوي په افغانستان کې د عایداتو یوه سرچینه وه. زموږ په هېواد کې ډیر لرغوني اثار او تاریخي ځایونه لکه په بامیانو کې د بودا مجسمې او یو شمېر نور تاریخي اثار، د بلخ د لرغوني ښار اثار، خیبر دره، په هرات کې زیات شمېر تاریخي اثار او همدارنگه په کندهار، غزني، ننگرهار او نورو کې شته. د جگړو پر مهال په افغانستان کې گرځندويي ته هم ډیر زیان واوښت، یوازې د گوتو په شمار خبريالانو افغانستان ته تگ راتگ درلود. په دې وروستیو کې چې امنیتي شرایط یوڅه ښه شوي دي او که د ټول هېواد په سراسر کې ډاډمنه سوله راشي او دولت دگرځندوی په هکله ځانگړې پاملرنه وکړي، یو شمېر هوټلونه، د وړلو راوړلو وسایل او نور امکانات برابر کړي، نو افغانستان به یو ځل بیا دگرځندویانو لپاره یو په زړه پورې هېواد شي. د افغانستان، هغه عواید چې په یو شمېر دگرځندويي سیمو

۱۹۷۸	۱۹۷۷	۱۹۷۶	۱۹۷۵	۱۹۷۴	۱۹۷۳
۱	۷	۲۸	۱۲	۱۲	۱۱

کې ترلاسه شوي وو او په میلیون ډالرو محاسبه شوي چې په لاندیني جدول کې ښودل کېږي.

د ټولگي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، لومړۍ ډله دې د متن تصویرونو او نقشو په کتلو سره دگرځندوی (توریست) او گرځندويي (توریزم) په هکله او دویمه ډله دې د لوست د نقشو متن او انځورونو په کتلو سره دگرځندوی د اقتصادي اهمیت په هکله بحث خبرې او اترې وکړي، وروسته دې د هرې ډلې استازي د خپلو خبرو اترو پایله ټولگيوالوته وړاندي کړي.

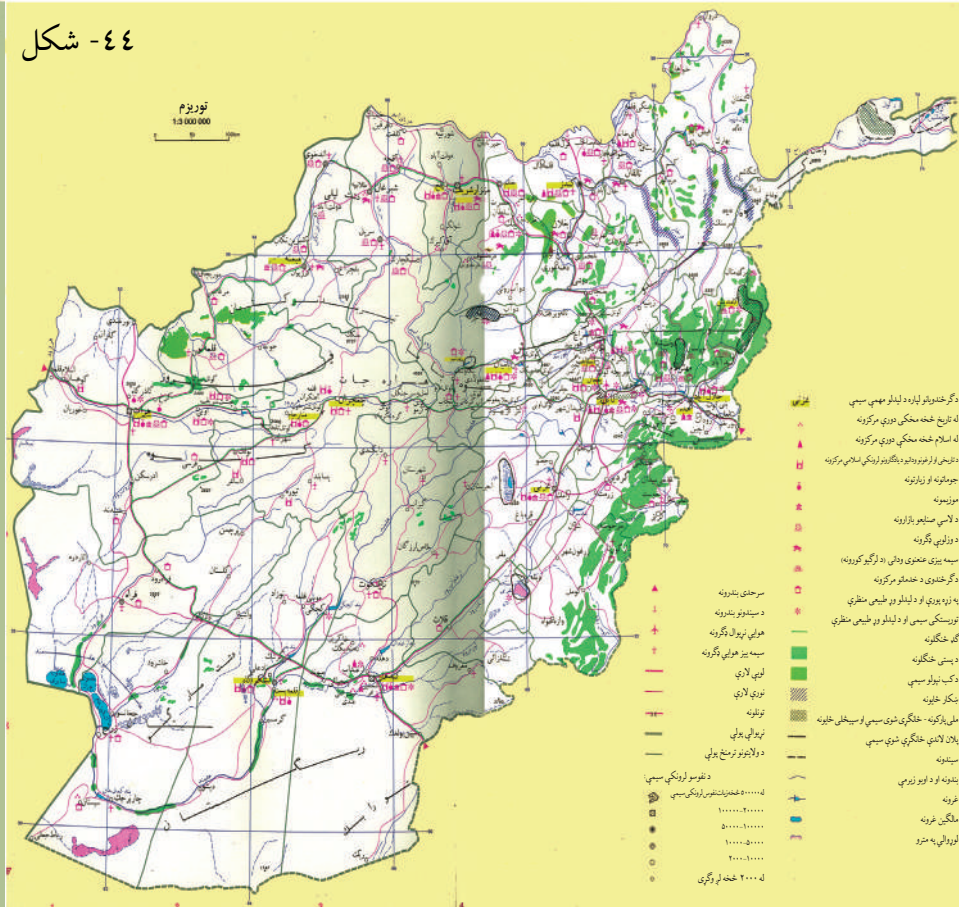
پوښتنې:

- ۱- گرځندوی (توریست) څوک دی؟
- ۲- ایا دگرځندوی، سیاح او توریست ترمنځ توپیر شته؟ په دې هکله توضیح ورکړئ.
- ۳- دگرځندويي (توریزم) اقتصادي اهمیت بیان کړئ.

له ټولگي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې په درې کسيزو ډلو کې د افغانستان دگرځندوی او (افغان تور) د موسسو د فعالیت په اړه او د دغو موسسو د خپرونو او څانگو له معلوماتو څخه په گټې اخیستنې سره د هېواد دگرځندوی په اړه د په زړه پورې سیمو د تصویرونو په لرلو سره په دوه پانو کې مطلب ولیکي او خپلو ټولگيوالوته دې ولولي.

شکل - ۴۴

تاسې په مخکې لوست کې د گرځندويي او د هغې د اقتصادي اهميت په اړه معلومات ترلاسه کړل. په دغه لوست کې به د هېواد د گرځندويې سيمو او احصايو په هکله پوه شئ.

- ايا تاسې د هېواد کومه گرځندويي (تورستي) سيمه ليدلې ده؟

که ستاسې ځواب هو وي کومه سيمه، کله، هلته موڅه ليدلې او هلته موڅه وکړل؟

د افغانستان گرځندويي سيمې زياتره طبيعي ښکلي ځايونه (ښايسته شرشرې، د سيندونو په زړه پورې غاړې، ولاړې اوبه، غرونه او نور او همدارنگه کلتوري سيمې او اثار موزيمونه، مذهبي او تاريخي ودانې او د لاسي صنايعو بازارونه او نور) وي.

د افغانستان د گرځندوي مهم ښارونه او سيمي دا دي:

باميان، بلخ، سمنگان، هرات، غور، غزني، کندهار، کابل، جلال آباد، لښکرگاه او نور.

په باميانو کې توپړل شوې سمخې، مجسمې او بند امير په بلخ ولايت کې د روښې مبارکې زيارت. په

هرات کې تاريخي څلي، د خواجه عبدالله انصاري زيارت، خواجه غلطان، عياران څلي، اختيارالدين کلا.

په غور کې جام منار، په غزني کې تاريخي څلي، د سردار غونډۍ، بالاحصار او په ننگرهار کې تاريخي آثار اوله هغې جملي څخه هاپه او نور د يادولو وړ دي.

په ځينو ښارونو لکه هرات کې لرغوني آثار دومره ډير دي چې يونسکو دغه ډول سيمې د خپل پوښښ لاندې غوره کړي دي. په دې وروستيو کې غزني د يو شمېر پخوانيو زيارتونو او ودانيو له امله د اسلامي تمدن د يوه مرکز او تورېستې ښار په توگه پيژندل شوی دی.

۴۶- شکل

۴۵- شکل

د جام منار هم لکه د هېواد د نورو لسگونو اثارو په شان

د ميرويس نيکه زيارت چې گرځندويانو ته کلتوري او

خانگړې تاريخي او کلتوري ارزښت لري تاريخي ارزښت لري.

دا هم بايد وويل شي چې افغانستان ډير غوره د گرځندوی طبيعي ځايونه او پارکونه هم لري چې د بيلگې په توگه، د پامير لوی او کوچني غرونه، په نورستان کې د ليدلو وړ طبيعي سيمې، په کابل کې يو شمېر پارکونه او باغونه، د جلال اباد يو شمېر سيمې، هرات، کندهار، مزار شريف، د قرغي بند او په کابل کې د پغمان دره او په نورو بيلا بيلو ولايتونو کې يو شمېر طبيعي ساحې چې د افغانستان د گرځندوی په نقشه کې يې کتلاى شئ.

ب- د گرځندوی احصايه:

لکه چې مخکې وويل شول، په تېرو لسيزو کې گڼ شمېر گرځندويان زموږ هېواد ته راتلل او د عايداتو لويه سرچينه يې جوړوله، خو په څلورو لسيزو جگړو کې چې امنيتي ستونزې رامنځته شوې، گرځندوی ته ډير زيان واوښت او افغانستان ته د گرځندويانو تگ راتگ لږ شو چې دغه شمېرنې په لاندې جدول کې پرته شوي دي:

(۵) جدول: د هغو ګرځندویانو شمېر چې په بیلابیلو کلونو کې افغانستان ته راغلي دي

۱۹۸۰	۱۹۷۹	۱۹۷۸	۱۹۷۷	۱۹۷۶	۱۹۷۵	د هېواد نوم
۲۸۵	۱۸۱۷	۷۴۹۶	۹۰۸۵	۸۹۰۷	۸۶۴۹	لویډیز المان
۲۳۴	۱۱۵۳	۴۷۸۱	۶۷۷۹	۷۷۹۴	۹۴۳۱	فرانسه
۲۸	۹۶۷	۳۰۷۰	۴۳۹۷	۱۰۵۵	۱۰۹۴	استرالیا
۷۹	۱۰۳۹	۶۳۸۹	۹۰۱۱	۸۹۵۰	۹۴۰۱	د امریکا متحده ایالات
۹۹۲	۴۳۵۰	۹۷۴۴	۱۱۱۸۵	۸۵۲۱	۸۷۱۷	هند
۱۲۸	۱۸۵۰	۹۱۰۲	۱۱۵۲۶	۱۰۱۰۸	۹۷۷۷	انګلستان
۲۴۶۶	۱۰۱۲۶	۲۳۶۶۳	۳۵۱۰۵	۲۰۱۳	۱۳۶۴۸	پاکستان
۲۴۳۸	۸۹۰۲	۲۷۷۴۴	۳۱۷۲۰	۲۴۴۷۸	۳۰۰۷۷	نور هېوادونه
۶۶۲۳	۳۰۲۰۴	۹۱۹۸۹	۱۱۸۳۶۰	۹۳۰۲۶	۹۰۸۹۴	ټول

(۶) جدول: په څو وروستیو کلونو کې د ګرځندویانو شمېر او له هغو څخه ترلاسه شوي عواید

۱۹۹۸	۱۹۹۷	۱۹۹۶	۱۹۹۵	شاخصونه
۴	۴	۴	۴	د ګرځندویانو شمېر (په زرو تنو)
۱	۱	۱	۱	ترلاسه شوي عواید (په میلیون ډالرو)

د بامیان د ولایت د امیر بند یوه څنډه

۴۷- شکل

د ټولگي دننه فعاليت

- زده کوونکي دې په پنځو ډلو وویشل شي، هره ډله دې د افغانستان د ګرځندوی نقشه وګوري، لاندې دندې دې ترسره کړي او بیا دې د خپل کار پایله په ټولګي کې وړاندې کړي:
- لومړنۍ ډله دې د ګرځندوی مهم ښارونه او سیمې لېست کړي.
 - دویمه ډله دې هغه سیمې لېست کړي چې هلته اسلامي عبادت ځایونه او زیارتونه دي.
 - دریمه ډله دې د لاسي صنایعو بازارونه لېست کړي.
 - څلورمه ډله دې د طبیعي ښکلو منظرو لرونکې، په زړه پورې او د لیدلو وړ سیمې لېست کړي.
 - پنځمه ډله دې هغه سیمې وښيي او لېست کړي چې هلته د ګرځندوی د خدماتو څانګې شته.

پوښتنې

- ۱- د افغانستان د ګرځندوی مشهورو سیمو نوم واخلئ.
- ۲- د افغانستان کومه توریستي ګرځندويي موسسه اوس د ګرځندوی خدمات ترسره کوي او ستاسو په فکر دغه موسسه کوم ډول خدمتونه ترسره کوي؟
- ۳- ولې په دې وروستیو کې ډیر لږ ګرځندویان افغانستان ته راځي؟ ستاسو په نظر افغانستان باید د ګرځندویانو د پام را اړولو په خاطر څه وکړي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیتونه

د نوي لوست د متن او د ګرځندوی د نقشو په کتنې سره لاندینی جدول په خپلو کتابچو کې ډک کړئ.

ګڼه	هغه طبیعي رابنګون چې د ګرځندوی پاملرنه ځانته را اړوي	ګڼه	هغه کلتوري او مذهبي په زړه پورې والی چې د ګرځندوی د پاملرنې وړ دي
۱	د امیر بند	۱	د کابل موزیم
۲		۲	
۳		۳	
۴		۴	
۵		۵	

۴۸ - شکل

تاسې پوهیږئ چې زموږ خلک له ډیر پخوا په سوداګرۍ بوخت وو؟

سوداګري په حقيقت کې د شيانو او خدماتو تبادله کول دي. چې د پیرودونکي او پلورونکي تر منځ د پولي کرډیت له مخې له یوه څخه بل ته سپارل کېږي. کله چې تولید شوي اضافي اجناس او خدمات د تبادلې لپاره وړاندې شي، سوداګري ورته ویل کېږي.

د سوداګرۍ اصلي بڼه د مالونو سیده راکړه ورکړه ده چې یو له بل سره تبادله کېږي، خو د نن ورځې پرمختللي سوداګري د پیسو په وړاندې ترسره کېږي.

په ډیرو پخوا وختونو کې انسانانو په خپلو سیمو کې د اضافي شيانو په تبادله لاس پورې کړي و، وروسته بیا سوداګري شاوخوا سیمو او وروسته لیرې سیمو ته پراخه شوه.

اجناس او خدمات هغه وخت تبادله کېږي چې لاندېني شرایط چمتو شي:

۱- د اجناسو اضافي تولید ترسره شوی وي.

۲- په ټاکلې کسب او څانګه کې تخصص رامنځ ته شوی وي.

۳- تولید د کار دوېش پر او ته رسېدلی وي (د کاروېش ترسترګوشي)

۴- د دوو سیمو د تولیداتو د ډولونو ترمنځ توپیر ولیدل شي.

۵- سیاسي، کلتوري او ګمرکي خنډونه، نه وي.

۶- د لیردولو د دوو سیمو ترمنځ به وسایل او لارې او د اړیکو ټینګولو په خاطر ډیرې بڼې لارې چارې چمتو وي.

۷- د دواړو سیمو وګړي یو د بل اجناسو ته اړتیا او لیوالتیا ولري.

په عمومي توګه پورتنی شرایط په ټولو ځایونو کې څه ناڅه د سوداګرۍ لپاره لاره اواروي، همدارنګه د بهرنۍ سوداګرۍ د رامنځ ته کیدو یو لوی لامل د طبیعي سرچینو ترمنځ توپیر او د پرمختیا په اړه له تخنیک څخه

د خلکو د کار اخیستو په استعداد کې د توپیر تر سترگو کیدل دي، په بله وینا خلک څکه په سوداګرۍ لاس پورې کوي چې غواړي خپل تولید کړي اجناس په لوړه بیه نورو سیمو کې وپلوري او یا هم هغه څه چې دوی یې خپله نه شي تولیدولای او یا یې په خپله سیمه کې د تولید شوې بېې پرته په ارزانه له بلې سیمې څخه پیرودلای شي، ترلاسه کړي.

په افغانستان (لرغونې اریانا) کې له ډیر پخوا څخه د هغه د جغرافیایي اهمیت له مخې چې په دغه سیمه کې یې درلود او دا چې د هغه وخت د تمدن په څلور لاره کې پروت و، یعنې ختیځ ته یې د هند او چین تمدن او لویدیځ ته یې د یونان او روم تمدن و، نو اضافي تولید دلته رامنځ ته کیده او ددې هېواد وګړو سوداګري او راکړه ورکړه کوله. مخکې تر دې چې سمندري لارې وپېژندل شي، د سوداګریزو توکو او مالونو وړل راوړل ټول د وچې له لارې په کاروانونو ترسره کیدل. هغه مهال د مالونو تبادله او لیردول د کاروانونو په واسطه د ختیځ او لویدیځ ترمنځ یعنې د مدیترانې د سمندرګي د ختیځو غاړو څخه تر چین پورې ترسره کیدل او افغانستان د یوې مهمې ترانزیتی سیمې په توګه هغه وخت د ډیر اهمیت وړ و.

وروسته بیا دغه لاره د ورېښمو د لویې لارې په نوم یاده شوه، داځکه چې هغه وخت ډیر ګرانیه مالونه، لکه: ورېښمین ټوکران، درمل او نور له همدې لارې څخه تېرېدل را تېرېدل.

په اوسني وخت کې هم د افغانستان خلکو ته سوداګري ځانګړې ارزښت لري. افغانستان کولای شي د ګاونډیو ترمنځ د یوې څلورلارې په توګه له خپل ځانګړي جغرافیایي موقعیت څخه پوره ګټه واخلي او د خپل ملي عاید د زیاتولو، د کار موندلو او اړیکو په برخه کې اغیزمن ګامونه اوچت کړي، دا ځکه چې افغانستان د خپلو لویو لارو څخه د زرګونو ټنو سوداګریزو مالونو، په تېره بیا د ترانزیتی اجناسو د لیردولو وړتیا لري.

د یادونې وړ ده، چې افغانستان د بهرني سوداګرو بیلابیلو توازن نه لري، د وارداتو له کچې یې د صادراتو کچه څو واري زیاته ده، چې ډېر لږ کورني تولیدات له کمزورې اقتصاد نه څرګندونه کوي، ددې ټکي عمده عامل څو کلنه کورنۍ جګړه ده. د افغانستان د صادراتو وارداتو، د کورنۍ او بهرنۍ سوداګرۍ د کچې په باب به راتلونکو لوستونو کې معلومات تر لاسه کړئ.

په ټولګي کې فعالیتونه

دوه دوه زده کوونکي دې لومړي د لوست متن او انځورونه په پوره ځیرتیا ولولي او د لوست پر مهمو ټکو دې په خپل منځ کې خبرې اترې وکړي، وروسته دې خپل نظرونه د سوداګرۍ او د هغې د اهمیت په باب ټولګیوالو ته وپراندي کړي.

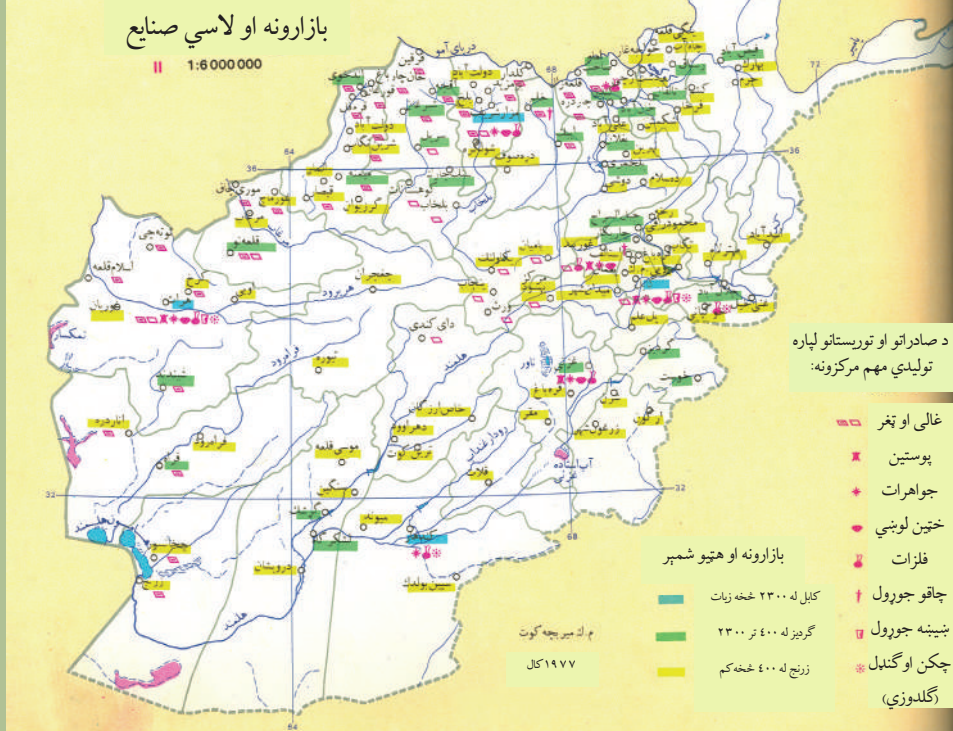
پوښتنې:

- ۱- ولې خلک سوداګرۍ ته مخه کوي؟
- ۲- زموږ په اقتصاد کې سوداګرۍ څه رول او اهمیت لري؟ خپل معلومات په دوو بیلګو کې وپراندي کړئ.
- ۳- افغانستان په سیمه کې له څه ډول ترانزیتی موقعیت څخه برخمن دی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

یو کتاب، مجله او یا ورځپاڼه چې د افغانستان د سوداګرۍ په باب معلومات ولري ولولئ، په راتلونکي ساعت کې هغه ښوونکي ته تشریح کړئ، د مهمو ټکو پر اړوندې خبرې اترې وکړئ.

۴۹- شکل

په افغانستان کې کومو لاملونو (عواملو) د سوداګرۍ په پرمختيا او وروسته پاتيوالي اغيزه درلوده او لري يې؟

لکه چې په تېر لوست کې وويل شول، د افغانستان خلک له ډير پخوا راهيسې په سوداګرۍ بوخت وو. نن ورځ د افغانستان دننه سوداګري ښه پراخه ده چې علت يې د نفوسو ډيروالي، د ژوند د کچې نسبي لوړيدل او خوراكي توکو، صنعتي او خدماتي اجناسو او وسايلو ته د خلکو ورځ په ورځ د اړتيا زياتوالی دی. افغانستان چې بېلا بېلې اقليمي سيمې لري، د بيلابيلو ونو - بوټو کرنې او توليد ته يې ښه لاره هواره کړې ده.

بزرګران او ځمکوال سر بېره پردې چې خپلې اړتياوې پوره کوي. کرنيز محصولات بازار ته هم وړاندې کوي او پلوري يې. د بيلګې په توګه: ورېجې په هغو سيمو کې چې توده هوا او پوره اوبه لري لکه په ختيځ کې ننگرهار، لغمان، کونړ او د هېواد په شمال لکه کنډوز، بغلان او تخار کې ډيرې کرل کيږي،

چې طبعاً د هغو اضافي توليدات د هېواد دننه هغونورو سیمو ته چې هلته وریجې نه کرل کیږي، لېږل او پلورل کیږي. ددې یوه بله بیلگه غالی دي چې زیاتره د هېواد په شمالي برخو کې تولیدیږي چې نه یوازې د هېواد دننه بازارونو کې پلورل کیږي، بلکې یو مهم صادراتي قلم هم دی. په دې توگه په ټول هېواد کې د داخلي او واردشوو محصولاتو خرڅلاو د سوداگرو په لاس برابرېږي.

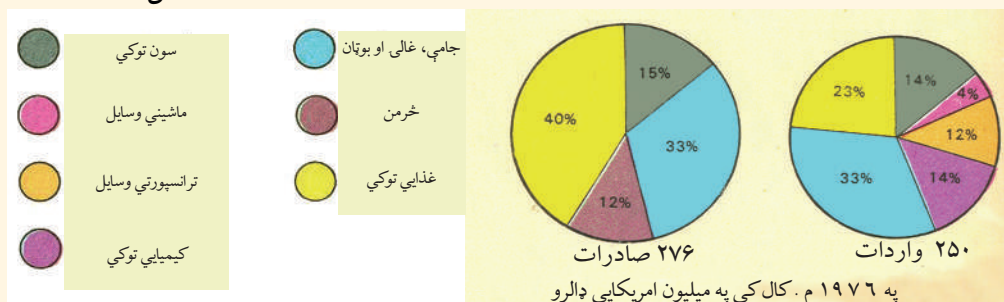
ځینې کرنیز محصولات وروسته تر پروسس او صنعتي کیدو څخه د هېواد دننه بازارونو کې پلورل کیږي.

د یادونې وړ ده چې په وروستیو څلویښت کلنو جگړو کې د هېواد ټول اقتصادي، ټولنیز، اداري او سیاسي بنسټونه ویجاړ او سوداگری ته هم زیات زیان واوښت او هم افغانان تر پخوا زیات وارداتي مالونو او اجناسو ته اړ شول. له نیکه مرغه په دې وروستیو کې د یو شمېر مؤسسو د بیارغونې کار پیل شوی دی، یو شمېر یې خصوصي سکتور ته ورکړل شوي دي او بیایې په فعالیت باندې پیل کړی دی. همدارنگه د مواصلاتي کړنو او سرکونو بیارغونه هم پیل شوې ده. سوداگریز نوی سیاست او قوانین رامنځ ته شوي چې دا ټول به د کورنۍ سوداگری د پرمختگ لامل شي.

ب- بهرنۍ سوداگری:

افغانستان د آسیا د لویې وچې په منځ کې د یوه ځانگړي موقعیت په لرلو سره له ډیر پخوا څخه د ترانزیتی او مهم سوداگریز مرکز په نوم پیژندل شوی دی او کاني او کرنیز ځانگړي تولیدات یې له ډیر پخوا څخه په نړیوالو بازارونو کې پلورل کیږي.

۵۰- شکل

- د افغانستان بهرنی سوداګري پخوا په لاندې دريو حوزو کې وه:
- د بارتړسوداګريزه حوزة: جنس د جنس په وړاندې تبادلې ته بارتړويل کيږي، دغه ډول سوداګري د مالونو د بدلولو په توګه پخوا د افغانستان او يو شمېر سوسيالستي هېوادونو لکه پخواني شوروي اتحاد، پولنډ، چکوسلواکيا، چين، بلغاريا او نورو سره وه.
 - ازاده حوزة: چې لويديځې اروپا، د امريکې متحده ايالتونو او جاپان سره وه.
 - د هند د نيمې وچې سره د سوداګري حوزة: د هند د نيمې وچې سره د افغانستان سوداګري ډيره اوږده تاريخي رېښه لري، چې دوخت په تېرېدو سره يې پراختيا موندلې ده.
- د پخواني شوروي اتحاد له ړنگيدو وروسته، په ختيځه اروپا کې د سياسي رژيمونو له منځه تلو او د افغانستان د بهرنی، اقتصادي او سوداګريز نوي سياست له پيل کيدو وروسته، د هېواد د سوداګري په سيستم کې بدلون راغی.
- اوس د افغانستان دولت د سوداګريزو نوو قوانينو پر بنسټ، کورنيو او بهرنيو سوداګرو او پانګوالو ته د پانګې اچونې او د خصوصي بانکونو رامنځته کيدو ته لاره هواره کړې ده او د ګاونډيو او نورو پرمختللو هېوادونو سره سوداګري د پراختيا په حال کې ده.
- د افغانستان مهم صادراتي توکي يو شمېر خوراكي او خام توکي لکه وچې او تازه مېوې، مالوچ، د څارويو محصولات لکه، وړۍ او وزغڼې، پوستکي، قره قل او کولمې او يو شمېر صنعتي توکي، لکه: غالی او ټغرونه، لاسي صنايع او ګرانبيه ډبرې دي. د افغانستان د صادراتو پرتله د واداتي مالونو حجم او ډولونه ډير زيات دي، چې دا د افغانستان د اقتصاد کمزوري ښکاره کوي. هغه مالونه چې له بهر څخه افغانستان ته راځي، زياتره يې استهلاکي مالونه او نور دي لکه ترانسپورتي وسايل او ماشينونه، نفتي مواد او روغنيات، کيمياوي مواد خوراكي توکي لکه غنم، بوره، چای، غوړي او منسوجات لکه جامې، درمل او نور.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوه کسيزو ډلو کې لاندې فعالیتونه ترسره او پایله دې خپلو ټولګيوالو ته وړاندې کړي:

- د لاسي صنايعو او بازارونو نقشه وګورئ لاندېنيو پوښتنو ته ځواب وليکئ.
- هغه سيمې چې په آبي، شنه او ژېړ رنگ ښودل شوی دی څه مفهوم لري؟
- د څلورو ښارونو نوم وليکئ چې ۲۳۰۰ هتيو څخه زيات په کې فعالیت کوي.
- د صادراتو او توريستي سيمو د څو عمده مرکزونو نومونه وليکئ.

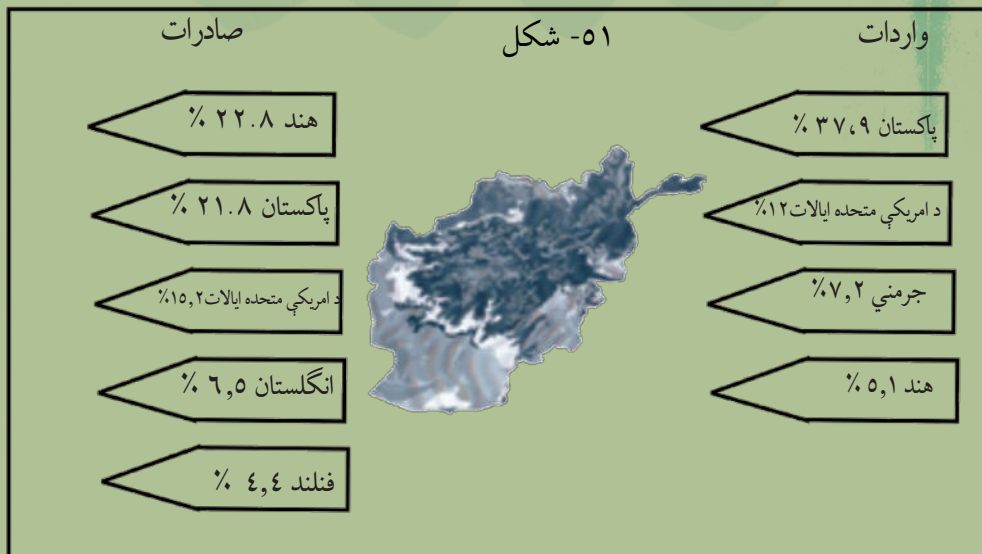
پوښتنې:

۱. کوم عوامل په افغانستان کې د سوداګرۍ د پرمختګ سبب ګرځي، توضیح يې کړئ.
۲. د افغانستان واردات کوم دي؟ ستاسو له نظره له هغو څخه کوم يې د هېواد دننه جوړولی شو؟
۳. د افغانستان صادرات کوم دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د يو څو قلمه هغو جنسونو نومونه چې له بهر څخه واردېږي او تاسې په خپله ورڅخه کار اخېستی وي، وليکئ او همدارنگه يې جوړوونکي هېوادونه معرفي کړئ.

ج - د هېواد د وارداتو او صادراتو انډول (کچه)

په ۱۳۸۵ هـ.ل. کال کې له ځینو هېوادو سره د افغانستان سوداګري.

شکل وګورئ او وليکئ چې له کوم هېواد څخه د افغانستان واردات ډیر زیات دي؟ لکه څرنګه چې په تېر لوست کې وویل شول د افغانستان صادرات د وارداتو پرتله ډیر لږ دي، خو هیله کېږي چې د هېواد دننه کورني تولیدات زیات شي او د صادراتي اقلامو ډول او شمېر هم زیات شي، د بیلګې په توګه په دوو وروستیو کلونو کې د هېواد د صادراتو ټوله بیه د نورو تېرو کلونو په پرتله زیاته شوې، خو بیا هم په هیڅ توګه له بهر څخه د وارداتو سره د پرتلې وړ نه دي، چې په لاندې جدول کې ښوول شوي دي:

(۷) جدول: له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۶ هـ.ل کال پورې د افغانستان د بهرنۍ سوداګرۍ بیلانس (ارقام په میلیون ډالرو)

کال	واردات	صادرات	توییر
۱۳۸۱	۲۴۵۲	۱۰۰،۱	۲۳۵۱،۹
۱۳۸۲	۱۸۷۰	۱۴۴	۱۷۲۶
۱۳۸۳	۲۱۷۶	۳۰۶	۱۸۷۰
۱۳۸۴	۲۴۷۱	۳۸۴	۲۰۸۷
۱۳۸۵	۲۷۴۴	۴۱۶	۲۳۲۸
۱۳۸۶	۳۰۲۲	۴۵۴	۲۵۶۸

د افغانستان صادرات

د اضافي معلوماتو جدول

شماره	د جنس نوم	۸۴ کال			۸۵ کال		
		مقدار په زرو ټو	ارزښت په مليون ډالرو	واړوونکي هېوادونه	مقدار په زرو ټو	ارزښت په مليون ډالرو	واړوونکي هېوادونه
۱	ملاچ په ټن سره	۰,۳۱	۰,۶	پاکستان، عربستان او نور ټول هېوادونه	۲,۷۸	۲,۶۳	د هندوستان، پاکستان، ايران او نور هېوادونه
۲	ورزی په ټن سره	۲,۴۲	۵,۰۳	په گڼو گڼو کي مشترک هېوادونه، چين، المان، پاکستان، ايران، عربستان او ...	۱,۵۶	۴,۴۷	مشترک المنافع هېوادونو لکه: چين، المان، پاکستان، ايران، عربستان او نور هېوادونه
۳	پوسکي په ټوکه	۳,۶۱۷,۸۸	۲,۴۵۲	المان، پاکستان، عربستان او نور هېوادونه	۲۲۸,۲۴	۱۴,۱	مشترک المنافع هېوادونه، چين، هندوستان او پاکستان
۴	دقوړه قوړه پوسکي په ټيخته سره	۵۳۶,۸	۶,۷	دسارک او فنلند	۱۰۴۴,۶۱	۹,۳۴	المان، پاکستان او نور هېوادونه
۵	کرلې په حلقه سره	۱۷۶,۲۶	۰,۱۶	پاکستان او نور هېوادونه	۱۰۱,۱۷	۰,۴	پاکستان او نور هېوادونه
۶	غور لرونکي حيويات په ټن سره	۹,۳	۴,۸۵	مشترک المنافع هېوادونه، هندوستان پاکستان، ايران، عربستان او نور هېوادونه	۱۳,۸۶	۸,۰۸	مشترک المنافع هېوادونه، پاکستان، ايران، عربستان او نور ټول هېوادونه
۷	طبي نباتات په ټن سره	۷,۲۵	۴,۶۷	گڼو گڼو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ايران، عربستان او نور هېوادونه	۱۴,۱	۱۰,۳۳	مشترک المنافع هېوادونه، هندوستان، پاکستان، ايران، عربستان او نور هېوادونه
۸	تازه سپوږمې په ټن سره	۴۱,۸	۱۷,۲۳	گڼو گڼو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ايران، عربستان او نور هېوادونه	۷۰,۳۵	۳۹,۰۳	مشترک المنافع هېوادونه هندوستان، پاکستان، ايران، عربستان او نور هېوادونه
۹	وچې سپوږمې په ټن سره	۴۳,۶۱	۸,۶,۸۸	گڼو گڼو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ايران، عربستان او نور هېوادونه	۱۱۱,۱۶	۱۳۶,۱۲	مشترک المنافع المان، هندوستان، پاکستان او نور هېوادونه
۱۰	قالبي او تخم په متر سره	۱۹۸۵,۸	۲۰,۶,۹۴	المان، پاکستان او نور هېوادونه	۲۰۲,۳۷	۱۸۶,۵۳	مشترک المنافع المان، هندوستان، پاکستان او نور هېوادونه
۱۱	نور ټول شيان	۰	۲۶,۶۴	گڼو گڼو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ايران، عربستان او نور هېوادونه	۱۵,۴۳	۱۵,۴۳	مشترک المنافع هېوادونه، هندوستان، پاکستان او نور هېوادونه
ټولو صادراتو مجموع په مليون ډالرو سره			۳۷۳,۷۲			۴۱۶,۴۶	

د اضافي معلوماتو جدول

شماره	د جنس نوم	کال ۸۴		کال ۸۵	
		مقدار په زرو ټولو	ارزښت په ملیو ډالرو	مقدار په زرو ټولو	ارزښت په ملیو ډالرو
۱	ملاج په ټن سره	۱،۱	۱،۳۶	۰	۰
۲	ورې په ټن سره	۵،۱۹	۶،۲	۰،۷۵	۳،۶۶
۳	پوسټي په ټخه	۱۴۳،۶۷	۹،۲۴	۹۷۳	۱۲،۶۸
۴	د قوړه قوړه پوسټي په ټخه سره	۶۶۱،۴۵	۸،۴۶	۷۵۸،۹	۸،۲
۵	غېر لرونکي حیوانات په ټن سره	۱۹،۲۳	۱۱،۴۵	۸	۵،۹
۶	کولمې په حلقه	۳۵۸	۰،۴۳	۷۲،۱	۰،۱۵
۷	طبي نباتات په ټن سره	۲۲،۵۹	۲،۲۲	۲۲،۵۶	۱۹،۰۵
۸	تازه مېوې په ټن سره	۱۲۷،۸۳	۴۱،۳۸	۶۰،۷۷	۳۵،۷
۹	وچې مېوې په ټن سره	۸۴،۹۱	۱۱۷،۴۸	۱۴۴،۱۸	۱۷،۹۷
۱۰	قالبی او غیر په منږ مرعي سره	۸۴،۹۱	۲۱۱،۷۶	۱۱۷،۱۸	۱۰۸،۷
۱۱	نور ټول شیان		۲۶،۰۷		۵۵،۸۶
	په میلیونونو سره د ټولو صادراتو		۴۵۴،۰۵		۴۱۶،۴۶

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، د متن، شکلونو او د لوست د جدولونو په کتنه دې لاندېنیو پوښتنو ته ځوابونه ورکړي.

۱. په دې وروستیو کلونو کې د افغانستان بهرنی سوداګري کومو هېوادونو سره زیاته شوې ده.
۲. په ۱۳۸۴ هـ ل کال کې کوم محصول له ۲۱۱ میلیونه ډالرو څخه زیات بهرته صادر شوی دی؟
۳. د افغانستان وچې اوازې مېوې زیاتره د نړۍ کومو هېوادونو ته صادريږي؟
۴. په ۱۳۸۵ هـ ل کال کې کوم هېواد ته په سلوکې ۲۲.۸ صادرات وو؟

پوښتنې:

۱. په تېرو کلونو کې د افغانستان د بهرنی سوداګری بیلانس مثبت و که منفي؟ د هغې لامل (علت) څه و؟
۲. افغانستان په کوم کال کې ډیر زیات صادرات او واردات لرل، ولې؟ د هغې لامل څه و؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د خپلې سیمې له یوه سوداګر، مالدار یا هتیوال سره مرکه وکړئ له هغه څخه پوښتنه وکړئ چې خپله سوداګري په څه ډول پرمخ بیايي، مالونه او اجناس په څه ډول چمتو کوي بیا هغه څرنگه پلوري او کومې ستونزې لري. همدارنگه ستاسو په نظر به دغه ستونزې په څه ډول حل شي، را ټول شوي معلومات مو په یوه پاڼه کې ترتیب، تنظیم او ولیکئ او هغه خپل ښوونکي او ټولګیوالوته وړاندې کړئ.

۵۲- شکل

بانک څه شی دی او کوم فعالیتونه ترسره کوي؟

بانک یوه پخوانۍ کلمه ده چې د الماني ژبې د (Bank) له اصطلاح څخه اخېستل شوې ده او د یو ډول شرکت معنا ورکوي، خو ځینې پوهان وايي چې بانک د ایټالوي ژبې له Banco څخه اخېستل شوې ده چې د څوکۍ معنا ورکوي. Banco هغه کوچنۍ څوکۍ وه چې پخواني صرافان به په هغې باندې کیناستل او صرافي کارونه به یې پرمخ وړل.

د هغه وخت د صرافي موسسې یا بانکونو په هماغه پخواني نوم او لارو چارو باندې ورو ورو پرمختګ وکړ، بڼه والی یې وموند او د نن ورځې د ټولو اعتباري او پولې معاملاتو او فعالیتونو مرکز وګرځېد.

بانک بیلابیل تعریفونه لري. د افغانستان د بانکي چارو قانون، بانک داسې تعریف کړی دی:

بانک هغه اداره یا حقوقي شخصیت دی چې له عامو خلکو او دولتي ارګانو نو څخه پیسې اخلي، ساتي یې، په دوران کې یې اچوي. او همدارنګه بیرته پورونه ورکوي. داسې هم ویلای شو چې بانک هغه اقتصادي واحد دی چې په پرله پسې توګه اعتبار ترلاسه کوي او بېرته یې هم ورکوي.

همدارنګه د هېوادونو بانکي او سوداګریز قوانین د بانکونو ځینې فعالیتونو ته اجازه ورکوي، خو ځینې نور غیر مجاز بولي، یعنې د حکومتونو له لوري د بانکونو ځینو فعالیتونو ته پولې ټاکل شوي دي، نو

ویلای شو چې:

بانک هغه مؤسسه ده چې د یوه سهامی شرکت په توګه رامنځ ته او د هر هېواد د بانکي او سوداګریز قانون له مخې خپلې چارې پرمخ بیایي.

نو ویلای شو چې هغه مؤسسه بانک بلل کیږي چې پولي، اعتباري او مالي چارې پرمخ بیایي. بانکونه د هغوی د عملیاتو او د کارونو د ډول له مخې بیلایل دي، خو د ډیرو پوهانو په وینا بانک په عمومي توګه درې ډولونه لري:

- مرکزي بانکونه

- سوداګریز بانکونه

- تخصصي بانکونه

• **مرکزي بانکونه**

په ټولو هېوادونو کې مرکزي بانک د بانکي فعالیتونو اصلي سازمان ورکونکی او خوځوونکی دی چې زیاتره د دولتي بانک په بڼه کار کوي او په انتفاعي توګه خپلې چارې پرمخ بیایي. مرکزي بانک د بانکونو د مور په نوم هم یادېږي، همدارنګه ځینې خلک هغه ته د بانکونو بانک هم وایي، دا ځکه چې ددغه ډول بانک یوه دنده د نورو بانکونو څارنه او کنټرول کول دي.

شکل ۵۳ -

په افغانستان کې (د افغانستان بانک) مرکزي بانک دی چې د ۱۳۱۸ هـ.ل. کال. د وري په میاشت کې یې د ۱۲۰ میلیونو افغانیو په ارزښت په کار پیل وکړ.

په عمومي توګه مرکزي بانکونه لاندینۍ دندې لري:

- د بانک نوټونو خپرول

- د اسعارو کنټرول

- د نورو بانکونو څارنه

- د بهرنیو اسعارو په وړاندې د داخلي یا ملي پیسو د ارزښت ثابت ساتل.

- په غوره توګه د استخدام لوري ته د اقتصاد لارښوونه او داسې نورې دندې.

• سوداګریز بانکونه:

په زیاترو هېوادو کې سوداګریز بانکونه هغو بانکونو ته ویل کیږي چې د لنډې مودې عملیات او د امانتونو دندې پرمخ بیایي. په لومړیو وختونو کې چې کله سوداګریزو بانکونو نوی په کار پیل وکړ، ټولې هغه دندې چې نور بانکونه یې ترسره کوي، سوداګریزو بانکونو هم ترسره کولې یعنې دوی په صنعت، کرڼه، د ودانیو په جوړولو او نورو چارو کې د پانګې اچونې دندې هم پرمخ بیولې، خو وروسته له دې

چې ځانگړي بانکونه لکه، کرنیز بانک، رهنی بانک او نور جوړ شول، د سوداگریزو بانکونو فعالیت محدود شو.

• **تخصصي بانکونه:**

دغه بانکونه لکه د سوداگریزو بانکونو په شان عادي فعالیتونه او چارې پرمخ نه بیایي، بلکې په بشپړه توگه په ځانگړو برخو لکه په صنعت، کرنه او نورو کې فعالیت کوي او په همدغو برخو کې دندې پرمخ بیایي چې ښې بیلگې یې صنعتي بانک، کرنیز بانک او رهنی بانکونه دي.

 د ټولگي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او د نوي لوست د متن او تصویرونو په کتنې سره دې لاندینی دندې ترسره کړي او د خپلو دندو پایله دې د ډلې استازي له خوا ټولگیوالوته وړاندې کړي:
- لومړۍ ډله دې د بانک د کلمې، تعریفونو او دندو په هکله خبرې وکړي.
- دویمه ډله دې د مرکزي بانک دندې ووايي.
- درېمه ډله دې د سوداگریزو او ځانگړو تخصصي بانکونو دندې او بیلگې توضیح کړي.

 پوښتنې:

۱. د افغانستان بانک څه ډول بانک دی، پر کوم کال تاسیس او کومې دندې ترسره کوي؟
۲. په عمومي توگه بانکونه څو ډوله دي؟ د هغو نومونه له مثال سره وویاست.
۳. د مرکزي، سوداگریزو او شخصي بانکونو ترمنځ څه ورته والی او کوم توپیرونه شته؟ توضیح یې کړئ.

 له ټولگي څخه بهر فعالیت:

که چیرې مو مور او پلار یا کوم خپلوان په بانک کې حساب ولري، هغوی سره خبرې وکړئ چې له څه وخت راهیسې، کوم بانک سره په څه ډول معامله لري، څه گټه ترلاسه کوي او له اړوند بانک سره د خپلو اړیکو له امله خوښ دي که نه؟ خپل معلومات په بل ساعت کې د ټولگي ملگروته وویاست.

۵۵- شکل

لکه څنګه چې تاسې په تېر لوست کې بانک او زموږ په هېواد کې دهغه دندې وپېژندلې. په دغه لوست کې به د بانکي چارو د څرنګوالي او انډول په هکله معلومات ترلاسه کړئ. په افغانستان کې بانکي چارې نظر نورو هېوادونو ته ډیرې نوې دي، د بیلګې په توګه له ۱۳۰۹ هـ ل. کال څخه مخکې د بانکونو ټولې چارې صرافانو پرمخ بیولې، د لومړي ځل لپاره په ۱۳۰۹ هـ ل. کال کې (د افغانستان سهامی شرکت) د یوه سهامی شرکت په توګه جوړ شو چې په ۱۳۱۲ هـ ل. کال کې د اته میلیونو افغانیو په لومړنۍ پانګه د هغه وخت د اړتیا له مخې د (ملي بانک) په نوم د یوه بانک په بڼه واوښت او د افغانستان بانک له جوړیدو مخکې یې د مرکزي بانک دندې تر سره کولې. وروسته بیا په ۱۳۱۸ هـ ل. کال کې د هغه وخت د اړتیا سره سم (د افغانستان بانک) د ۱۲۰ میلیونو افغانیو په لومړنۍ پانګې سره جوړ شو چې په تېر لوست کې مو د هغه د دندو په هکله معلومات حاصل کړل. ورپسې بیا یو شمېر نور سوداګریز او دولتي تخصصي بانکونه یو په بل پسې جوړ شول لکه رهنی او تعمیراتي بانک، کرنیز بانک، پښتني تجارتي بانک، د صنعتي پراختیا بانک، صادراتي بانک او نور. نوموړو بانکونو هر یوه په خپل وار د امنیت په شرایطو کې د پام وړ چارې پرمخ بیولي او د سوداګرۍ،

صنعت، کرنې او د صادراتو د پراختیا په برخو کې یې لوی خدمتونه کړي او د هغو جوړیدل په هماغه وخت کې پرته له شکه د اقتصادي پرمختیا او سوکالی په لور د تګ په برخه کې ډیر اغیزمن کارو، خو د کورنیو جګړو په ترڅ کې چې ددې هېواد ټوله شتمني او زیر بنا یې له منځه ولاړه، همداسې هم دغه بانکونه د سقوط حالت ته نږدې شول، خو په دې وروستیو کې د هېواد په بانکي چارو کې یو شمېر د پام وړ پرمختیاوې ترسترگو کيږي.

لکه چې په تېر لوست کې ولوستل شول، د بانکونو چارې له یو بل سره توپیر لري، او د هغوی د دندو له مخې سرهوېشل کيږي د بیلګې په توګه:

- د افغانستان بانک) لکه د نورو هېوادونو په شان د هېواد مرکزي بانک دی چې ټاکلې دندې، لکه: د پیسو خپرول، د اسعارو کنترول، د نورو بانکونو څارنه، د اسعارو په وړاندې د ملي پیسو د بېي د ثبات ساتل او د مطلوب هدف خواته د اقتصاد رهنمایي په غاړه لري.

- سوداګریز بانکونه په ډیرو هېوادونو کې ځانګړي فعالیتونه لري چې په دې لړ کې په افغانستان کې هم د لنډې مودې عملیات او د میعادي امانتونو دنده ترسره کوي.

- خصوصي بانکونه چې اوس یې زموږ په هېواد کې یو شمېر لغوه شوي یا فعالیت نه لري عادي چارې پرمخ نه بیايي بلکې په بشپړ ډول په تخصصي ډګرونو لکه صنعت، کرنه، او نورو کې په کار بوخت وو. په دې وروستیو کې په افغانستان کې د خصوصي بانکونو د بانکي چارو نوی قانون نافذ شوی دی او یو شمېر غیر دولتي بانکونه یا خصوصي بانکونه جوړ شوي دي چې معمولاً د سوداګرۍ په برخه کې فعالیت کوي. په افغانستان کې د خصوصي بانکونو مهم فعالیتونه دادی:

- د اماناتو منل

- د جاري حسابونو پرانیستل

- د کريدت يا پورونو ورکړه

- پولي اتقالات

- د قيمتي اجناسو او ګاڼو ساتل

- د اسعاري معاملو ترسره کول

- دولت ته د بانکي خدمتونو ترسره کول

اضافي معلومات

په افغانستان کې د بانکونو لېست

گڼه	بانک	د بانک ډول	د جوړېدو نېټه	حالت
۱	افغان ملي بانک	دولتي	۱۳۱۲ هـ ش	فعال
۲	د افغانستان بانک	مرکزي	۱۳۱۸ هـ ش	فعال
۳	رهني او تعميراتي بانک	دولتي	۱۳۲۶ هـ ش	لغو شوی دی
۴	د کرنې د پراختيا بانک	دولتي	۱۳۳۳ هـ ش	//
۵	پښتني بانک	دولتي	۱۳۳۳ هـ ش	فعال
۶	د صنعتي پرمختيا بانک	دولتي	۱۳۳۷ هـ ش	لغو
۷	د صادراتو د پراختيا بانک	دولتي	۱۳۵۵ هـ	لغو شوی دی
۸	سټنډرډ چارټر بانک	(د بهرنيو بانکونو څانگه)	۱۳۸۲ هـ ش	فعال
۹	د پاکستان نیشنل بانک	(د بهرنيو بانکونو څانگه)	۱۳۸۲ هـ ش	فعال
۱۰	حبيب بانک لمټډ	(د بهرنيو بانکونو څانگه)	۱۳۸۲ هـ ش	فعال
۱۱	پنجاب نیشنل بانک	(د بهرنيو بانکونو څانگه)	۱۳۸۲ هـ ش	فعال
۱۲	بانک الفلاح لمټډ	(د بهرنيو بانکونو څانگه)	۱۳۸۲ هـ ش	فعال
۱۳	کابل بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۳ هـ ش	فعال
۱۴	افغانستان نړيوال بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۳ هـ ش	فعال
۱۵	ارین بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۳ هـ ش	فعال
۱۶	د کوچنيو پورونو د تمويل لومړنی بانک يا فيرست مايکرو فايننس بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۲ هـ ش	فعال
۱۷	عزيزي بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۵ هـ ش	فعال
۱۸	برک بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۵ هـ ش	فعال
۱۹	د افغانستان پرمختيايي بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۵ هـ ش	فعال

۲۰	افغان يونايټېډ بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۶ هـ ش	فعال
۲۱	میوند بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۷ هـ ش	فعال
۲۲	برکت بانک ان فارمیشن	نوی جوړ شوی	۱۳۸۶ هـ ش	فعال

۱۹۸۹	۱۹۸۸	۱۹۸۷	۱۹۸۶	۱۹۸۵	۱۹۸۴	۱۹۸۳	۱۹۸۲	۱۹۸۱	۱۹۸۰
۱۸/۸۶۱	۱۷۴/۸۶۷	۱۲۸/۰۸۹	۸۲/۹۵۶	۷۴/۴۲۴	۶۸/۷۰۷	۵۵/۶۹۱	۵۲/۹۷۳	۴۵/۶۶۵	۳۹/۷۷۹

په ۲۰۰۵ زېږدیز کال کې د افغانستان د بهرنیو پیسو زېرمه ۱.۳ میلیارده ډالره وه.

د ټولګي دننه فعالیت:

- زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي او ددغه لوست او پخواني لوست د متن په لوستلو سره دې لاندینی دندې ترسره کړي او د خپل فعالیت پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي:
۱. د افغانستان بانک دندې او د کارڅرنگوالی مشخص او ولیکئ.
 ۲. په هېواد کې د تخصصي بانکونو دندې او د کارڅرنگوالی مشخص او ولیکئ.
 ۳. د خصوصي او سوداګریزو بانکونو د کار څرنگوالی او دندې څرګندې او وېي لیکئ.

پوښتنې:

۱. د افغانستان بانک کومې مهمې دندې ترسره کوي؟ نومونه یې واخلي.
۲. خصوصي بانکونه کومې دندې پرمخ بیايي؟ توضیح یې کړئ.
۳. زموږ په هېواد کې کومو تخصصي بانکونو فعالیت کاوه، کوم یې اوس فعال دي او کوم یې اوس غیر فعال دي؟ نومونه یې واخلي.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

اتهوېشتم او نههويشتم لوستونه ولولئ او د هغو د مهمو ټکو په هکله په راتلونکي ساعت کې معلومات ورکړئ.

۵۶- شکل

۵۶- شکل: د یوې صنعتي د ستګاه انځور.

د هېواد صنایعو او سوداګرۍ په کوم حالت کې ده؟

تاسې چې په دې څپرکي کې د هېواد له صنعتي او سوداګریزو چاروسره اشنا شوی. ښه به دا وي چې په عمومي توګه په افغانستان کې د صنایعو او سوداګرۍ حالت وڅېړو، ستونزې او خنډونه یې وپېژنو او هغه اسانتیاوې او لارې - چارې چې د صنایعو او سوداګرۍ د ودې په برخه کې شته رابرسیره او شننه یې وکړو.

که چیرې د هېواد هغه طبیعي او ټولنیز شرایط او لاملونه چې زموږ د هېواد اقتصادي ودې او پرمختګ ته ضروري دي، وکتل شي، دې پایلې ته رسیږو چې افغانستان د خپلې ځمکې د جوړښت او ښې، کاني زیرمو یا ترځمکې لاندې سرچینو، د ځمکې د مخ سرچینو یعنې د نباتي او څارویو د منابعو، په سیندونو کې د روانو اوبو بهیر، د هوا د برابروالي او نورو طبیعي ځانګړتیاوو له مخې او د پوره بشري ځواک د شتوالي له مخې دن ورځې د صنایعو د پرمختګ او پراختیا لپاره ډیر غوره امکانات لري، خو هغه ناوړه سیاسي، اقتصادي، او ټولنیز شرایط چې د ۱۸ - ۱۹ او ۲۰ مې پېړۍ تر نیمايي

پورې یو شمېر هېوادوکې، په تېره بیا په آسیا، افریقا او لاتینه امریکا کې او له هغې ډلې څخه په افغانستان باندې واکمن وو، په دغو هېوادوکې د اقتصادي پرمختیا خنډ شوي وو.

په تېرو وختونو کې د زبرځواکونو ترمنځ سیالي په افغانستان کې د یوې اوږدې مودې په ترڅ کې د پانګې اچونې په مخه کې خنډ ګرځیدلې وه، همدارنګه له دې امله چې زموږ هېواد په وچه کې ایسارو، دې ډول جغرافیایي موقعیت هم د صنعت او سوداګرۍ د پرمختیا په لار کې خنډ پېښ کړی دی. ددې ترڅنګ کورنیو جګړو نه یوازې داچې ددغه هېواد بشري ځواک ته زیان واړاوه، په افغانستان کې د میلیونونو وګړو د ټپي کیدو، معیوب کیدو او مهاجرکیدو لامل شو، بلکې روزنیز مرکزونه هم وتړل شول او زموږ خلک له ښوونې او روزنې څخه پاتې شول، پوره اندازه فني او مسلکي پرسونل ونه روزل شول او زیات شمېر صنعتي تاسیسات او فابریکې په ټپه ودریدې، همدارنګه لارو او مواصلاتي کړښو ته چې د صنعت او سوداګرۍ په پرمختیا کې ډیر اهمیت لري لوی زیان واوښت له همدې امله ده چې په افغانستان کې صنعت او سوداګرۍ ښه حالت نه لري او تقریباً په سلوکې لس فعال اقتصادي نفوس د صنعت په سکتور کې او څه ناڅه په سلوکې لس په خدماتو او په ځانګړي ډول په سوداګرۍ کې بوخت دي.

زموږ د هېواد واردات د صادراتو په پرتله څو څو ځله زیات دي او یو بشپړ منفي بیلانس چې د بیوزله اقتصاد ښه ده، ښکاره کوي. تاسې د افغانستان د سوداګرۍ د بیلانس په جدول کې ولیدل چې افغانستان په ۱۳۸۶ ل. کال کې د ۳۰۲۲ میلیونو ډالرو په ارزښت واردات درلودل، خو صادرات یې یوازې ۴۵۴ میلیونو ډالره وو، چې ۲۵۶۸ میلیونو ډالره توپیر یا منفي بیلانس څرګندوي. افغانستان چې ډیرې غوره د ګرځندوی سیمې لري، د ګرځندوی لپاره هم پوره اسانتیاوې نه دي برابرې شوي او د نا امنۍ له کبله د بهرنیو ګرځندویانو راتګ ډیر لږ دی. په هر حال، که چیرې زموږ په هېواد کې یو سالم اقتصادي سیاست و کارول شي، د هېواد له ترانزیتی ارزښت او کورنیو منابعو څخه سم کار واخېستل شي، د لویو لارو او مواصلاتي کړښو حالت به ښه شي، د ملي صنایعو او ملي سوداګرو ملاتړ به وشي، نو په هېواد کې به د صنعت او سوداګرۍ د پرمختګ لپاره ډیر غوره امکان برابر شي. د یادونې وړ ده چې په دې څو وروستیو کلونو کې په ځینو برخو کې د نړیوالې ټولنې په مرسته د بیا رغاونې چارې ترسره شوي دي، سرکونه بیا رغول شوي، په هېواد کې

بانکي چارې بېرته فعالې شوي او پراختيا يې موندلې ده او که چيرې په راتلونکو کلونو کې په هېواد کې د بربننا د توليد لوی بندونه جوړ شي، د هېواد د اوبو سرچينو څخه په پوره پيمانه استفاده وشي، د هېواد لاسي صنايع وهڅول شي او د لومړنيو خامو توکو د صنعتي کيدو لپاره فابريکې جوړې شي، غوره سوداگريزې اسانتياوې چمتو شي، نو د هېواد خلک به د صنعت او خدماتو په برخو کې لازيات بوخت شي او په هېواد کې به اقتصادي ودې ته ډيره ښه لاره هواره شي.

۵۷- شکل

د افغانستان د صادروونکو میوو انځور.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې د ښاغلي ښوونکي په لارښوونه په ډلو وویشل شي، لومړۍ ډله دې په هېواد کې د صنعت د پرمختګ او نه پرمختګ لاملونه وشمېري، دویمه ډله دې په هېواد کې د سوداګرۍ د پرمختیا او نه پرمختیا په هکله خبرې وکړي او د خپل بحث پایله دې نورو ته ووايي.

پوښتنې:

په خپلو کتابچو کې د سم ځواب له توري څخه کړۍ تاوکړئ.

- ۱- هغه لویه برخه یا سکتور چې زموږ د هېواد ډیر وګړي په کې بوخت دي کوم یو دی؟
الف. صنعت ب. کرنه ج. خدمات د. یوهم نه
- ۲- هغه طبعي عوامل چې په هېواد کې د صنعت د پرمختیا لپاره لاره اوړوي کوم یو دي؟
الف. کاني سرچینې ب. د نباتاتو او څارویو تولیدات ج. غالی، تېغ د. درې واړه سم دي.
- ۳- د افغانستان ډیر مهم صادراتي محصولات کوم دي؟
الف. ګرانیه ډبرې ب. د نباتاتو او څارویو تولیدات ج. اقلیم د. درې واړه سم دي
- ۴- د افغانستان زیات واردات دا جوتوي چې:
الف. افغانستان ډیرې پیسې لري ب. په افغانستان کې توکي او محصولات لږ تولیدیږي
ج. افغانستان کمزوری اقتصاد لري د. ب او ج ځوابونه سم دي.

کورنۍ دننه

دریم څپرکی مطالعه کړئ د افغانستان د سوداګرۍ اوصنایعو په هکله په شفاهی توګه لنډ معلومات ورکړئ

په دې څپرکي کې لولو:

- په نړۍ کې اوبه او په هغو باندې پانگه اچونه
 - د اوبو لگولو لويې پروژې
 - د اوبو چاڼول (تصفیه)
- کرنه او د هغې نوې لارې چارې
- د نړۍ پر مختلفو هېوادونو کې د کرنیزو تولیداتو د بېلا بېلو ډولونو اندازه
 - په نړۍ کې د غنمو تولیدات
 - په نړۍ کې د وریجو تولیدات
 - په نړۍ کې د جوارو تولیدات
 - په نړۍ کې د کچالو تولیدات
 - په نړۍ کې د غوښې تولیدات

د څپرکي عمومي موخې:

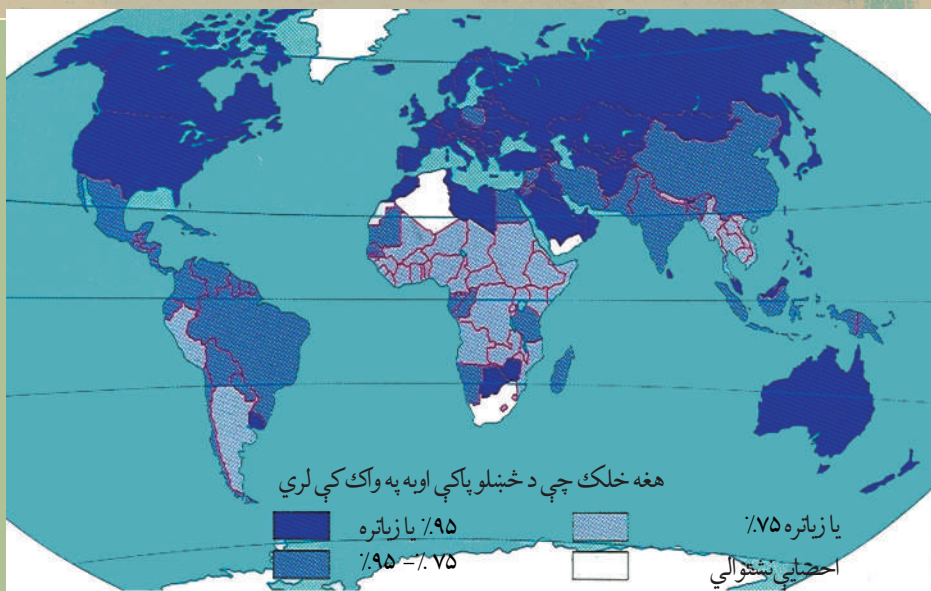
زده کوونکي به ددغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخو ته ورسېږي:

- په نړۍ کې به د اوبو مهمې پروژې وپېژني.
- د اوبو په برخه کې به د پرمختللو هېوادونو د پانگې اچونې په هکله پوهه ترلاسه کړي.
- د اوبو د چاڼولو له پرمختللو لارو چارو سره به آشنا شي.
- د کرنې په پرمختللو لارو چارو (لکه په نل لیکو(پايپ لينيونو) خړوبولو، سيفون او نورو) باندې به پوه شي.
- په پرمختللو هېوادونو کې به د کرنيزو محصولاتو د توليد په اندازه و پوهېږي.

زده کوونکي به ددغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي هدفونو ته ورسېږي:

- د نړۍ د اوبو لويې پروژې به معرفي کړای شي.
- د اوبو په برخه کې به د پانگې اچونې اهميت تشریح کړای شي.
- د اوبو د چاڼ پرمختللي لارې - چارې به توضیح کړای شي.
- په خپلو باغچو کې به د کرنې له پرمختللو لارو چارو څخه کار واخېستلای شي.

۴، ۱ په نړۍ کې اوبه او په هغو باندې پانگه اچونه

۵۸- شکل دنړۍ په بیلابیلو هېوادونو کې د څښلو د اوبو کیفیت. آباد د ځمکې پر مخ پوره اندازه اوبه شته

اوبه زموږ په ژوند کې ځانگړې ارزښت لري. پرته له اوبو څخه ونې، بوتې، څاروي او انسانان ژوندي نه شي پاتې کیدای. اوبه په ټوله ځمکه باندې یوشان او برابرېوېشل شوي نه دي. د ځمکې د مخ په سلوکې ۷۰ برخې اوبو نیولې چې له هغو اوبو څخه په سلوکې ۹۷ برخې یې په سمندرونو او سمندرگیو کې دي چې مالگینې دي یعنې څښلو، کرنې او صنعت ته برابرې نه دي، نو د چاپولو غوښتنه کوي، پاتې په سلوکې درې برخې اوبه خوږې او تازه اوبه دي چې له هغو څخه یوازې په سلوکې یوه برخه یې سیندونو، د ځمکې لاندې اوبه او په ځینو ډنډونو (جهیلونه) دي چې انسان په هغو باندې لاسبری لري. د خوږو اوبو پاتې په سلوکې دوه برخې د غرونو او قطبونو دایمي کنگلونه او واورې دي، چې دگټې اخیستو وړ نه دي.

دلته به د ټولې نړۍ په کچه د اوبو په هکله ځینې ارقام او حقایق بیان کړو:

- اوبه د ژوند تر ټولو لومړنۍ اړتیا ده، پرته له اوبو څخه انسان په دريو ورځو کې مري.
- په اوسني وخت کې د نړۍ له شپږو میلیاردو وگړو څخه له یو میلیارد تنو څخه زیات خلک خوږې او پاکې اوبه نه لري.

- په پرمختیایي هېوادوکې په اتیا سلنه ناروغی د ککړو او نا پاکو اوبو له امله دي.
- په سلوکې اویا برخې اوبه په کرنه کې لگول کیږي.
- د کرنې په سلوکې ۳۶ محصولات له خړوبولو څخه وروسته ترلاسه کیدای شي.
- دا اټکل له مخې په ۲۰۵۰ م کال کې به د نړۍ نفوس ۹.۳ میلیارده تنه وي چې له هغو څخه ۲.۳ میلیارده به یې د څښلو د اوبو له کمښت سره مخامخ وي.
- تېرو پنځو کلونو کې له ۵۰۷ څخه زیاتې شخړې او جگړې د اوبو پرسر پیښې شوي دي، چې په هغو کې یې ۲۱ وسلوالې نښتې وې.

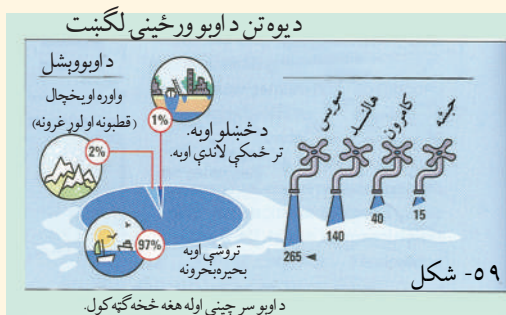
لکه چې مخکې وویل شول، انسان د خپلو کارونو د پرمخ بېولو لپاره هغو خوږو اوبو ته اړتیا لري چې مالګه یې ډیره لږه وي. د لویو سمندرونو او سمندرګیو اوبه مالګینې دي چې له هغو څخه د ګټو اخیستو په خاطر باید هغه پاکې او چاڼ شي، د اوبو د چاڼولو په خاطر باید د خوږو اوبو د تاسیساتو په جوړولو پانګه ولګول شي.

یوزیات شمېر پرمختیایي هېوادونه، په تېره بیا په آسیا او افریقا کې د څښلو د پاکو اوبو له کمښت سره مخامخ دي. د منځني ختیځ هېوادونه، د اوبو د اړتیا د پوره کولو لپاره ډیرې زیاتې پیسې لګوي. د نړۍ په یو شمېر زیات نفوس لرونکو سیمو او لویو ښارونو کې د سیندونو طبیعي سرچینې او څاګانې کافي نه بلل کېږي، د بیلګې په توګه د مکسیکو په ښار کې اوبه د ۱۲۵ کیلومترو په واټن په نل لیکه کې لیردول کېږي او د ۱۲۰۰ مترو لوړو غرونو څخه هاخوا اړول کېږي او د پمپ په واسطه اړو سیمو ته رسول کېږي.

په عمومي توګه ویل کېدای شي هغه څه چې د پاکو او مناسبو اوبو د چمتو کولو لپاره باید ترسره شي، په لاندینو برخو کې پانګې اچونې ته اړتیا لري:

- د اوبو د هغو سرچینو پیژندل او رابرسیره کول چې د خلکو د څښاک اونورو اړتیاوو لپاره په کار دي.
- د ځمکې د مخ د اوبو راټولول او د ځمکې لاندې اوبو څخه ګټه اخیستل.
- د احتمالي ککړوالي د له منځه وړلو په موخه د اوبو چاڼول.

- له چاپځای څخه د لګښت ترسیمو پورې د اوبو لیردول.
- د اوبو د لیرد د نل لیکو، کانالونو او تاسیساتو څارنه.
- په دې توګه د اوبو د چمتو کولو، چاڼول او رسول د ډیر لګښت غوښتنه کوي او باید له هغو څخه د کار اخیستنې پر مهال ډیر پام وشي.

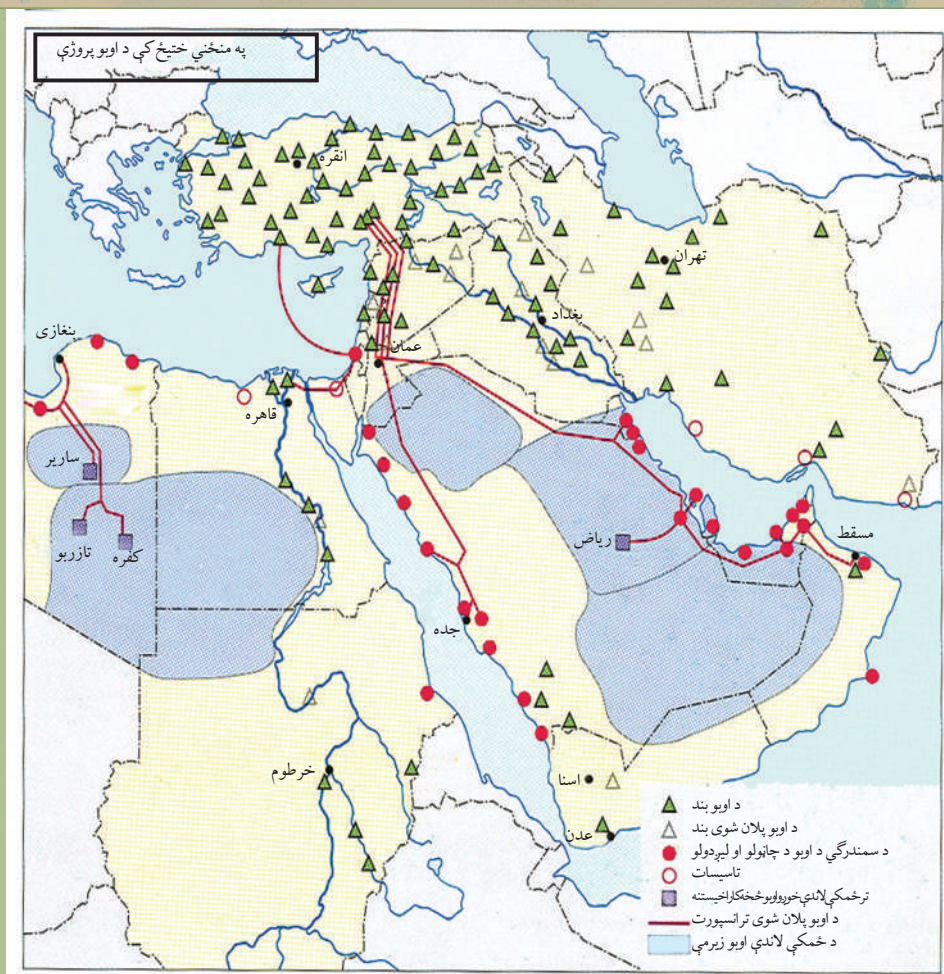
د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي، لاندیني فعالیتونه دې ترسره کړي او د خپل کار پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

- د لوست نقشې ته وګورئ او څرګنده کړئ چې د ځمکې د مخ کومې برخې په سلوکې له ۹۵ او کومې برخې په سلوکې ۷۵ څخه لږې د څښلو او پاکې اوبه لري.
- د اوبو د سرچینو اوله هغو څخه د کار اخیستلو شکل مطالعه او واضح کړئ چې کوم هېوادونه هره ورځ تر ټولو زیاتې اوبه لګوي او کوم یې تر ټولو لږې، ستاسې له نظره ددې لاملونه کوم دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لوست متن، نقشه او شکل وګورئ او له هغو څخه په استفادې سره په افغانستان کې د اوبو د ستونزو او امکاناتو په اړه معلومات ورکړئ

۶۰- شکل: له اوبو څخه باید څه ډول ښه گټه واخلو؟

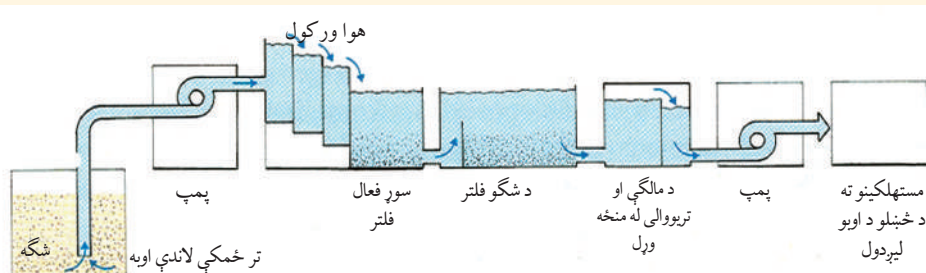
په تېر لوست کې په دې حقيقت باندې و پوهيدئ چې د ځمکې پرمخ له ټولو اوبو څخه يوازې درې سلنه خوړې اوبه دي او وگړي له هغو څخه يوازې يوه سلنه برخه د څښلو، د کرنيزو ځمکو د خوړولو او صنعت لپاره کاروي. د لويو سمندرونو او سمندرگيو اوبه تروې (مالگينې) دي، له هغو څخه د کار اخېستو په خاطر بايد هغه چان او تصفيه شي.

د شلمې پېړۍ د نويمو کلنو په پای کې د نړۍ په کچه احساس شوه چې د ځمکې پرمخ د اوبو کمښت يوه لويه ستونزه ده. په هغو سيمو کې چې هلته د اوبو کمښت ترسترگو کېږي، خلک له بيلابيلو لارو چارو څخه په کار اخېستو سره خپلې اړتياوې پوره کوي.

د نړۍ په هغو سیمو کې چې هلته اوربنت څه ناڅه کافي دی او اندازه یې په کال کې تر ۴۵۰ ميلي مترو پورې رسېږي، د اوربنت په لنډه بل سره کرنه کيدای شي، خو د لږ باران لرونکو سیمو کې باید د کرنې د پرمخ بيولو لپاره ونو- بوټو ته اوبه ورسول شي او ځمکې خړوبې شي.

څېړنو ښودلې ده چې کرنه د ټولې نړۍ په کچه په سلو کې اویا برخې اوبه لگوي. د کرنې په سلو کې ۳۶ محصولات د کرنیزو ځمکو په خړوبولو سره ترلاسه کېږي. له دې امله چې د نړۍ په ډیرو برخو کې اوبه لگول په فني بڼه نه ترسره کېږي، د ناسمو اوبو لگولو له امله په سلو کې ۶۰ اوبه له لاسه وځي. مور همددا حالت په خپل هېواد کې هم ليدلای شو.

گن مېشته او کرنيزې ځمکې د خړوبولو لپاره ډيرو اوبو ته اړتيا لري، دا ځکه چې د يو کيلوگرام غلې د ترلاسه کولو په خاطر زرو ليترو اوبو ته اړتيا ده. هغه سيمې چې هلته اوربنت لږوي، باید د کرنيزو محصولاتو د ترلاسه کولو لپاره ځمکې خړوبه شي، چې دا کار د کانالونو د کيندلو، د بندونو د جوړولو، د اوبو لگولو د لویو پروژو او د څاگانو کيندلو ته اړتيا پېښوي. د اسيا په ځينو سيمو لکه په منځني ختيځ، د افريقې ځينو سيمو، د امريکې متحده ايالاتو او ان داچې زموږ په خپل هېواد کې د کرنيزو ځمکو د خړوبولو لپاره بېلا بېلې لارې چارې کارول کېږي. د نړۍ يو شمېر هېوادونه لکه اسرائيل د اوبو له زيات کمښت سره مخامخ دي، ددې لپاره چې ددې اوبو له لاسه ورکولو او پراس کيدو څخه مخنيوی وکړي، د پایپ (نل) په واسطه د هر جلا جلا بوټي ريښو ته اوبه ور رسوي. نوموړی هېواد د اړتيا وړ خپلې اوبه له ترکيبې څخه چې ډيرې اوبه لري، د نل ليکو په واسطه لېږدوي. په دې توگه مونږ ويلاى شو چې د نړۍ هغه شمېر هېوادونو چې پوره اوربنت نه لري، د خپلو کرنيزو ځمکو د خړوبولو لپاره د اوبو لگولو بيلابيل سيستمونه جوړ کړي دي.

د اوبو د چاټولو شکل

ب- داوبو چاڼول (تصفیه):

اوبه ولې او څرنگه باید چاڼې شي؟
 په نړۍ کې يوازې داوبو کمښت يوه
 لويه ستونزه نه ده، بلکې له هغو څخه
 ناسمه استفاده هم يوه لويه ستونزه ده
 چې د اوبو د ضايع کيدلو سبب
 کېږي. سربېره پر دې انسانان د خپلو
 بې سنجشه عملونو له امله د اوبو د
 ککړتيا لامل کېږي. د اوبو، ککړتيا
 يعنې په هغو کې فزيکي، کيمياوي
 او ميکروبي بدلونونه دي چې د هغو
 په پېښيدو سره انسان نه شي کولای
 له اوبو څخه سمه او روغتيايي گټه
 واخلي.

له کورونو او صنعتي تاسيساتو څخه ۶۲ - شکل: د پاشلو په بڼه د اوبو لگولو يو ډول چې په پايب سره ترسره کېږي
 په اوبو کې د ناپاکيو وړ اچول، د

صنعتي فاضله اوبو، ورگډول، د روغتونونو او کورونو څخه د ناپاکو اوبو ورگډول او هغه تودوخه چې
 د کارخانو د ماشينو له امله په اوبو ور زغمل کېږي او داسې نور ټول لاملونه د اوبو، د ککړتيا او توديدو
 سبب کېږي چې دا ټول ولاړو اوبو او د سيندونو ژونديو ژووو ته زيان رسوي. همدارنگه د ونو - بوټو
 د ناروغيو ضد درمل او کيميايي سرې چې په کرنيزو ځمکو کې کارول کېږي هم د اوبو د خاورې د
 ککړتيا لامل گرځي، نو ځکه هغه اوبه چې په کرنه، صنعت او د کور په چارو کې په کارېږي، بايد
 پاکې او خوږې وي او وروسته تر استعمال څخه مخکې له دې چې له جهيلونو او سيندونو سره گډې
 شي بايد له کيمياوي او فزيکي پلوه چاڼ شي. همدارنگه مخکې تر دې چې د ځمکې د مخ له اوبو
 څخه د څښلو د اوبو په توگه کار واخلو بايد چاڼ شي.

تاسې د اوبو د چاڼولو په شکل کې وليدل چې اوبه په ځينو سيمو کې د چاڼولو بيلابيل پړاوونه تېروي،

ترڅو چې د څښلو وړ وگرځي، ياهم پرته د کومې ستونزې له پيدا کولو څخه د ژوند په چاپېريال کې وبهيري.

له دې امله چې د ځمکې د مخ اوبه د هرې ورځې په تېرېدو سره ککړېږي، د اوبو د چارو شرکتونو ته دا ستونزمنه ده چې د نړۍ په کچه پاکې او روغتيايي اوبه توليد کړي. د نړۍ په ډيرو برخو کې د ځمکې لاندې پاکو اوبو څخه چې معمولا پاکې دي ياهم ډير لږ او عادي چاڼول غواړي، د څښلو لپاره کار اخېستل کيږي. په لويديځو هېوادونو کې د ناولو اوبو فاضلابونو څخه د بيا دوران (Recycle) په بڼه د څښلو اوبه ترلاسه کوي چې د جلاچن ځای په واسطه د څوڅو پر اوونو په ترڅ کې ښاريانو ته بيا د استفادې وړ گرځي.

د ټولگي دننه فعاليت:

- د اوبو د پروژو نقشه وگورئ، لاندېنيو پوښتنو ته ځواب ووايئ؟
- ۱- کوم هېواد تر ټولو زيات د اوبو بندونه لري؟ نومونه يې واخلي.
- ۲- د سوډان هېواد د سمندري اوبو، د چاڼولو څو چاڼځايونه لري او د کوم سمندرگي اوبه چاڼوي او کار ورڅخه اخلي؟
- ۳- د نيل د سيند او د هغه پر مرستيالانو باندې څو بندونه جوړ شوي دي او د څو نورو بندونو د جوړولو پلانونه لري؟
- ۴- کوم هېوادونه تر ځمکې لاندې اوبو څخه کار اخلي؟

پوښتنې:

- ۱- د نړۍ د کرنيزو محصولاتو په سلوکې څو برخې د کرنيزو ځمکو په خړوبولو سره ترلاسه کيږي؟
- ۲- څخول (قطره يي) ياد نل ليکو په واسطه خړوبول ولې او څرنگه ترسره کيږي؟ توضيح يې کړئ.
- ۳- اوبه څرنگه ککړېږي او د ککړو اوبو چاڼول څرنگه کيږي؟
- ۴- د سمندرونو او سمندرگيو له اوبو څخه ولې ډير لږ کار اخېستل کيږي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د اوبو اړوند لوستونه وگورئ، د اوبو ارزښت، د هغو د ستونزو لکه کمښت، ککړتيا، ناسمو کارولو او چاڼولو په هکله او د اوبو د اغيزمنې کارونې په اړه په شفاهي توگه خبرې وکړئ.

۶۳- شکل په هالنډ کې میکانیزه کرنه

د لوست تصویرونه وگورئ!

د کرنې نوې لارې چارې په کوم تصویر کې د کومو نښو له مخې لیدل کیږي؟

کرنه د انسان د لومړي ډول فعالیتونو له ډلې څخه شمېرل کیږي. انسانان د خپلو اړتیا وړ شیانو لکه خوراک، کور، پوښاک او د ژوند د پرمخ بیولو وسایلو او د سون توکو د چمتو کولو لپاره په طبیعي چاپیریال پورې تړلي دي. چې په دې لړ کې کرنه د انسانانو تر ټولو لومړنۍ اړتیا ده. له همدې امله بشري ټولني تل د طبیعي چاپیریال د بڼې په بدلون او تولید لاس پورې کوي. انسان د خاورې، طبیعي غوره اوبو او هوا او د خپل ځواک او نورو امکاناتو لکه د تخم کرل، سرې، پانگې او د کرنیزو وسایلو څخه کار اخیستلو سره له ډیر پخوا څخه کرنیزې چارې په بیلابیلو بڼو پرمخ بیولې دي.

سره له دې چې د نوو او پر مختللو کرنیزو لارو - چارو په غوره کولو او د عصري تخنیکونو او وسایلو څخه په کار اخیستو سره کرنې د پام وړ پرمختګ کړی، په تېره بیا په پرمختللو هېوادونو کې په دې برخه کې ډیره پرمختیا شوې ده، خوباهم په اوسني وخت کې په ټوله نړۍ کې له ۸۰۰ میلیونو تنو څخه زیات خلک په خوار ځواکۍ باندې اخته دي او له دوه میلیونو څخه زیات وگړي د خوراکي توکو له کمښت سره مخامخ دي.

د کرنې لارې چارې او سیستمونه هم په ټوله نړۍ کې یوشان نه دي، لکه څرنګه چې د کرنې د سیستمونو د مهمو ډولونو په نقشه کې ښکاري، مور کولای شو په ټوله نړۍ کې د کرنې دوه ډوله مهم سیستمونه سره بیل کړو:

- **عنعنوي یا دودیز سیستم:** په دودیز کرنیز سیستم کې د انساني ځواک او وروسته پاتې

لومړنيو وسایلو څخه کار اخیستل کېږي چې نوي کره د څارويو د رمو ساتنه او د آسيا په جنوب ختيځ کې په مرطوبو سيمو کې د وريجو کرل د هغه بيلگه ده. په دغه ډول کرنيز سيستم کې د توليد اندازه او اقتصادي گټه ډيره لږه ده او کوم کرنيز محصولات چې تر لاسه کېږي، يوازې د بزگر د کورنۍ اړتيا پوره کولای شي. دغه ډول کره د پرمختيايي هېوادونو په ډيرو برخو کې ليدل کېږي.

• **تجرتي يا ميکانيزه سيستم:** په دغه سيستم کې د کرنې له پرمختللو لارو - چارو او نوو وسایلو لکه تراکتور، کمپاين، اصلاح شوو تخمونو او کيمياوي سرې څخه کار اخیستل کېږي. کرنيزې کروندې پراخه وي او د توليد اندازه پوره زياته وي. همدارنگه د کرنيزو توکو توليد د صادراتو د خرڅلاو لپاره وي. نوموړی پرمختللی سيستم معمولاً په صنعتي او پرمختللو هېوادو کې ترسترگو کېږي.

له دې امله چې د نړۍ نفوس په تېره بيا په پرمختيايي او کرنيزو هېوادونو کې مخ په زياتيدو دی او دوی د کرنيزو توليداتو زياتوالي ته زياته اړتيا لري، نو دا ددې غوښتنه کوي چې د کرنې نوې لارې چارې د چاپېريال ساتنې سره يوځای وي. کرنې ته بايد دوامدار کار وشي او له خاورو او اوبو څخه معقوله او غوره استفاده وشي.

خاوره چې د ونو - بوټو د کرلو لپاره ځانگړې ارزښت لري، بايد له شپږدلو، ويجاړيدو او شاپې پاتې کيدو څخه وساتل شي، بايد د هغې د ککړتيا مخه ونیول شي او په پرمختيايي هېوادو کې بايد د ځنگلونو د پرې کولو چې د خاورې ساتنه کوي مخه ونیول شي، بايد د اوبه خور او خړوبولو تخنيک ښه شي، د خاورې د بډايه کيدو په خاطر بايد په کرونده کې بيلابيل بوټي وکرل شي، داوبو د زيرمه کولو او ايسارولو لپاره بايد

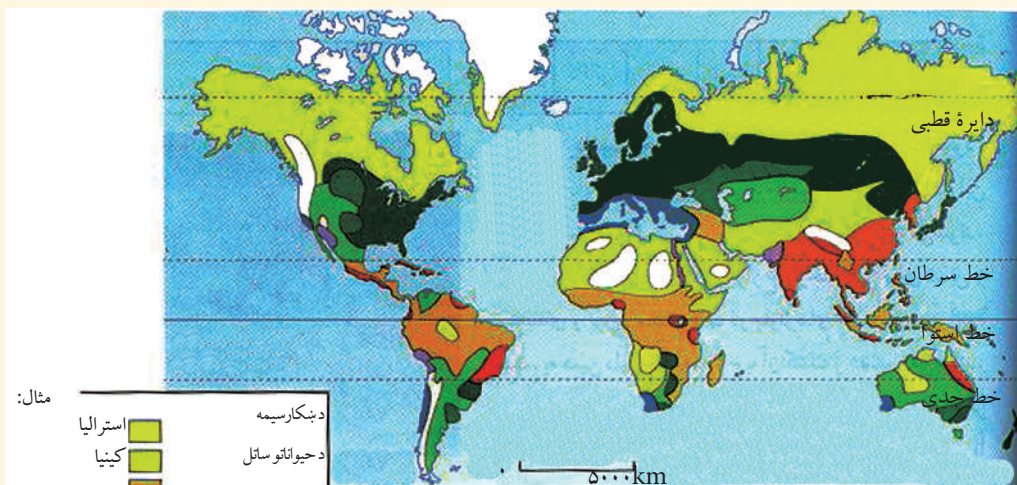

۶۴ - شکل

په اروپا کې د يوې کروندې انځور چې د ميکانيزه او پرمختللي کرنې يوه بيلگه ده

ذخیرې او د اوبو بندولو بندونه جوړ شي.

د کرنې یوه نوې لاره همدا ده چې له اوبو څخه غوره استفاده وشي. هغه هېوادونه چې د هغو کرنیز تولیدات په اوبو پورې تړلي دي او د اوبو له کمښت سره مخامخ دي، هڅه کوي چې له اوبو څخه اغیزمنه ګټه واخلي چې یوه بیلګه یې قطره یې یا په نل لیکو کې د اوبو رسول دي چې په تېر لوست کې ورڅخه یادونه شوې ده. د کرنې د پرمختګ لپاره داهم اړینه ده چې د کرنیزو محصولاتو لپاره د خرڅلاو ښه بازار و موندل شي. ځینې پرمختللي صنعتي هېوادونه او په دې لړ کې د اروپا د اتحادیې غړي هېوادونه د بزگرانو د ملاتړ لپاره سبسایډې او مالي مرستې هم کوي او د کورنیو محصولاتو د پیاوړتیا په خاطر یې یو ګډه کرنیز سیاست غوره کړی دی. ددې موخې لپاره دوی له پرمختیایي هېواد څخه د کرنیزو محصولاتو د واردولو په برخه کې لوړې ګمرکي تعرفې وضع کوي او په حقیقت کې د ازادې سیالی، مخه نیسي، د دوی دغه سیاست د سوداګرۍ د نړیوال سازمان له مخالفت سره مخامخ شوی ځکه چې نوموړی سازمان د ازاد او بې قید او شرطه سوداګرۍ پلوي دی.

په نړۍ کې د کرنې د سیستم ستر ډولونه

- مثال:
استرالیا	دینکارسیمه
کینیا	د حیواناتو ساتل
د امازون حوزه	نوبنی کرڼه
په برازیل کې قهوه	د ځانګړو غلو کرڼه
	یوه محصوله کرڼه
د پامپا د خړ سیمې	په کروندو کې د څارویو روزنه
د روسیې او کاناډا سټپ سیمې	د سوداګریزه غلو کرڼه
هالینډ	مختلفې کروندې
د ایټالې سویل	د ملینترانه یې سیمو کرڼه
د نیل دره	د اوبو لګولو سیستم
د افریقا سارا	شارپې ځمکې

۶۵- شکل

۶۶ - شکل: د فرانسې په شمال کې د صنعتي بوټو د کروندې انځور

د ټولګي دننه فعالیت:

په نړۍ کې د کرنې د مهمو سیستمونو د نقشي په کتلو سره لاندېنيو پوښتنو ته په څلور کسيزو ډلو کې ځواب ورکړئ:

۱. نوښتي کرنه چې يو ډول دوديزه کرنه ده، په عمومي توګه د نړۍ په کومو برخو کې رواج ده؟
۲. سوداګريزې کرنې (ګلېکېنت) د نړۍ په کومو برخو او سيمو کې پراختيا موندلې ده؟
۳. د کرنې لپاره نامناسبې ځمکې د نړۍ په کومو برخو کې دي او ستاسې له نظره ولې کرنې ته مناسبې نه دي؟

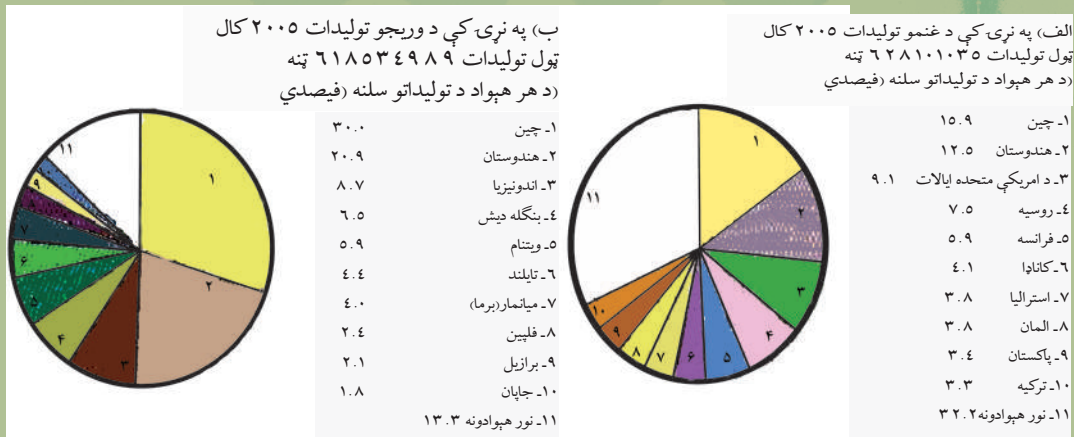
پوښتنې:

۱. څو ډوله کرنيز سيستم يا کرنيزې لارې چارې شته؟ نوم يې واخلي.
۲. قطره يي اوبه لګول څه ډول دي او موخه يې څه ده؟
۳. د کرنې لپاره نامناسبې ځمکې د نړۍ په کومو برخو کې دي او ستاسې له نظره ولې کرنې ته مناسبې نه دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لوست متن، تصويرونه او نقشي وګورئ او په راتلونکي لوست کې د هغو په هکله معلومات بيان کړئ.

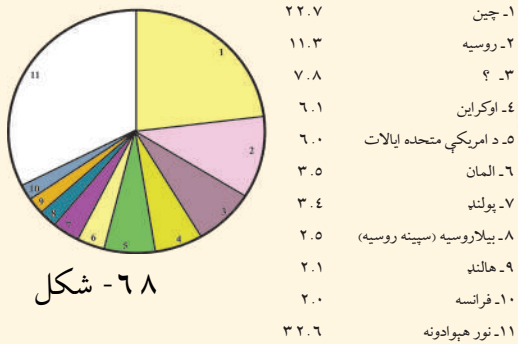
د نړۍ په پرمختللو هېوادونو کې د کرنیزو تولیداتو د بیلابیلو ډولونو اندازه

۶۷- شکل

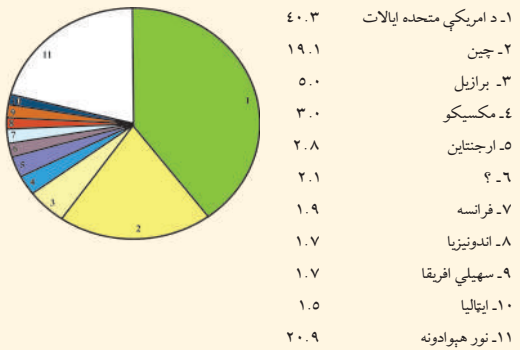
په ۲۰۰۵ م کال کې کومو هېوادونو ډیر زیات غنم، وریجې او جوار تولید کړي وو؟ د دغه لوست شکلونه وگورئ. لکه چې په (الف) شکل کې ښکاري، په ۲۰۰۵ م کال کې په نړۍ کې ۶۲۸۱۰۱۰۳۵ ټنه غنم تولید شوي دي چې په سلوکې ۱۵,۹ یې په چین کې تولید شوي دي. له چین څخه وروسته په ترتیب سره په سلوکې ۱۲,۵ په هندوستان کې، په سلوکې ۹,۱ د امریکې په متحده ایالاتو کې، په سلوکې ۷,۵ په روسیه کې، په سلوکې ۵,۹ په فرانسه کې، په سلوکې ۴,۱ په کاناډا کې، په سلوکې ۳,۸ په استرالیا کې، پاتې په سلوکې ۳۲,۲ غنم په دغه کال کې د نړۍ په نورو هېوادونو پورې اړه لري. په (ب) او (ج) تصویرونو کې د وریجو، جوارو، کچالو او د غوښې تولیدات په ټوله نړۍ کې ښوول شوي دي:

د) په نړۍ کې د کچالو تولیدات ۲۰۰۵ کال
ټول تولیدات ۳۲۱۰۶۰۸۵۲ ټنه
د هر هېواد تولیداتو سلنه (فیصدي)

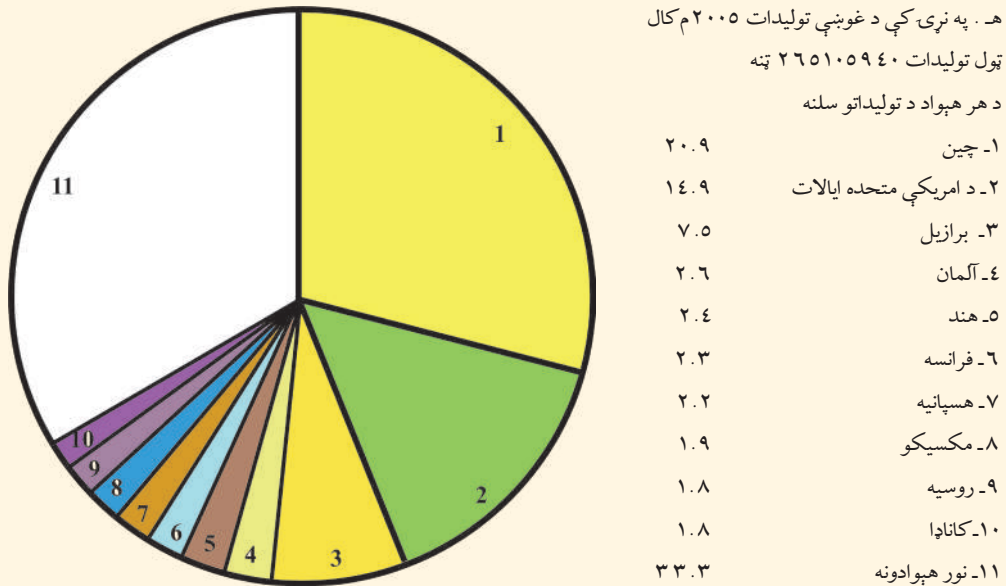

۶۸- شکل

ج) په نړۍ کې د جوړو تولیدات ۲۰۰۵ کال
ټول تولیدات ۶۹۴۵۷۵۵۲ ټنه
د هر هېواد تولیداتو سلنه (فیصدي)

ه) په نړۍ کې د غوښې تولیدات ۲۰۰۵ کال
ټول تولیدات ۲۶۵۱۰۵۹۴۰ ټنه
د هر هېواد د تولیداتو سلنه

۶۹- شکل

۷۰- شکل: هغه سیمې چې مدیترانه یی اقلیم لري، د غلو - دانو ترڅنګ په کې د زیتونو او انګورو بوټي هم ډیر لیدل کیږي

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې د ښوونکي تر لارښوونې لاندې په څلور کسيزو ډلو وویشل شي، د لوست شکلونه دې وګوري او لاندیني فعالیتونه دې ترسره او د خپلو فعالیتونو پایلې دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

۱- د شکل له مخې په ۲۰۰۵ م کال کې د نړۍ کوم هېواد د وریجو ډیر زیات تولیدات درلودل او تولیدات یې په سلوکې څومره وو؟ وې لیکئ.

۲- د همدې لوست د شکلونو له مخې د امریکې په متحده ایالتونو، روسیې، هند، آلمان او د فرانسې په هېوادونو کې د وریجو، جوارو، کچالو او غوښې د تولیداتو سلنه (فیصدي) ښکاره کړئ.

پوښتنې:

په خپلو کتابچو کې د پوښتنو سم ځوابونه په نښه کړئ.

۱- هغه هېواد چې په ۲۰۰۵ م کال کې یې د غنمو، وریجو، کچالو او غوښې ډیر زیات تولیدات درلودل دا و:

الف. د امریکا متحده ایالات ب. هند ج. چین د. روسیه

۲- هغه هېواد چې په ۲۰۰۵ کال کې یې د غنمو او وریجو په تولید کې دویم ځای نیولی و دادی:

الف. چین ب. هند ج. د امریکې متحده ایالات د. فرانسه

۳- هغودوو هېوادونو چې په یوازیتوب سره یې د ټولې نړۍ په سلوکې له پنځوسو څخه زیات جوار تولید کړي وو دادی:

الف. فرانسه او آلمان ب. روسیه او هالنډ ج. چین او برازیل د. چین او د امریکې متحده ایالات

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لوست د شکلونو او نورو سرچینو په کتلوسره د نړۍ د هغو پنځو هېوادونو نومونه واخلي چې د کرنې تر ټولو زیات تولیدات یې لرل. همدارنگه خپل نظر ولیکئ چې ولې په دغو هېوادونو کې د کرنې تولیدات زیات دي، په څو کرښو کې یې ولیکئ او په بل لوست کې یې بیان کړئ.

په ډي څپرکي کې لولو:

- انرژي او په نړۍ کې د هغې اهميت
- د انرژۍ ډولونه
 - د اوبو برېښنا
 - بادي برېښنا
 - د لمر انرژي
 - هسته يي برېښنا
 - حرارتي برېښنا
- په نړۍ کې نفت
- طبيعي گاز
- په نړۍ کې د ډبرو سکاره
- د انرژۍ د منابعو جغرافيايي وېش

د څپرکي عمومي هدفونه:

زده کوونکي به ددغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخو ته ورسېږي:

- په نړۍ کې به د استفادې وړ انرژۍ په ډولونو پوه شي.
- د نړۍ د انرژۍ د لگښت په اندازه به وپوهېږي.
- د نړۍ د انرژۍ د منابعو اندازه به وپېژني.
- د نړۍ د انرژۍ د سرچينو په جغرافيايي وېش باندې به وپوهېږي.

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي هدفونو ته ورسېږي:

- د انرژۍ ډولونه به فهرست کړای شي.
- د نړۍ په کچه به د انرژۍ د ډولونو د لگښت اندازه توضیح کړای شي.
- د نړيوالې انرژۍ د سرچينو اندازه به وويلاى شي.
- د نقشي پر مخ به د انرژۍ د سرچينو لرونکې مهمې سيمې وښودلاى شي.

۵، ۱ انرژي او په نړۍ کې دهغې اهمیت

۷۱- شکل

په کالیفورنیا کې د بادي جنراتورونو انځور چې د برېښنا د انرژۍ د تولید لپاره ورڅخه کار اخېستل کېږي.

هر هغه څه چې د کار کولو وړتیا ولري انرژي (Energy) لري. په بله وینا: د کار کولو توان ته انرژي ویل کېږي. د انسان وجود انرژي لري، ځکه چې د کار کولو استعداد په کې شته، په ورځنۍ اصطلاح کې انرژي ډیره کارول کېږي. د بیلګې په توګه، هغه څوک چې ډیر کار کوي هغه ته د ډیرې انرژۍ لرونکی ویل کېږي. زموږ شاوخوا شیان خپله انرژي لري. که یو فلزي غونډاږی په څوږ لرونکې سطح باندې ورغږي څه چې په مخه ورشي هغه بېخایه کوي، نو دغه غونډاږي یو کار وکړ، نو هر هغه څه چې د کار کولو وړتیا ولري، انرژي هم لري. انرژي په حقیقت کې خوځښت، غورځنگ او تحرک دی چې دغه خوځښت او حرکت د سوداګرۍ، صنایعو، ترانسپورت او اقتصادي، ټولنیزو او کلتوري فعالیتونو پراخه برخه ده.

له دې پلوه انرژي او په نړۍ کې دهغې سرچینې غوره اقتصادي اهمیت لري. انسانانو له ډیر پخوا راهیسې انرژي پیژندله او له هغې څخه یې ډول، ډول استفاده کوله، دهغې له تودوخې او رڼا څخه یې د پخلې، دکورونو دروښانه کولو او تودولو لپاره کار اخېست.

په منځنیو پېړیو کې د انرژي له سرچینو څخه کار اخېستلو زیات اهمیت وموند، دا ځکه چې انسانانو د باد او له اوبو د انرژۍ له سرچینو څخه په کار اخېستلو سره بادي او د اوبو ژرندې جوړې

کړې.

په اتلسمه پېړۍ کې د بخار ماشین په جوړېدو سره او د صنعتي انقلاب له پېښېدو وروسته په صنايعو کې بشريت ته لوی برياليتوب او بدلون ورپه برخه شو، ځکه چې په کار خانوکې د کارگر د مټ اولاس د ځواک پرځای له ماشین څخه کار واخېستل شو او په صنايعو کې د ډېرو سکرو استعمالولو پرمختيا وکړه. دغه محرکه ځواک په صنايعو کې بدلونونه راوستل او په لنډ وخت کې يې د هر ډول اقتصادي او صنعتي چارو د پياوړتيا لاره هواره کړه.

دشلمې پېړۍ په نيمايي کې د گاز او نفتو د انرژۍ سر چينو چټک پرمختگ وکړ، انرژي لاريات ارزښت وموند چې دې کار د فابريکو او کارځايونو په جوړېدو او پرمختگ کې ژوره اغېزه درلوده او بشر د انرژۍ له بېلا بېلو ډولونو څخه د اقتصاد په بيلابيلو برخوکې گټه واخېسته.

د انرژۍ د توليد بېلا بېلې سر چينې دادې: د ډېرو سکاره، نفت، گاز، اوبه اونور چې په راتلونکو لوستونو کې به د هرې يوې په هکله خبرې وشي.

د ټولگي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي، هره ډله دې د انرژۍ د اهميت او ارزښت په هکله خبري وکړي او دخپلو خبرو پايله دې نوروته وپراندي کړي.

پوښتنې:

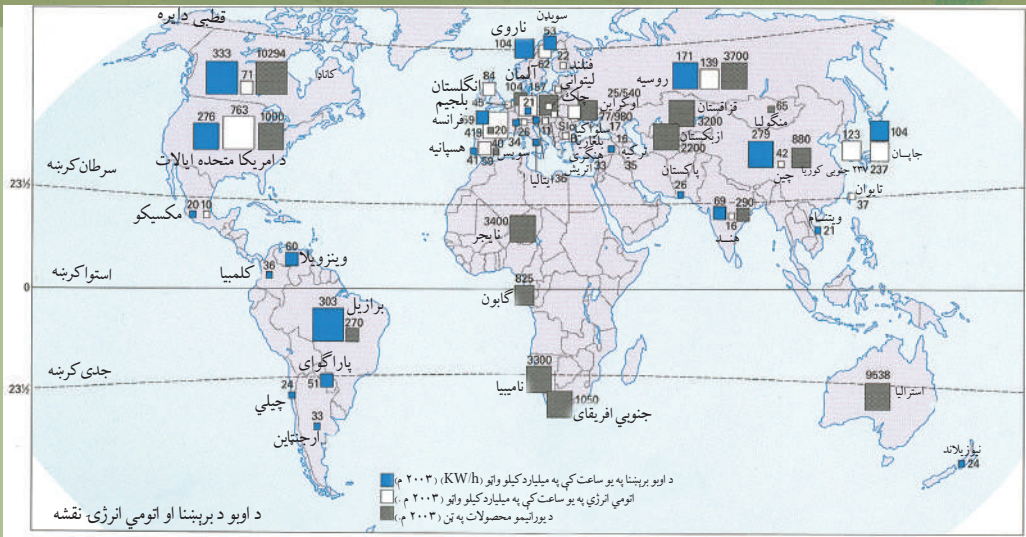

- ۱- انرژي څه ته وايي او بشري ټولنې ورته څه اړتيا لري؟
- ۲- د انرژۍ مهمې سر چينې کومې دي؟ نوم يې واخلي.
- ۳- انرژي په کومو برخوکې ډير اهميت لري؟ معلومات ورکړئ.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

دغه لوست او د انرژۍ اړوند لوستونه چې پخوا تاسې د افغانستان په برخه کې لوستي وو، يوځل بيا ولولئ او ځان ور سره آشنا کړئ.

۷۲- شکل

د انرژۍ خو ډوله سرچینې پیژنئ؟

په مخکېني لوست کې په نړۍ کې د انرژۍ او د هغې د اهمیت په هکله معلومات وړاندې شول. په دغه لوست کې به د انرژۍ بیلابیل ډولونه وپېژنئ. په نړۍ کې بېلابېلې انرژۍ شته چې انسانانو د هغو له یو شمېر څخه له ډیر پخوا څخه کار اخیست، په تېره بیا د باد او اوبو له ځواک څخه ډیر کار اخیستل شوی دی چې غوره بیلگې یې بادي او د اوږو ژړندې دي لکه څرنګه چې د افغانستان په برخه کې هم ولوستل شول، انرژي بیلابیل ډولونه لري او له بیلابیلو سرچینو لکه باد، لمر او اوبو څخه ترلاسه کېږي. همدارنګه هسته یي او حرارتي انرژي هم شته.

برېښنا

د برېښنا انرژي له بیلابیلو سرچینو څخه تر لاسه کېږي چې کولای شو د اوبو، باد، لمریزې هسته یي او حرارتي برېښنا نوم واخلو چې د هرې یوې په هکله به یې معلومات درکړل شي:

- د اوږو برېښنا

اوبه په نړۍ کې د تولید ارزانه او ډیره لویه سرچینه ده. نن ورځ د برېښنا د تولیدوونکو توربینونو په لګولو سره د اوبو له ځواک څخه برېښنا تولیدیږي، د برېښنا زیاتره توربینونه د بندونو په لاندینۍ

برخه کې وي چې اوبه له يوې لوړې ارتفاع څخه ورباندې ورځي او له هغو څخه برېښنا توليدېږي. هغه عوامل چې د اوبو د برېښنا په توليد کې مهم رول لري هغه دادي:

۱- د سيند د اوبو زياتوالی، دايمي والی او جاري توب.

۲- د سيندونو په تگلوري کې د پوره څوړونو شتوالی.

۳- د سيندونو په تگلوري کې د لوړو برخو شتوالی.

د برېښنا لېږدول له يوې سيمې تر بلې سيمې (د ترلاسه کولو مرکزونو څخه د لگولو تر سيمو) پورې په ډير گړنديتوب ترسره کېږي، خو د برېښنا لويه نيمگړتيا همدا ده چې وروسته تر توليد څخه زيرمه کيدای نه شي او له توليد سره يوځای مصرفېږي.

په نړۍ کې هغه پنځه سيمې چې تر ټولو زيات د اوبو د برېښنا پرمختللی ځواک لري دادي: په اروپا کې لويديځې جنوبي او مرکزي سيمې، په آسيا کې جاپان او په امريکا کې د امريکا متحده ايالتونه. هغه يو شمېر نورې سيمې چې له دې پلوه ډير اهميت لري د روسيې اروپايي برخه او د برازيل دختيخ غرنۍ سيمې دي.

په اروپا کې هغه غرونه چې تل په هغو باندې واورې ورېږي لکه په شمال کې د سکندنيوا غرونه، په مرکزي سيمو کې د الپ غرونه او په جنوب لويديځ کې پيرني غرونه د برېښنا د توليد لپاره ډير غوره دي. په آسيا کې جاپان زياته اندازه برېښنا توليدوي.

د امريکا متحده ايالات د اوبو د برېښنا لوی توليدوونکی هېواد دی چې د کولمبيا او کلوراډو له سيندونو څخه يې ترلاسه کوي. دغه هېواد په سلوکې ۱۳ د اوبو له برېښنا څخه کار اخلي. په شمالي امريکا کې په تېره بيا په کاناډا کې د ټولې برېښنا دوه پر دريمه برخه له سيندونو څخه بشپړېږي. ددغه هېواد د اوبو د برېښنا لومړنۍ کارخانه د نيگارا په شرشره باندې جوړه شوې وه.

نن ورځ کاناډا د نړۍ د اوبو د برېښنا يو لوی توليدوونکی هېواد دی. په روسيه او اوکراين کې د برېښنا صنايع په سيندونو باندې جوړ شوي چې د والگا پرسيند باندې د نړۍ د اوبو د برېښنا دوه ستر بندونه جوړ شوي دي. هغه هېوادونه چې په اروپا کې د اوبو د برېښنا زيات ځواک لري، ناروې، سويډن او فرانسه دي. په دغو هېوادونو کې د اوبو برېښنا دومره پراختيا موندلې چې ددغو هېوادونو صنعت ته يې ډيره پرمختيا ورکړې ده. په ايټاليا کې ددغه هېواد ټولې د اوسپنې د پټيلو لار د پو د سيند د اوبو په برېښنا چلېږي. د سويډن په سلوکې ۹۰ برېښنا اوبو له برېښنا څخه ترلاسه کېږي.

-بادي برېښنا

نن ورځ د بادي جنراتورونو څخه په کار اخېستو سره چې په باد باندې چلېږي د برېښنا انرژي ترلاسه کيږي. د باد له انرژي څخه استفاده د برېښنا د توليد ډيره گړندۍ لاره ده. بادي توربينونه او هغو ته ورته نور وسايل ډيره اندازه او ډير کار وړکوي. د اروپا دوه پر دريمه برخه ترلاسه کيدونکې برېښنا د باد له انرژي څخه ده، وروسته ورپسې بيا شمالي امريکا په دويمه درجه کې ده. په مجموع کې اروپا په سلوکې ۶۵، شمالي امريکا په سلوکې ۲۲، اسيا په سلوکې ۱۲ او نور براعظمنه په سلوکې يوه برخه بادي برېښنا توليدوي.

۷۳- شکل: د برېښنا د توليد د يوې فابريکې انځور چې د ډبرو د سکرو په سوخيدو سره د ډبرو سکرو انرژي په برېښنايي (الکټريکي) انرژي باندې اړوي.

د لمر انرژي (Solar Energy)

لمر د انرژي يوه لويه منبع ده چې د وړانگو او تودوخې په بڼه د ځمکې کرې ته رارسېږي، دا يوه د وړانگې په بڼه خپرېدونکې انرژي ده چې د خپو به بڼه ليرل کيږي او رڼا او تودوخه توليدوي. د لمر انرژي د ځانگړو صفحو او هيندارو په واسطه زيرمه کيدای شي او بيا د برېښنا د توليد او د تودوخې د ترلاسه کولو لپاره ورڅخه کار اخېستل کيږي. تر اوسه پورې د لمر له انرژي څخه تل او زيات کار نه اخېستل کيږي، يعنې يوازې کله چې د لمر وړانگې وي استفاده ورڅخه کيږي، له بلې خوا لمریز سلولونه لږه برېښنا توليدوي، نو ځکه له لمر څخه ترلاسه کيدونکې برېښنا د ډبرو

د سکرو او د نفتو د برېښنا په پرتله گرانه ده.

هسته یي برېښنا

هسته یي برېښنا هغه څواک دی چې د نړۍ تر ټولو کوچنیو او پرېمانه ذرو یعنې اتومونو کې شته. د هسته یي انرژۍ د سون توکي چې په ذروي ریکتورونو کې په کارېږي، ډیره زیاته انرژي تولیدوي. د هسته یي انرژۍ یو لوی خطر د رادیو اکتیف (هسته یي وړانگو) ازادیدل دي. دغه توکي کیدای شي په هوا، اوبو او سمندرونو کې خپاره شي او په زرگونو متره ځای ونیسي. ددغو توکو ډیره لږه اندازه د وحشي ژویو، ونو، بوټو او د انسانانو ژوند ته زیان رسوي او زیاته اندازه یې د مرگ لامل گرځي. د هسته یي انرژۍ ښیگنه داده چې د لړسون توکو په سوځیدو سره ډیره زیاته اندازه انرژي تولیدوي. دهسته یي انرژۍ سون توکي د ډبرو سکرو، نفتو او گازونو په پرتله ډیر دوام لري. فوسيلي توکي هم د ځمکې هوا تودوي او هم کیمیاوي ککړتیا رامنځ ته کوي، خو هستوي انرژي دا ستونزې نه پیدا کوي، خو هستوي انرژي ډیر ضایعات لري. دغه ضایعات چې د رادیو اکتیف شیان دي، دومره خطرناک دي چې په سلگونو زره کلونه دوام کولای شي. په اوسني وخت کې هسته یي ضایعات ډیران کیږي، خو هیڅوک نه پوهیږي چې هغه څنگه بهې خطرې کړي او یا هم په راتلونکي کې هغه په کوم مناسب ځای کې ښخ کړي.

په اوسني وخت کې د نړۍ په پرمختللو هېوادونو کې د اتومي برېښنا کارخانې جوړې شوي دي چې په دوی کې د امریکا متحده ایالات لومړی مقام، فرانسه دویم مقام، جاپان دریم مقام او روسیه څلورم مقام لري. یو شمېر هېوادونه لکه انگلستان، جنوبي کوریا، چین، هند، المان او کاناډا هم د اتومي برېښنا کارخانې لري.

حرارتي برېښنا

حرارتي برېښنا د صنعتي کارخانو په رامنځ ته کیدو او پرمختیا کې ډیر لوی بدلون راوست، دا هغه نوی پرمختگ دی چې د بشر په برخه شوی دی. حرارتي برېښنا د ډیزلو، نفتو، گازو او د ډبرو سکرو له سوځولو څخه ترلاسه کیږي. په اوسني وخت کې د حرارتي برېښنا د تولید د فابریکو برخه مخ په زیاتیدو ده. د حرارتي برېښنا ډیره مهمه منبع د ډبرو سکاره دي چې له هغو څخه په سلوکي پنځوس برخې برېښنا ترلاسه کیږي. د حرارتي برېښنا په ترلاسه کولو کې زیاتره له نرمو یا

قیر ډوله ډبرو سکرو څخه کار اخیستل کیږي، دا ځکه چې داهم چي داهم ارزانه دي او هم ډیره تودوخه لري. که یو کیلو او څلورسوه او پنځوس گرامه د ډبروسکرو ته تر اووه زره کالوریو پورې تودوخه ورکړل شي یو کیلووات برېښنا تولیدوي. د نړۍ د ټولو هېوادونو په واک کې چې کومې سرچینې دي، ورڅخه حرارتي برېښنا تولیدوي، د بیلگې په توگه: د امریکا په متحده ایالاتونو کې له تولید شوې ټولې برېښنا څخه په سلوکې ۵۰ د ډبرو سکرو څخه، په سلوکې ۱۴ له طبیعي گازو او په سلوکې ۱۱ له نفتو څخه ترلاسه کوي. په عربي هېوادونو لکه: سعودي عربستان، کویت، قطر، اردن، بحرین او نورو کې زیاتره حرارتي برېښنا د نفتو له سوځولو څخه ترلاسه کوي.

د اټومي برېښنا د تولید یوه کارخانه.

۷۴ - شکل

د ټولگي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي، د اوبو د برېښنا او اټومي انرژۍ نقشه دې وگوري، لاندینی فعالیت دې ترسره کړي او د خپل فعالیت پایله دې په ټولگي کې وړاندې کړي:

- ۱- په سپینو، خړو او ابي رنگونو باندې نښې او سمبولونه په نقشه کې د څه شي مفهوم لري؟
- ۲- د همدغې نقشې د معلوماتو پر بنسټ کوم هېواد په نړۍ کې تر ټولو زیات د اوبو د برېښنا تولیدات لري او په ۲۰۰۳ م کال کې یې تولیدات په یوه ساعت کې څو میلیارده کیلوواټه وو؟
- ۳- د همدغې نقشې د معلوماتو پر بنسټ د نړۍ کوم هېواد د اټومي انرژۍ ډیر زیات تولیدات لري او په ۲۰۰۳ م کال کې یې تولیدات په یوه ساعت کې څو میلیارده کیلوواټه وو؟
- ۴- د همدغې نقشې له مخې د نړۍ د درې نورو هېوادونو نوم ولیکئ چې د اوبو د برېښنا او د اټومي انرژۍ زیات تولیدات لري.

پوښتني:

د لاندېنیو پوښتنو ډیر سم ځواب غوره او په خپلو کتابچو کې یې په نښه کړئ:

۱- هغه هېواد چې د اوبو د برېښنا په تولید کې لومړی مقام لري دادي:

الف. روسیه ب. کاناډا ج. برازیل د. چین

۲- هغه هېوادونه چې د اټومي برېښنا په تولید کې لومړی او دویم مقام لري دادي:

الف. انگلستان او چین ب. جنوبي کوریا او روسیه

ج. فرانسه او د امریکې متحده ایالات د. جاپان او ناروې

۳- هسته یې وړانگې کوم خطرونه او څه ضایعات لري؟ په دې هکله معلومات ورکړئ.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د لوست د متن، تصویرونو او نقشو په لوستلو سره د انرژۍ او د هغې د ډولونو په هکله په راتلونکي لوست کې په شفاهي توگه خپلو ټولگيو الوته معلومات ورکړئ.

۷۵- شکل: د فرانسې په جنوب کې د نفتو د یوه چاڼځای انځور

د نفتو زیرمې د نړۍ په کومو سیمو کې ډیرې دي؟

لکه چې په دویم څپرکي کې مو د افغانستان په برخه کې د افغانستان د نفتو او د هغو د حوزو په هکله معلومات ترلاسه کړل. په دغه څپرکي کې به د نړۍ د نفتو او د هغو د حوزو په هکله معلومات درکړل شي.

نفت: د نو- بوټو او ژوو هغه پاتې شوني دي چې د جیولوجي په بیلابیلو دورو کې د وخت په تېریدو سره تر رسوبي طبقو لاندې راټولې، د خمیره کیدو، فشار او تودوخې له امله د نفتو د جوړیدو سبب شوي دي.

نفت په یوه کلي مفهوم سره د هایډروکاربن د جامد، مایع او گاز یو مخلوط دی چې زیاته برخه یې په مایع بڼه وي او په بیلابیلو درجوسره د هایډروجن او کاربن لرونکي وي، ناخالص توکي لکه سلفر او نایتروجن هم په کې وي.

په اوسنۍ نړۍ کې نفت ځانگړی اقتصادي اهمیت لري. د موټرو، اور گاډو، ټانکونو او الوتکو گرځیدل په نفتو پورې تړلي دي، نو ځکه د نړیوالو د پاملرنې وړ دي او د تولید اندازه یې هر کال

مخ په زیاتیدو ده. د نولسمې پېړۍ په نیمايي کې د نفتو د صنعت ډیره پرمختیا، هغوته د تقاضا د زیاتوالي له امله وه چې په اروپا کې د رڼا یوه مهمه منبع وه، خو له میلادي ۱۹۰۰ او ۱۹۱۰ کلونو څخه وروسته چې په نړۍ کې د موټر جوړولو صنعت ډیر پرمخ ولاړ او نفت د کبانو د بنکار کولو په بېړیو او اورگاډو کې په کار شول، د هغو اهمیت نور هم زیات شو، داځکه چې نفتي بېړیو کولای شول تر ۵۳ ورځو پورې یاله هغه څخه زیات په سمندر کې پاتې شي، نو ځکه د سوداگریزو، مسافري او جنگي بېړیو شمېر زیات او همدارنگه هغه محصولات چې د نفتو له مشتقاتو څخه ترلاسه کیدل، په صنعت کې د لوړ اهمیت لرونکي شول. له دې امله ده چې صنعتي هېوادونه د خپلو گټو لپاره یو له بل سره په سیالی او کرکیچ کې دي او ان یو بل سره جگړې کوي چې دغه ډیره گرانیه شتمني لوټ کړي.

په ۱۹۹۰ م. کې عراق په خپل کوچني گاونډي هېواد کویت باندې یرغل وکړ او هڅه یې وکړه چې نفتي حوزې یې د خپل واک لاندې راولي، د جگړې په ترڅ کې د نفتو ډیرو ځاگانو اور واخېست د نفتو غوړ سمندرونوته ورغلل او د ژوند چاپېریال ته یې ډیر غټ زیان وراوه. جیولوجیکي څېړنو ښودلې ده چې په هغو ځایونو کې چې نفت وي، هلته د زرگونو مترو په ژوروالي ځاگانې ایستل کېږي.

هغه لومړنۍ شاه چې په ۱۸۹۵ م کال کې د امریکې په پنسلوانیا کې وکیندل شوه ژوروالی یې ۲۰ متره و چې هره ورځ له هغې څخه څلور مکعب متره نفت ایستل کیدل. ورو ورو پنسلوانیا د نفتو د نوي صنعت مهم مرکز شو، خو هغه ځاگانې چې نن ورځ کیندل کېږي، ډیرې ژورې دي، د بیلگې په توگه د امریکې په وایومینګ سیمه کې د ځاگانو ژوروالی ۶۰۰۰ مترو پورې رسېږي. هغه نفت چې له ځاگانو څخه را ایستل کېږي، تور رنګ لري چې د کارنه وي، خو له چاڼ کولو څخه وروسته بنفش رنګ غوره کوي او په آسانی سره سوځي.

هغه سیمې چې نفت لري دادي:

په آسیا کې: سعودي عربستان، عراق، کویت، عربي متحده امارات، قطر، روسیه، ایران، افغانستان، اندونیزیا او نور. په منځني ختیځ کې د نفتو ډیرې لویې او شتمني نفتي حوزې او سیمې شته چې د نړۍ په سلو کې ۶۵ نفت لري.

عربستان د نفتو لومړنی تولیدوونکی هېواد او د نفتو لوی صادروونکی دی چې په یوازیتوب سره د نړۍ د نفتو څلورمه برخه نفت لري.

په اروپا کې: بلژیک، انګلستان، المان، فرانسه، ایټالیه، ناروې او هالنډ.

په امریکا کې: متحده ایالتونه د نفتو لوی تولیدوونکی هېواد دی او په عین وخت کې د نفتو لوی مصرف کوونکی هېواد هم دی، د نفتو ډیره برخه یې د مکزیک خلیج ساحلي سیمې په تکزاس ایالت، لوئیزیانا او الاسکا کې تولیدیږي. همدارنگه د کالیفورنیا، اوهایو، اوکلاهاما، ارکانزاس او مسی سی پی په ایالتونو کې هم نفت شته. ددغې سیمې د نفتو زیرمې د نړۍ تر ټولو شتمنې زیرمې بلل شوي دي.

په لاتینه امریکا کې، وینزویلا او اکوادور د نفتو لویې زیرمې لري. په افریقا کې د نفتو زیرمې په لاندېنیو سیمو کې دي:

لیبیا، الجزایر، نیجریا او گابون. او نیجریه د نړۍ د نفتو لوی تولیدوونکی شمېرل کیږي. له امریکا څخه وروسته جاپان د نفتو مهم واردوونکی دی چې په یوه ورځ کې ۴-۵ میلیونو بشکو پورې نفت پیري. د لویدیځې اروپا د هېوادونو په ډله کې المان، ایټالیا او فرانسه له نورو څخه زیات نفت واردوي. انگلستان هم تر دغو وروستیو کلونو پورې د نفتو مهم واردوونکی هېواد

و، خو د شمال په سمندرګي کې د نفتو په را ایستلو سره اوس دغه هېواد پرځان متکي شوی دی.

نفت په نننۍ نړۍ کې د استعمال زیات ځایونه لري. له نفتي محصولاتو څخه د مصنوعي الیافو، جامو او رختونو، د مصنوعي پلاستیک، عطرو، صابونونو، رنگونو، د پلاستیک د بیلابیلو ډولونو، کیمیايي صنایعو، ماشین الاتو او نورو وسایلو ضروریاتو لکه مصنوعي رېرو، درملو، مصنوعي سرې، حشره وژونکو او د مینځلو په موادو کې کار اخیستل کیږي.

۷۶- شکل د نفتو د یوې څاکنډل

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي د لوست د متن او شکلونو په کتنه دې په نړۍ کې د نفتو لوی تولیدوونکي هېوادونه یاد داشت او په نقشه کې دې وښيي.

پوښتنې:

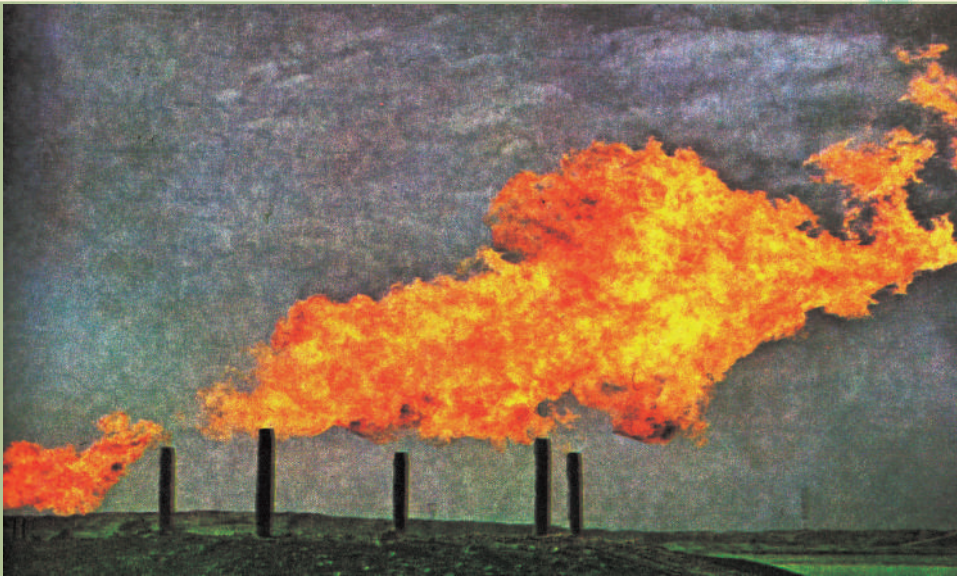
- ۱- د نفتو د پیداکیډو څرنګوالی واضح کړئ.
- ۲- ولې د اروپا د نفتو صنعت په چټکۍ سره پرمخ ولاړ؟ علت یې توضیح کړئ.
- ۳- د اسیا د لویې وچې د نفتو د تولید د مهمو مرکزونو نوم واخلئ.
- ۴- په لاتیڼه امریکا کې په کومو هېوادونو کې د نفتو زیرمې شته؟ نوم یې واخلئ.
- له سم ځوابه په خپلو کتابچو کې کړۍ تاو کړئ:
- ۵- د نفتو لوی صادروونکي:
 - الف. عربي متحده امارات ب. عربستان ج. قطر د. کویت.
- ۶- د افریقا دوه هېوادونه چې د نړۍ د نفتو لوی تولیدوونکي دي دادي:
 - الف. لیبیا، الجزائر ب. لیبیا، نایجریا ج. کانګو د. یوهم نه

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

په لاندې جدول کې د نفتو تولیدوونکي هېوادونه په بیلابیلو براعظمونو کې په ترتیب سره په خپلو کتابچو کې ولیکئ او په راتلونکي لوست کې یې وړاندې کړئ.

امریکا	افریقا	اروپا	اسیا
د امریکا متحده ایالات			

۷۷- شکل: یوه طبیعی گاز سیمه د سوځېدو پروخت کې

د طبیعی گازو زیرمې دنړۍ په کومو برخو کې دي؟

هغه گازونه چې په طبیعی بڼه تر ځمکې لاندې په ژورو برخو کې دي، اکثراً له نفتو سره گډ دي، خو ځینې وخت په جلا ډول هم موندل کېږي. دغه توکي د ډیرو لویو ژویو له فوسیلونو څخه چې میلیونونه کاله مخکې تر رسوبي طبقو لاندې راغلي او د زیات فشار او تودوخې له امله د هوا په نشتوالي کې په اوږده موده کې د بڼې بدلون سره مخامخ شوي او په گاز بدل شوي دي.

طبیعی گاز له چاڼ کولو څخه وروسته د سون او د تودوخې د تولید لپاره کارول کېږي او همدارنگه په خام ډول په پتروشیمي کارخانو کې په یو شمېر نورو ډول ډول موادو باندې اړول کېږي. د طبیعی گازو منابع اکثراً د نفتي زیرمو څخه پورته طبقه کې وي. د بیلگې په توگه کله: چې د نفتو څاگانې کیندل کېږي، له نفتو څخه مخکې گاز او بیا ورپسې نفت راوځي.

په هغو ځایونو کې چې هلته د طبیعی گازو زیرمې وي، هلته طبیعی گاز د استحصال له مرکزونو څخه د استهلاک او لگښت ځایونو ته په ځانگړو نل لیکو کې لیږدوي.

طبیعی گاز د انرژۍ د تولید یوه ډیره بڼه سرچینه ده له هغو څخه د یوې مهمې او ارزښتمنې صنعتي او اقتصادي مادې په توګه کار اخیستل کیږي، نو له همدې امله په ټوله نړۍ کې له هغو څخه استفاده ورځ په ورځ په ډېرې توګه کې سره مخ په زیاتیدو ده. نن ورځ طبیعي گاز یوه حیاتي ماده بلل شوې، نه یوازې دا چې د انرژۍ د تولید لپاره، بلکې د تودوخې، رڼا او پخلي لپاره هم ورڅخه کار اخلي او د ګڼ شمېر کیمیاوي مرکبونو په جوړولو کې ورڅخه کار اخیستل کیږي.

د ګازونو د تولید مهم مرکزونه د نړۍ په لاندېنيو سیمو کې دي:

آسیایي روسیه، قطر، سعودي عربستان، عربي متحده اماراتونه، ایران، افغانستان، ازبکستان او ترکمنستان.

روسیه هغه لومړنی هېواد دی چې د طبیعي ګازونو په تولید کې مهمه ونډه لري. ددغه هېواد د طبیعي ګازونو لویې سیمې د والګا د سیند شاوخوا، ساراتوف او مسکو کې دي. روسیه د ټولې نړۍ په سلوکې ۳۳ طبیعي ګاز لري.

- د امریکا په لویه وچه کې د امریکې متحده ایالتونه او کاناډا د طبیعي ګازونو زېرمې لري. د امریکا متحده ایالتونه په نړۍ کې د نفتو لوی تولیدوونکی او مصرفوونکی هېواد بلل کېږي. د تکزاس او نیویارک ترمنځ د ګازونو لیردولو نل لیکه د امریکې د متحده ایالتونو د ګازونو ډیره مهمه نل لیکه ده. همدارنګه د امریکې متحده ایالتونو د ګازونو د تولیداتو له نیمایي څخه زیاته برخه په تولیدي سیمو کې لګول کیږي، پاتې نورو څخه د امریکې په نورو سیمو کې کار اخیستل کیږي.

- په کاناډا کې د طبیعي ګازونو نل لیکه له البرتا (د کاناډا لویديځ) او شاوخوا برخو څخه یې هغو سیمو ته غځول شوې چې هلته کار ورڅخه اخیستل کیږي.

د امریکا متحده ایالتونو او کاناډا څخه وروسته وینزویلا د طبیعي ګازونو یو لوی تولیدوونکی هېواد دی، خو له دې امله چې تولیدي مرکزونه یې د سوډاګری له بازارونو څخه لرې دي، د هغو ډیره لږه اندازه بهرته صادريږي له پاتې نورو څخه د هېواد دننه د نفتو د زېرمو د فشار د تولید لپاره کار اخیستل کیږي.

- په اروپا کې د ایتالیا د گازونو تولیدات د پرمختګ په حال کې دي، د ایتالیا لږه اندازه تولیدي گاز د نل لیکو له لارې د فرانسې د تولوز او بوردو ښارونو ته لیږدول کېږي.

- په فرانسه کې طبیعي گاز ددغه هېواد په جنوب لويديځ د لاک Lacq په سیمه کې تولیدېږي. ددغې سیمې گاز دومره زیات گوګر، (سلفر) او لوړه تودوخه لري چې پولادي نل لیکې یې د لیږدولو ځواک نه لري.

په دې ډول سیمو کې باید د گازونو نل لیکه له یو ځانګړي الیاژ څخه جوړه شي چې پوره کلکې وي او د گازونو په لیږدولو کې ستونزې رامنځ ته نه کړي.

د گازونو مهم واردوونکي هېوادونه دادي: ایتالیا، فرانسه، جاپان او ارجنټاین.

د گازونو د لیږدولو په برخه کې مهمه موضوع له منځني ختیځ څخه لويديځې اروپا ته د هغو لیږدول دي.

لويديځه اروپا په زیاته کچه طبیعي گازوته اړتیا لري چې غواړي د وینزویلا او د فارس د خلیج د شاوخوا سیمو له گازو څخه کار واخلي، خو لویه ستونزه په ارزانه توګه مصرف کوونکو سیموته د هغو لیږدول دي.

د سمندر له لارې گاز په هغو بهریو کې چې د همدې لپاره جوړې شوي له منځني ختیځ څخه اروپا ته لیږدول کېږي، خو غوره لارې یې هغه نل لیکې دي چې لوی قطر ولري او د منځني ختیځ اضافي گاز به د ترکیې، یونان، یوګوسلاویا، اتریش او آلمان له لارې لويديځې اروپا ته ولېږدول شي، ددې ترڅنګ له دغو هېوادونو څخه به د تېریدو پر مهال د هغوی اړتیا هم بشپړه شي. البته تر اوسه پورې اروپایي هېوادونه ددې اندازې گازو د چمتو کولو وسایل نه لري، له دې پرته د هغو ټولو هېوادونو موافقه هم نه ده ترلاسه شوې چې دغه نل لیکه به ورڅخه تېرېږي. په دې وروستیو کلونو کې د یو شمېر آسیایي او نوو آزادو شوو هېوادونو لکه ترکمنستان او د لويديځې اروپا هېوادونو ترمنځ یو شمېر تړونونه شوي چې طبیعي گاز به په نل لیکو کې هغوی ته صادېږي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلووویشل شي، د لوست د متن او د طبیعي ګازونو د نقشې په استفادې سره دې لاندې فعالیت ترسره او د خپل فعالیت پایله دې نوروته هم ووايي.

لومړۍ ډله دې د آسیا د طبیعي ګازونو تولیدوونکي هېوادونه په نقشې باندې وښيي او د هغو د تولید اندازه دې په ۲۰۰۰ م کال کې وليکي.

دویمه ډله دې: د امریکې د لویې وچې د طبیعي ګازونو تولیدي سیمې د نقشې پرمخ وښيي او دهغو د تولید اندازه دې په ۲۰۰۰ م کال کې وليکي.

دریمه ډله دې: د اروپا د طبیعي ګازونو تولیدي سیمې د نقشې پرمخ وښيي او دهغو د تولید اندازه دې په ۲۰۰۰ م کال کې وليکي.

پوښتنې:

سم ځواب په نښه کړئ:

- ۱- د امریکې د متحده ایالتونو د دوو ایالتونو ترمنځ تر ټولو اوږده نل لیکه کومه یوه ده؟
 - الف. د تکزاس او نیویارک ترمنځ
 - ب. د تکزاس او کلیفورنیا ترمنځ
 - ج. د نیویارک او کلورادو ترمنځ
 - د. یو هم نه
- ۲- د نړۍ تر ټولو لوی د طبیعي ګازونو تولیدوونکی او مصرف کوونکی هېواد کوم دی؟
 - الف. روسیه
 - ب. د امریکې متحده ایالات
 - ج. کاناډا
 - د. وینزویلا
- ۳- د ګاز هغه سلنه (فیصدي) چې روسیه یې لري څومره ده؟
 - الف. په سلوکې ۴۰
 - ب. په سلوکې ۳۳
 - ج. په سلوکې ۵۰
 - د. درې واړه ځوابونه سم دي
- ۴- د آسیا د طبیعي ګازونو د مهمو مرکزونو نومونه واخلي.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د نړۍ د نفتو او ګازونو لوستونه ولولئ او د هغو مهم ټکي په راتلونکي لوست کې خپلو ټولګیوالوته ووايي.

۷۸- شکل د المان د هېواد د رور (Ruhr) صنعتي سیمه، چې ۳۰٪ سکاره او ۲۰٪ د اروپا فولاد په دې فابریکه کې تولیدیږي.

د ډبرو سکاره د نړۍ په کومو برخو کې شته دي؟

تاسې په دویم څپرکي کې د افغانستان د ډبرو سکرو او د هغو د سیمو په هکله معلومات ترلاسه کړل. په دغه درس کې به د نړۍ د ډبرو سکرو په هکله او د هغو د سیمو په هکله معلومات ترلاسه کړئ.

د ډبرو سکاره د ونو او بوټو ډبرینې پاتې شونې دي چې د جیولوجیکي دورو له بدلونونو سره یوځای د خاورو تر رسوباتو او طبقو لاندې شوي اود اوږدې مودې په تېریدو سره یې د ډیر فشار او لوړې تودوخې له امله بڼه بدله او په ډبرو سکرو بدل شوي دي.

د ډبرو سکاره د نړۍ د انرژۍ تولیدوونکو مهمو سرچینو څخه شمېرل کیږي، انسانانو له ډیر پخوا څخه د ډبرو سکرو له انرژۍ څه کار اخیست، خو د ډبرو سکرو اقتصادي ارزښت له اتلسمې پېړۍ څخه وروسته کله چې د براس انرژي په صنایعو کې رواج شوه، اوچت شو او د اوسني عصر په صنعت کې هم لوی اهمیت لري. د ډبرو سکاره بیلابیل ډولونه لري چې دلته یې ځینې ډولونه تر بحث لاندې نیسو:

الف. وچ سکاره یا انتراسیت Anthracite:

دغه ډول د ډبرو سکاره تور یا ایره رنگه تور وي او په سلوکې ۸۷ څخه تر ۹۴ پورې کاربن لري. ډیره تودوخه لري او د لوگي او ایرو اندازه یې کمه وي، له همدې امله د برېښنا په تولید او د ماشینونو په گرځیدو کې ورڅخه کار اخیستل کیږي.

ب. قیري د ډبرو سکاره Bituminous Coal :

قیري یا تور د ډبرو سکاره د کوک د جوړولو لپاره ډیر ښه ډول سکاره دي. کوک هغه سکاره دي چې پرته له لوگي څخه سوخي او ډیره تودوخه تولیدوي. په پرمختللو هېوادونو کې قیري سکاره د نړۍ د ډبرو سکرو په سلوکې له ۵۰ برخو څخه زیات دي. په صنعت کې ډیر لگول کيږي او د کاربن اندازه یې په سلوکې ۴۸ ده.

ج. محجر یا لگنیت Lignite سکاره:

دغه سکاره د نورو په پرتله سپک دي، دا هغه ډول د بوټو او د لرگیو پاتې شونې دي چې په بشپړ ډول لاپه کاربن باندې نه دی اوښتي، رطوبت یې زیات او تودوخه یې لږه وي. دغه ډول سکاره چې خام هم بلل کيږي ډیر ښه اوژر سوخي، له دې امله چې رنگ یې ژیر یا خرمایي دی، نو د قهوه یي سکرو په نوم هم یادېږي. په سلوکې ۱۵ هغه سکاره چې په نړۍ کې را ایستل کيږي لگنیت دي.

د. د تورب Taurbe د ډبرو سکاره:

د ډبرو دغه ډول سکاره قهوه یي یا خامو سکرو ته ډیر ورته دي، تودوخه یې لږه او د عمر له پلوه خام او تازه ښکاري.

د نړۍ د ډبرو سکرو د تولید مهم مرکزونه دادي:

۱. اروپا:

د اروپا د ډبرو سکرو ټولې زیرمې د فرانسې په شمال، بلژیک، هالنډ، آلمان، انگلستان او پولنډ کې دي. ددغو سیمو زیرمې په عمومي توګه له پخوا راهیسې ایستل شوي دي او د ډبرو سکرو د رګونو د پای ته رسیدو نښې له ورايه څرګندې شوې دي. روسیه په ټوله نړۍ کې د ډبرو سکرو لوی تولیدوونکی هېواد دی چې د ډبرو سکرو زیرمې یې له کوزنتسک یا کوزباس څخه ترلاسه کيږي، له دې پرته له یو شمېر نورو سیمو لکه کار آګنده (د بالکاش د جهیل شمال ته) او مسکوته نژدې د ټوله Tula له سیمو څخه هم د ډبرو سکاره ترلاسه کيږي.

په آلمان کې د هغه هېواد د ډبرو سکرو د ایستلو سیمې دور، لینت او د سار سیمه ده چې د رور سیمه یې په ټوله لویدیځه اروپا کې د ډبرو سکرو مهمه سیمه ده.

د انگلستان د ډبرو سکرو د ایستلو سیمې دادي: سکاټلنډ، منډلنډز، جنوبي ویلز او نیوکاسټل. یو وخت د انگلستان د ډبرو سکاره د نړۍ د صنایعو لپاره د انرژۍ د تولید لویه منبع ګڼل کیده، خو په اوسني وخت کې د انگلستان د ډبرو سکرو پیریدلوته تقاضا ډیره کمه شوې ده، دا ځکه چې زیاتره هېوادونه له خپلو کانونو څخه کار اخلي. د ډبرو سکرو د کانونو ایستل په فرانسې، المان او د امریکا متحده ایالاتو کې په ماشینونو سره ترسره کيږي، نو ځکه د انگلستان د ډبرو سکرو خپل پخوانی ارزښت له لاسه ورکړی دی.

۲. شمالي امريکا:

په دغه سيمه کې د ډبرو سکرو د کانونو پراختيا ډيره زياته ده. په امريکې کې د ډبرو سکرو د ايستلو لويې سيمې شته، خو تر اوسه پورې له ټولو سيمو څخه را ايستل شوي نه دي. د امريکا متحده ايالتونه د ډبرو سکرو د نړۍ تر ټولو لويې زيرمې لري او د هغو يو لوی صادروونکی هېواد دی. د شمالي امريکې د ډبرو سکرو د ترلاسه کولو ډير لوی صنايع په لاندېنيو ښارونو کې دي: لويديځه ویرجینیا، پنسلوانیا، اليناز، کنتاکی، اوهايو، انديانا، کلورادو او نور.

۳. آسيا:

ددغې لويې وچې د ډبرو سکرو زيرمې ډيرې لږې پېژندل شوي دي. کوم څه چې په ډاډ سره ټاکل شوي دي، هغه کانونه دي چې د سايبريا د اوسپنې د پټلۍ په اوږدو کې او ددغو سيمو په غرونو کې پېژندل شوي دي. په جاپان، ويتنام، چين، هند، ايران او افغانستان کې هم د ډبرو سکرو کانونه شته. چين په اوسني وخت کې د ډبرو سکرو د ايستلو ډيره لويه سيمه ده چې له هوانگهو څخه نيولې د منچوريا تر جنوب پورې دغه ډول کانونه ايستل کيږي. جاپان هم يوه اندازه د ډبرو سکرو لري چې د اوسپنې د ويلې کولو په کارخانو کې ورڅخه کار اخېستل کيږي.

۴. په جنوبي نيمه کره کې د ډبرو سکرو سرچينې:

که چيرې د جنوبي نيمې کرې د ډبرو سکرو کانونه د شمال نيمې کرې سره پرتله کړو، په جنوبي نيمه کره کې دغه سرچينې لږې دي، داسې چې د جنوبي د ټولې نيمې کرې د ډبرو سکرو کانونه د نړۍ د را ايستل شوو ډبرو سکرو په سلو کې پنځه برخې جوړوي. ددغو منابعو مهمه برخه په استراليا کې ده. همدارنگه د افريقې په جنوب ختيځ او په جنوبي امريکا کې، په تېره بيا په چيلي کې د ډبرو سکرو پېژندل شوي دي د لومړۍ نړيوالې جگړې څخه مخکې د ډبرو سکرو مهم صادروونکي هېوادونه المان او انگلستان وو، خو وروسته تر هغه د ډبرو سکرو د صادرولو په بازارونو کې بدلونونه او انقلابونه راغلل او د دوی حالت يې بدل کړ. شمېرې ښکاره کوي چې لوی توليدوونکي اساساً د ډبرو سکرو ځان ته توليدوي، صادرولو ته يې په دويمه درجه اهميت ورکوي.

د بيلگې په توگه: د امريکې متحده ايالات خپل د ډبرو سکرو لويديځې اروپا او کاناډا ته صادروي همدارنگه پولنډ خپل د ډبرو سکرو روسيې، چکوسلواکيا، سويډن او ايټاليا ته صادروي. استراليا ډيره برخه د ډبرو سکرو جاپان او جنوبي کوريا ته صادروي. آلمان خپل د ډبرو سکرو يو شمېر اروپايي هېوادونو ته ليرې. فرانسه خپله زياته اندازه د ډبرو سکرو د المان د رور او سار له سيمو څخه واردوي.

د ډبرو سکاره په ډبرو زیاتو ځایونو کې کارول کیږي. په اوسني وخت کې نه یوازې داچې د برېښنا په فابریکو کې، د کورونو په تودولو او پخلي کې او په اورگاډو کې کارول کیږي، بلکې په کیمیاوي صنایعو لکه نیلون، پلاستیک، عطر، درملو او د ترکیبي شیانو په جوړولو کې هم ورڅخه کار اخیستل کیږي. هغه دویمه درجه محصولات چې ورڅخه جوړیږي لکه قیر، رنگه مواد، سلفاید، امونیا، مصنوعي نفت، مصنوعي رېر او نور دي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې درې ډلې شي د لوست په کتاب کې دې د نړۍ د ډبرو سکرو له نقشې څخه په استفادې سره هغه سیمې چې د ډبرو سکرو زیرمې لري په نقشه کې په نښه کړي.
 - لومړۍ ډله دې د آسیا د ډبرو سکرو د سیمو نومونه واخلي او په نقشه باندې دي وښيي.
 - دویمه ډله دې د اروپا د ډبرو سکرو سیمې په نقشه باندې وښيي.
 - درېمه ډله دې د ډبرو سکرو د ترلاسه کولو هغه لویې سیمې چې په شمالي امریکا کې دي، په نقشه باندې وښيي.

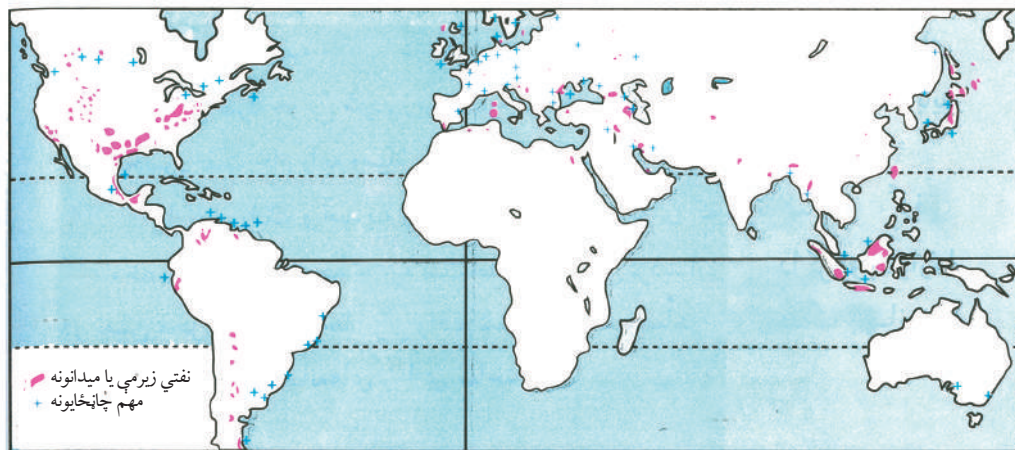
پوښتنې:

- په خپلو کتابچو کې د سم ځواب له توري کړۍ راتاو کړئ.
- ۱- په نړۍ کې د ډبرو سکرو د انرژۍ ډیر لوی تولیدوونکی:
 - الف. امریکا متحده ایالتونه ب. روسیه ج. جاپان د. هند دی
 - ۲- له لومړۍ نړیوالې جګړې څخه مخکې د ډبرو سکرو صادروونکي دا وو:
 - الف. انگلستان او المان ب. فرانسه او المان ج. سویډن او ایټالیا د. روسیه او کاناډا
 - ۳- هغه دوه هېوادونه چې استرالیا خپل د ډبرو سکاره ورته صادروي:
 - الف. پولنډ، ایټالیا ب. جاپان او جنوبي کوریا ج. روسیه او متحده ایالات د. سویډن او چک دي
 - ۴- د المان د ډبرو سکرو د سیمو نوم واخلي، ووايي چې کومه سیمه یې زیات اهمیت لري؟
 - ۵- د کوک سکاره د نورو پرتله څه ښیګڼه لري، توضیح یې کړئ.
 - ۶- د ډبرو سکرو د کارولو ځایونه ولیکئ.
 - ۷- په اوسني وخت کې چین خپل د ډبرو سکاره د خپل هېواد له کومو سیمو څخه ترلاسه کوي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لوست له متن څخه په استفادې سره د نړۍ د ډبرو سکرو د حوزو او مهمو مرکزونو په هکله په راتلونکي ساعت کې خپلو ټولګیوالوته معلومات ورکړئ.

۵، ۳ انرژۍ د منابعو جغرافیایي وېش

۷۹- شکل د نړۍ د نفتو زیرمې

د انرژۍ منابع د نړۍ په کومو سیمو کې دي؟

په ټوله نړۍ کې د انرژۍ منابع یوشان او په برابر ډول نه دي، بلکې د نړۍ په بیلابیلو ځایونو کې په شیندلي ډول موندل کېږي. د نړۍ په ډیرو برخو کې د انرژي سرچینې شته چې انسانانو له ډیر پخوا څخه له هغو څخه کار اخیست. هغه هېوادونه چې د انرژۍ منابع لکه د ډبرو سکاره، نفت، گاز او اوبه په نړۍ کې په پراگنده ډول سره لري. د ډبرو سکرو زیرمې په نړۍ کې د ځینو لویو وچو، لکه: اروپا، آسیا، امریکا او جنوبي نیمې کرې په ځینو سیمو کې پېښلي دي لکه څنگه چې په اروپا کې د فرانسې، بلژیک، هالنډ، المان او پولنډ په هېوادونو کې د ډبرو سکرو زیرمې شته.

- په آسیا کې په جاپان، د ویتنام په شمال، چین، هند، ایران او همدارنگه د سایبریا د کرنې په اوږدو او د هغې په غرونو کې د ډبرو سکرو زیرمې موندل کېږي.

په جنوبي نیمه کره کې د ډبرو سکرو منابع د شمالي نیمې کرې پرتله لږې دي. یوازې د ټولې نړۍ د را ایستل شوو زیرمو په سلو کې پنځه برخې جوړوي.

همدارنگه په نورو لویو وچو لکه استرالیا، د افریقې په جنوب ختیځ او جنوبي امریکا کې په تېره بیا په چلي کې د ډبرو سکاره موندل شوي دي.

په شمالي امریکا او د امریکې په متحده ایالتونو کې د ډبرو سکرو لویې زیرمې شته. د امریکا متحده ایالتونه د ډبرو سکرو مهم تولیدوونکي دي.

نفت د اروپا په بلژیک، انگلستان، المان، فرانسې، ایټالیا او هالنډ کې شته.

- په آسیا کې د نفتو زیرمې په روسیه، منځني ختیځ، عراق، ایران، سعودي عربستان، عربي متحده اماراتو، قطر او کویټ کې متمرکز دي.

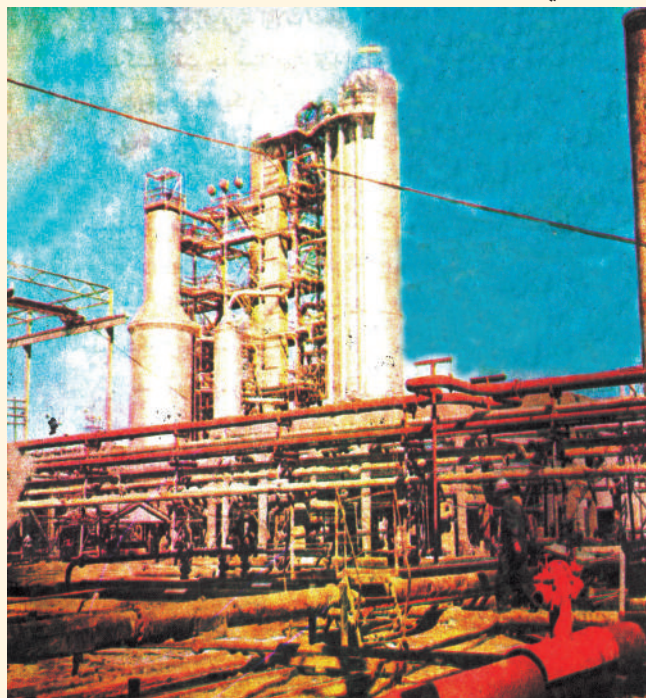
- د امریکا په لویه وچه کې د امریکې متحده ایالات په نړۍ کې د نفتو یو مهم تولیدوونکی هېواد دی، خو بیا هم د لگښت څه ناڅه نیمایي نفت له بهر څخه واردوي.

مکسیکو هم د نفتو تولیدوونکی هېواد دی چې د خپلو تولیداتو زیاته برخه صادروي.

په جنوبي امریکا کې وینزویلا او اکوادور د نفتو زیرمې لري چې دواړه هېوادونه د نفتو د صادراتو له مخې زیات اهمیت لري.

په نړۍ کې د گازونو جغرافیایي وېش: په آسیا کې روسیه او یو شمېر نوي خپلواک شوي هېوادونه لکه ترکمنستان په نړۍ کې د گازونو تر ټولو زیاتي زیرمې لري. ایران هم د طبیعي گازونو په لرلو سره د نړۍ یو بلای هېواد دی.

په امریکا کې په متحده ایالاتو او کاناډا کې زیاته اندازه طبیعي گاز تولیدیږي. د امریکا متحده ایالات د طبیعي گازونو یو مهم تولیدوونکی او مصرفوونکی هېواد دی. د نفتو صادروونکي هېوادونه د گازو زیرمې هم لري. وینزویلا په نړۍ کې د طبیعي گازونو لوی تولیدوونکی هېواد دی.

په نړۍ کې د اوبو جغرافیایي

وېش: په هغو پنځو ناحیو کې چې د اوبو د برېښنا ډیر پرمختللی ځواک لري دادی:

- په اروپا کې لویډیڅې جنوبي او مرکزي سیمې

- د امریکا په لویه وچه کې د امریکې متحده ایالات

- په آسیا کې جاپان

- یو شمېر نورې هغه سیمې چې له دې پلوه زیات اهمیت لري د

روسیې اروپایي برخې او د برازیل ختیځې غرنۍ سیمې دي.

۸۰ - شکل: د نفتو د تصفیه کولو دستگاه

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې څلور ډلې شي:

لومړۍ ډله دې دنړۍ د ډبرو سکرو جغرافیایي وېش او هغه سیمې چې هلته د ډبرو سکرو زیرمې شته په نقشه کې وښيي.

دویمه ډله دې په نړۍ کې د نفتو جغرافیایي وېش او هغه سیمې چې هلته د نفتو زیرمې شته د نقشې پرمخ وښيي.

درېمه ډله به دگازونو جغرافیایي وېش او هغه هېوادونه چې هلته دگازونو زیاتې زیرمې شته په نقشه کې وښيي.

څلورمه ډله دې د نړۍ هغه سیمې چې د اوبو د برېښنا ځواک په هغو کې پرمخ تللی په نقشه کې وښيي.

پوښتنې:

- په خپلو کتابچو کې سم ځوابونه په نښه کړئ.
- په نړۍ کې د نفتو تولیدوونکي او صادروونکي آسیایي لومړنی هېواد: الف. قطر ب. ایران ج. عراق د. سعودي عربستان دی.
 - په جنوبي امریکا کې د نفتو دوه تولیدوونکي هېوادونه: الف. وینزویلا او اکوادور ب. کاناډا او متحده ایالات ج. مکسیکو او برازیل د. یوهم نه دی.
 - د اروپا دهغو سیمو نوم واخلي چې هلته د اوبو د برېښنا ډیره انرژي وي.
 - په اسیا کې کومې سیمې د طبیعي گازو بډایې زیرمې لري؟
 - دا روپا د ډبرو سکرو منابع په کومو هېوادونو کې دي، نوم یې واخلي.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لوست د متن له مخې لاندې جدول چې په هغه کې د نړۍ د انرژۍ بېلا بېلې منابع وپېشل شوي دي په خپلو کتابچو کې ډک کړئ.

هېوادونه	اروپا	آسیا	افریقا	امریکا	استرالیا
د ډبرو سکاره	فرانسه ، بلژیک، هالنډ، المان، انگلستان، پولنډ				
نفت					
گاز					
اوبه					

شپږم څپرکي کانونه او صنايع

په دې څپرکي کې لولو:

- په نړۍ کې کانونه او د هغو اهميت،
- د کانونو د اېستلو لارې چارې
- په نړۍ کې صنايع، د هغو ارزښت او ډولونه
- شمالي امريکا
- اروپا
- د آسيا ختيځ او سهيل ختيځ
- د صنايعو ډولونه
- سپک صنايع
- درانه صنايع
- د صنايعو په پرمختگ کې اغېزمن لاملونه
- طبيعي لاملونه
- بشري لاملونه

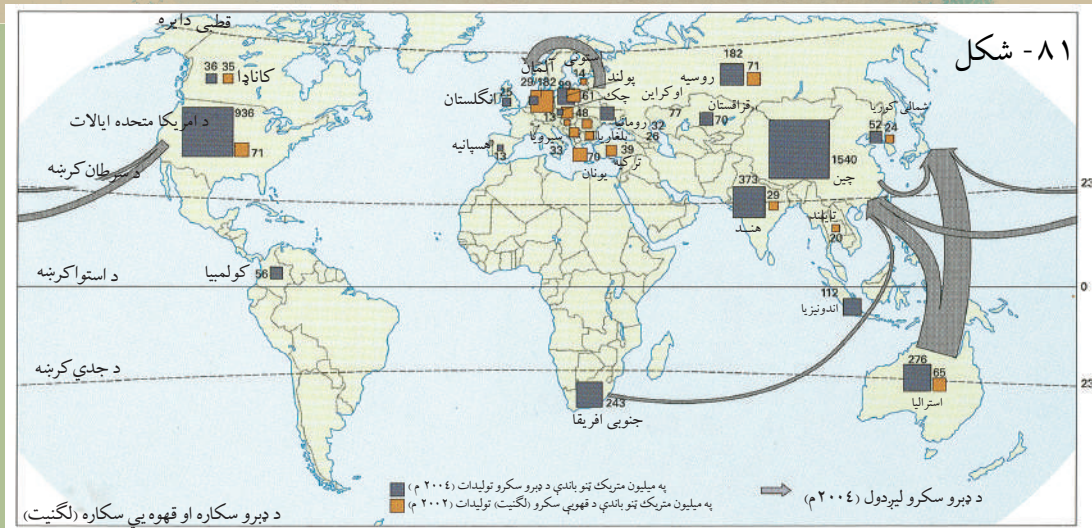
د څپرکي عمومي موخې:

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخو ته ورسېږي:

- د نړۍ په اقتصاد کې به د کانونو پر اهميت پوه شي.
- د کانونو د را ايستلو په نوو لارو چارو به پوه شي.
- د صنايعو په اقتصادي اهميت به پوه شي.
- د نړۍ مهم صنايع به وپېژني.
- د صنايعو په پرمختيا کې اغيزمن لاملونه به وپېژني.

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي هدفونو ته ورسېږي:

- د نړۍ په کچه به د کانونو اقتصادي اهميت بيان کړي.
- د کانونو د را ايستلو نوې لارې چارې به توضيح کړي.
- د صنايعو اقتصادي اهميت به بيان کړي.
- د نړۍ مهم صنايع او د هغو اقتصادي ارزښت به بيان کړي.
- د صنايعو د پرمختيا مهم عوامل به توضيح کړي.
- د نقشې پر مخ به صنعتي مهم هېوادونه او سيمې وښيي.

د نړۍ خلک له کومو کاني توکو څخه کار اخلي؟

تاسې د افغانستان په برخه کې د کانونو او د هغو د اهميت په هکله معلومات ترلاسه کړل. په دغه لوست کې به په نړۍ کې د کانونو او د هغو له اهميت سره آشنا شئ. کانونه، نه يوازې زموږ په هېواد، بلکې د نړۍ په ټولو هېوادونو کې د بشري ټولنو د هوساينې او اقتصادي پرمختگ لپاره ځانگړې ارزښت لري. د نړۍ پرمختللي هېوادونه له بيلابيلو کاني توکو لکه: سون توکو، ودانيزو توکو، منرالونو، بيلابيلو فلزاتو او نورو څخه په گټوره توگه کار اخلي چې د ځينو په هکله به يې خبرې وکړو:

- د هغو کاني توکو په ډله کې چې د انسان ژوند ته يې پوره بدلون ورکړ او د هېوادونو د ټولنيزې او اقتصادي پرمختيا په برخه کې لوړ ارزښت لري، يوهم د سون توکي دي لکه نفت، گاز او د ډبرو سکاره. ناچاپ شوي نفت هېڅکله د اور اخېستو وړ نه وي، خو په پترولې او کيميايي تاسيساتو کې چاپ او بيا ورڅخه د سون وړ توکي او نور بيلابيل مصنوعي مواد جوړېږي. گاز هم د سون يو مهم توکی دی چې د ځمکې په کانونو کې په اوبلن او گاز ډول شته.

يادونه: گاز وروسته تر چاپ کولو څخه کله چې په تانکر يا بالون کې په فشار سره اچول کېږي، نو مایع گاز بلل کېږي، خو د کارولو پر مهال بېرته په گاز بدليږي.

اوبلن گاز معمولاً د نفتو له طبقې څخه پورته او له هغه څخه نن ورځ ډیر کار اخیستل کیږي.

د ډبرو سکاره هم یوه د انرژۍ مهمه سرچینه او داسې د سون ماده ده چې په نړۍ کې په پراخه اندازه سوځول کیږي.

د ډبرو سکاره چې په نړۍ کې د انرژۍ د تولید لویه سرچینه ده، د برېښنا په تولید، د کورونو په تودولو، پخلي، د اورگاډو په کار اخیستلو او نورو ځایونو کې ورڅخه کار اخیستل کیږي او همدارنگه په کیمیايي صنایعو لکه د نیلون په جوړولو، پلاستیک جوړولو او نورو چارو کې هم کار ورکوي. هغه هېوادونه چې په هغو کې د ډبرو سکاره ډیر کارول کیږي او لویې زیرمې لري ددې درس په نقشه کې ښودل شوي دي.

یو بل ډول د سون توکي چې د نړۍ ځینو پرمختللو هېوادونو له هغو څخه استفاده کېږي ده، د سون هسته یي توکي دي چې له هغو څخه د کیمیايي عکس العمل پرېښتې نه، بلکې د هسته یي عکس العمل پرېښتې انرژي ترلاسه کیږي. د هغو ډیره ښه بیلگه یورانیم او پلوتونیم دي.

د یادونې وړ ده چې د سون توکي د انرژۍ یوه ډیره مهمه منبع ده او له انرژۍ څخه یې کولای شو د رڼا، تودوخې او گرځوونکي ځواک په توګه کار واخلو.

• فلزات د کاني توکو یوه بله برخه ده چې موږ دافغانستان په برخه کې هم د هغو ځینې ډولونه وپېژندل.

کله چې د لومړنیو وسایلو پرځای فلزي سامانونه او وسایل جوړ شول، انسان د تمدن په ډګر کې ګام کیښود، ددې معنا داده: کله چې انسان د فلز په کلکوالي، د بڼې د بدلون د وړتیا او د ټینګوالي په ارزښت باندې و پوهید، نو له فلز څخه یې د جګړې او ښکار د وسایلو په جوړولو، د بیړۍ چلولو او ودانیو په صنعت او د نورو وسایلو په جوړولو کې کار واخیست او خپل ځواک یې په طبیعت باندې په واکمن کیدو کې څو ځله اوچت کړ، په تېره بیا له صنعتي انقلاب څخه وروسته یې له هغه څخه زیات کار اخیستل پیل کړل، په حقیقت کې د فلزاتو صنایعو د نورو صنایعو د پرمختیا لاره هواره کړه. باید وویل شي چې د اقتصادي فعالیتونو، سوداګرۍ، تخنیک او نورو چارو پرمختګ تر ډیره بریده پورې د فلزي صنایعو په پرمختګ پورې تړلی دی په تېره بیا په ټولو فلزاتو کې اوسپنه او المونیم ډیر اوچت ارزښت لري. انسانانو له پخوا څخه له اوسپنې څخه کار اخیستی دی او له هغې څخه یې د خپلې اړتیا وړ وسایل جوړول، مس هم له پخوا وختونو استعمالیدل او ګرانیه فلزات لکه سره زر او سپین زر هم ځانګړی ارزښت لري.

په اوسني وخت کې له فلزاتو څخه په تېره بيا له اوسپنې څخه زيات کار اخېستل کېږي او د اوسپنې د ويلې کولو په بڼو کې د ډيرې زياتې تودوخې په ورکولو سره ويلې او له هغې څخه بيلا بيل فلزي وسايل، په تېره بيا پولاد جوړوي.

۸۲- شکل د ډبرو سکرو د جوړېدو د بيلا بيلو پړاوونو انځور

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په وړو ډلو وویشل شي، د ډبرو د سکرو او لګنیت نقشه دې وگوري لاندېنيو پوښتنو ته دې ځواب ووايي:

- ۱- چین په ۲۰۰۴ م کال کې څو میلیونه متریک ټنه د ډبرو سکرو تولیدات لرل؟
- ۲- په همدې کال کې وروسته تر چین څخه کوم بل هېواد د ډبرو سکرو زیات تولید درلود؟
- ۳- د دريو نورو هغو هېوادونو نومونه په ترتیب سره واخلئ چې د ډبروسکرو لوړ تولید یې درلود.
- ۴- د همدغې نقشې له مخې په نړۍ کې کوم هېواد په پورتنی کال کې د قهوه یي رنگه ډبرو سکرو (لګنیت) ډیر زیات تولیدات لري؟

پوښتنې:

- ۱- څو ډوله کاني توکي پیژنئ، نوم یې واخلئ.
- ۲- فلزات د خلکو د ژوند په ښه کولو او د هېوادونو د اقتصادي ودې په اوچتولو کې څه اهمیت لري؟ بیان یې کړئ.
- ۳- د سون توکي، په تېره بیا نفت، گاز او د ډبرو سکاره د نړۍ په کچه څه اهمیت لري؟ توضیح یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

دغه لوست او په افغانستان کې د کانونو او د هغو د اهمیت لوست ولولئ او په راتلونکي لوست کې یې ورته والی، توپيرونه او مهم ټکي بیان کړئ.

۸۳- شکل د نړۍ د سرو زرو تر ټولو د لوی کان انځور چې په پاپوانیوگیني کې موقعیت لري

د کانونو په ایستلو کې کوم لاملونه اغیزمن دي؟

د کاني توکو را ایستل او له هغو څخه کار اخېستل د هغو له اندازې، جغرافیایي موقعیت، ارزښت د راټولیدو د څرنګوالي او جیولوجیکي حالت سره سیده اړیکې لري.

همدارنگه د هېوادونو سیاسي، ټولنیز او اقتصادي لاملونه هم د هغو په را ایستلو کې اغېزه لري. په مجموع کې د کاني توکو را ایستل او له هغو څخه کار اخېستل بیلابیل پړاوونه لري، له پلټنې او جیولوجیکي څېړنو څخه نیولې د زیرمو تر کمیت، کیفیت، تثبیت او ارزښت تر ټاکلو پورې باید کار وشي. په ماشینونو برمه کول، کیندل او د توکو راټولول، د مسلکي کسانو په کار ګومارل، د ماهر و کارګرو موندل او تریانګې اچونې، بازار موندنې، د مواصلاتو لارو چارو او ترانسپورتي اسانتیاوو برابرولو پورې ټولې چارې د کانونو د را ایستلو لپاره په کار دي.

د بیلګې په توګه: د نفتو په را ایستلو کې تر هر څه د مخه باید د جیولوجیکي (ځمکپوهنې) له پوهنې څخه په کار اخېستو سره د نفتو لرونکې سیمې وپېژندل شي او په هغو ځایونو کې چې دغه ډول توکي ترسترګو شي، هلته ژورې څاګانې چې ځینې وختونه یې ژوروالی زرګونه متره وي، کیندل کېږي، لکه چې دارنگه د امریکې د متحده ایالاتو د کلیفورنیا په ایالت کې د ۴۵۰۰ مترو په ژور والي او په رومانیای کې د ۱۲۰۰ مترو په ژوروالي څاګانې کیندل شوي دي.

د نفتو د ترلاسه کیدو ټوله بیه په سیده توګه د څاګانو په ژورتیا، برمه کولو او له څاګانو څخه د نفتو د را ایستلو له فشار سره اړیکه لري. په هغو حوزو کې چې هلته نفت په طبیعي بڼه یا د ګازي فشار

په بڼه او يا هم د نفتو په زيرموکې د اوبو د ننوتلو له امله په خپله راوځي د هغو تمامه شوې بيه ډيره ارزانه وي.

په بيلابيلو هېوادونو کې د نفتو ايستلو او ترلاسه کولو کار بېلا بېلې بڼې لري، د بيلگې په توگه: د امريکې په متحده ايالاتو کې له هرې څا څخه په ورځ کې په منځنۍ توگه ۱۳ بيرله نفت، په منځني ختيځ کې ۵۳۰۰ بيلره، په وينزويلا کې ۲۴۰ او په کاناډا کې ۴۶ بيرله نفت ترلاسه کيږي. ددې لپاره چې ناخالص يا خام نفت په خالص يا چاڼ شوو نفتو واړول شي، بايد نور بيلابيل پړاوونه په چاڼځای کې ورباندې تېر شي. په همدې توگه نور ټول کاني توکي بيلابيل پړاوونه تېروي او په بيلابيلو بڼو را ايستل کيږي.

دلته د ډبرو سکرو د را ايستلو يوه بيلگه هم راوړو:

په ځينې هېوادونو لکه د امريکې په متحده ايالاتو او چين کې د ډبرو سکرو زيرمې د ځمکې په ژور تل او ټيټه پورۍ کې دي او په ځينو ځايونو کې يوه پورۍ په بله باندې په مات شوي او نامنظم ډول باندې وي چې ددې ډول کان را ايستل په رېښتيا هم ستونزمن او زيات لگښت غواړي، خو په سکاټلنډ کې د ډبرو سکرو پورۍ، د هغو پريروالی او اوږدوالی غوره بريښي. د ډبرو سکرو د را ايستلو لپاره معمولاً څاگانې او سمڅې کيندل کيږي چې ځينې وختونه يې ژور والی تر ۲۰۰۰ مترو پورې رسيږي. په دغو سمڅو او څاگانو کې کارکوونکي او د کار وسايل د کان بيلابيلو ژورو ځايونو ته په لفت کې ورکوزيږي او بيا په همدغو لفتونو کې سکاره راباسي.

د ټولگي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، او د ښاغلي ښوونکي په لارښوونه به د هغو لاملونو يا عواملو په هکله چې د کانونو په را ايستلو کې اغيزه لري او هم د کانونو د را ايستلو د بيلابيلو ډولونو په هکله بحث او خبرې وکړي او د خپلو بحثونو پایله دې خپلو ټولگيوالوته وړاندې کړي.

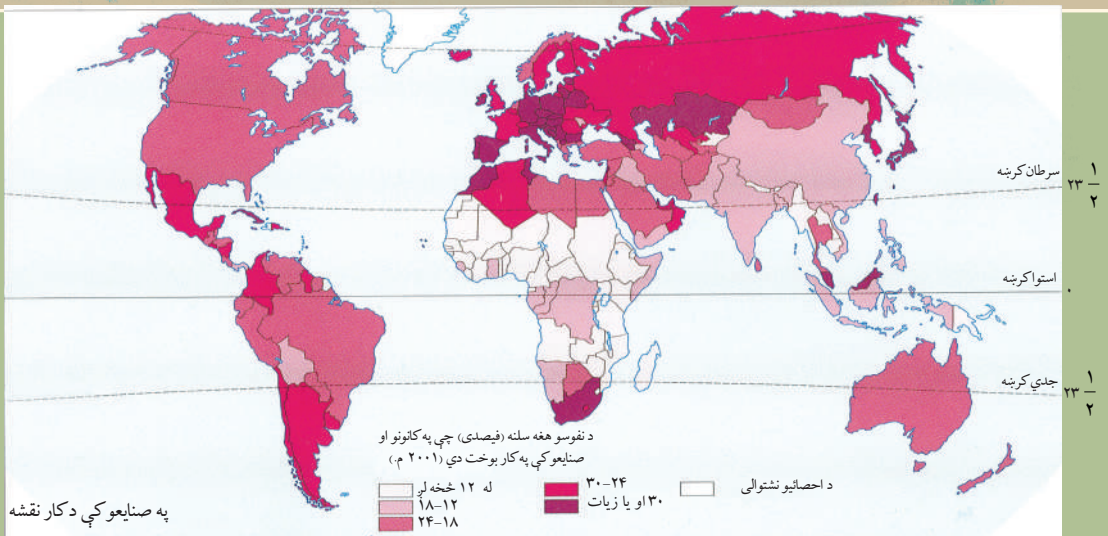
پوښتنې:

- ۱- د کاني توکو را ايستل او له هغو څخه کار اخېستل کومو شرايطو او څه شي ته اړتيا لري؟ توضيح يې کړئ.
- ۲- د کاني توکو را ايستل بايد کوم پړاوونه تېر کړي؟ بيان يې کړئ.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د لوست د تصويرونو، متن او نورو سرچينو په کتنه د کانونو د را ايستلو د لارو چارو په هکله خپل نظر وليکئ او په بل ساعت کې يې په ټولگي کې ووايست.

په نړۍ کې صنايع، د هغو ارزښت او ډولونه يې

۸۴ - شکل: تاسې څو ډوله صنايع پيژنئ او د نړۍ لويې صنعتي سيمې چيری دي؟

لکه څرنګه چې د افغانستان په برخه کې هم ولوستل شول، صنعت يو توليدي فعاليت دی چې له خامو يا لومړنيو توکو څخه په کار ځايونو او فابريکو کې د بڼې په بدلون سره صنعتي جنسونه جوړ او خام توکي د کار وړ شيانو باندې بدلېږي.

د صنايعو ارزښت په دې کې دی چې د خامو او لومړنيو موادو بڼه بدلوي، د هغو ګټورتوب، کيفيت او ارزښت لوړوي. د نړۍ هغه شمېر هېوادونو چې له صنعتي انقلاب څخه وروسته يې د خپلو صنايعو ودې او پرمختيا ته کار کړی، نن ورځ د نړۍ پرمختللي هېوادونه بلل کېږي.

په ټوليزه توګه د يوه صنعتي فعاليت د ترسره کولو لپاره بايد لاندیني شرايط او امکانات برابرشي:

لومړني توکي، انرژي، د ليردولو وسايل، مواصلاتي کرښې، ځمکه، کار ځواک، پانګه، د لګښت بازار او فنونه يا مهارتونه.

همدارنگه توليد شوي اجناس

چې وروسته تر توليد څخه د

۸۵ - شکل: د امريکې په متحده ايالاتو کې د الوتکو جوړولو د صنعت يو انځور

پنبه: د ځمکې له محصول څخه بیا تر وروستي صنعتي شوي محصول پورې

پوره پرمختگونه کړي دي او دصنعتي اجناسو صادروونکي هېوادونه گڼل کېږي چې خپل جنسونه او مالونه د نړۍ نورو برخو ته لېږي. باید وویل شي چې ددغو هېوادونو په صنعتي کیدو کې د بهرنیو هېوادو، په تېره بیا د جاپان پانگه ډیره اغیزه لري.

انسان په واک کې ورکول کېږي دادي: الوتکې، بېرې، کاغذ، تلویزیون، غوړي، رخت، موټر او په سلگونو نور.

لکه څرنګه چې په نقشه کې ښکاري د نړۍ مهمې صنعتي سیمې چې هلته ډیر صنایع رامنځ ته شوي دي دادي: شمالي امریکا، اروپا، د آسیا ختیځ او جنوب ختیځې سیمې. نوموړې سیمې دلته په لنډ ډول چې له کمي او کيفي پلوه د نړۍ بیلابیل صنعتي اجناس تولید او پوره کوي، در پېژنو:

• شمالي امریکا: د شمالي امریکې صنعتي سیمې د کاناډا او متحده ایالاتو په دواړو هېوادونو کې ترسترگو کېږي چې د امریکې د متحده ایالاتو صنعتي سیمې لکه څرنګه چې په نقشه کې ښکاري ددغه هېواد په شمال ختیځ کې د اپلاش له غرونو څخه پیل او تر پنځه گونو خلیجونو پورې پرتې دي.

• اروپا: د اروپا ډیرې مهمې صنعتي سیمې ددغې وچې (ځمکې) په لویدیځ کې دي. په آلمان کې د رور ناحیه او د انگلستان، فرانسې صنعتي سیمې او د ایټالیا شمال سیمې د اروپا ډیرې مهمې صنعتي برخې دي.

• د اسیا ختیځ او جنوب ختیځ: د جاپان هېواد د نړۍ په دغه برخه کې تر ټولو غوره صنعتي سیمه ده. د جاپان صنعتي پتاره له توکیو څخه تر کیوشو پورې ده. همدارنګه هانګ کانګ، مالیزیا، تایوان، جنوبي کوریا او سنگاپور په دغو دوو وروستیو لسيزو کې د صنعت په برخه کې

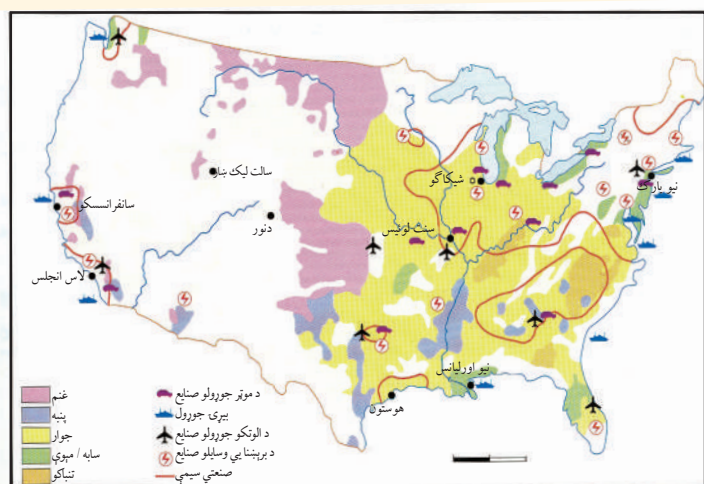
د صنایعو ډولونه:

په ټولیزه توګه صنایع په دوو برخو وېشل کېږي: سپک صنایع او درانه صنایع.

- سپک صنایع: هغه صنایع دي چې د هغو بنسټ په نیمه صنعتي محصولاتو یا د هغو په اجزاوو باندې ولاړ وي او کوم وروستي تولیدات چې ورڅخه ترلاسه کېږي، په سیده توګه د خرڅلاو بازار ته وړاندې کېږي چې د هغو بڼه بیلګه د خوراکي توکو، نساجي او لباس، دخرمنی او نور صنایع دي.

- درانه صنایع: هغه دي

چې د هغو بنسټ په ډیرو کاني یا ځمکنيو خامو توکو، لکه: د ډبرو سکاره، فلزات او اومه نفتو باندې ولاړ وي او معمولاً نیمه صنعتي تولیدات لري چې بیا وروسته د نورو شرکتونو په وسیله ورځنې پوره پاڅه او صنعتي توکي جوړېږي

۸۷- شکل: د امریکا د متحده ایالاتو د تولیداتو هغه ډولونه چې په دغه هېواد کې زیات تولیدېږي

لکه د پولادو جوړولو

صنعت، د نفت چاڼ او د کیمیايي توکو صنایع.

دلته د بیلګې په توګه د یو شمېر سپکو او درنو صنایعو نومونه اخلو:

- د خوراکي توکو صنایع
- د جامو او اوبدلو صنایع
- د څرمنو صنعت
- د لرګیو او د هغو اړوندو څانګو صنایع
- کاغذ جوړول او د هغو اړوند محصولات
- د ماشینونو صنایع
- د برېښنا د وسایلو صنایع
- د نفتو او د ډبرو سکرو صنایع
- د کیمیايي محصولاتو صنایع
- د رېر او نورو محصولاتو صنایع
- د بنسټي جوړولو، سمنټو او نورو محصولاتو صنایع
- د فلزاتو صنایع
- د موټر، الوتکې، بېرې جوړولو او نورې صنایع
- مویل صنایع او نور

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوه کسيزو ډلو کې د لوست د متن، نقشو او تصويرونو په کتنې سره لاندېنيو پوښتنو ته ځوابونه وويي:

- ۱- د صنعت په سکتور کې د کار نقشه وګورئ، ووياست چې:
 - الف. په ۲۰۰۱ م کال کې په المان، اتریش، ایتالیا، هسپانيې، مراکش، د سهيلي افريقا هېواد او جاپان کې په سلو کې څومره وګړي د کانونو او صنعت په سکتور کې په کار بوخت وو؟
 - ب. د همدې نقشې له مخې په روسيه، مکسيکو، او ارجنټاين کې په سلو کې څومره وګړي د صنعت او کانونو په سکتور کې په کار بوخت وو؟
 - ج. د همدې نقشې له مخې په روسيه، مکسيکو او ارجنټاين کې په سلو کې څومره وګړي د صنعت او کانونو په سکتور کې په کار بوخت وو؟
- ۲- د امريکې د متحده ايالاتو د محصولاتو نقشه وګورئ، که لاندینې پوښتنې سمې وي د (س) په توري او که ناسمې وي د(ن) په توري يې په خپلو کتابچو کې په نښه کړئ.
 - الف. د امريکې په متحده ايالاتو کې د الوتکو جوړولو اووه کار خانې شته () .
 - ب. د بېړۍ جوړولو ټول کارځايونه او کارخانې، د نوموړي هېواد د سمندرونو په غاړه جوړ شوي دي. ()
 - ج. د امريکې په متحده ايالاتو کې د موټر جوړولو پنځه کارځايونه شته. ()

پوښتنې:

- ۱- د صنايعو ارزښت توضيح کړئ.
- ۲- سپک صنايع کوم دي؟ په يوې بيلگې سره يې واضح کړئ.
- ۳- درانه صنايع کوم دي؟ د هغو يوه بيلگه هم وړاندې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د ورکړل شوې بيلگې څخه په کار اخېستلو سره هغه جملې چې يو له بلې سره اړيکې لري په خپلو کتابچو کې سره ونښلوئ:

الف. د گنډولو ماشين	۱. د خوراکي توکو صنايع
ب. د پراسټامول گولي	۲. د جامو او بدللو صنايع
ج. شکره	۳. د فلزاتو صنايع
د. د څرمنې بوټان	۴. د کاغذ او د هغه اړونده محصولاتو صنايع
ه. د لوست کتابونه	۵. کيمياوي صنايع
و. د کوټې لپاره کوچ او څوکي	۶. د ماشينونو صنايع
ز. جامې	۷. د څرمنو صنايع
ح. د اوسپنې گول سيخان	۸. د موبل صنايع

۳، ۶ د صنايعو په پرمختگ کې اغيزمن لاملونه (عوامل)

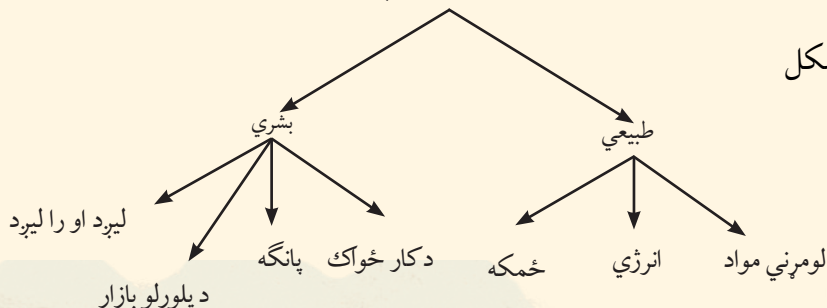
۸۸- شکل: د مکسيکو د خليج د ساحل تصوير چې د کيمياوي صنايعو د ساحل په نوم هم يادېږي.

کوم لاملونه د صنايعو په رامنځ ته کيدو او د هغو په پرمختگ کې اغيزمن دي؟

څرنګه چې ددغه لوست او تېر لوست په تصويرونو کې ښکاري، کيفيت لرونکي صنعتي محصولات له بيلابيلو کرنيزو، څارويو او له کاني محصولاتو او نورو څخه جوړېږي. په دې وروستيو کې د صنعت په ډګر کې د تکنالوژۍ په پرمختگ سره ګړندۍ وده راغلې ده.

ډير داسې لاملونه شته چې د صنايعو په رامنځته کيدو او د هغو په پرمختگ باندې اغېزه لري، مخکې له دې څخه چې يوه فابريکه او کارځای کارخانه جوړه شي، بايد د هغې خاوند يا جوړوونکی دغه ډول لاملونه وڅېړي او په پام کې يې ونيسي چې وکولای شي خپل کارخانې او فابريکې ته ډير ښه ځای غوره کړای شي او دهغې له نورو پرمختګونو څخه ډاډمن شي.

د صنايعو د رامنځ ته کيدو او پرمختيا اغيزمن لاملونه

۸۹- شکل

لکه خرنگه چې په تصویر کې ښکاري، هغه لاملونه چې د صنایعو په ځای پر ځای کیدو او پرمختګ کې اغیزه لري، دوه ډولونه لري: طبيعي او بشري.

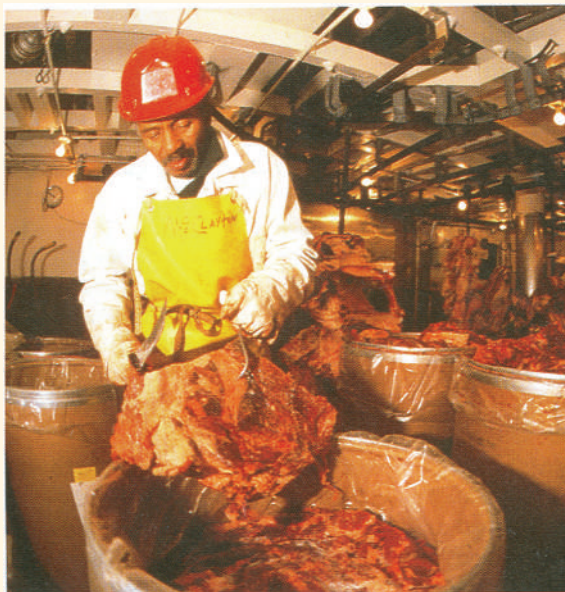
۱) **طبيعي لاملونه:** هغه طبيعي لاملونه چې د صنایعو په رامنځته کیدو او پرمختګ باندې اغیزه لري لومړني توکي، انرژي او ځمکه ده چې دلته په لنډيز سره توضیح کيږي:

• **لومړني توکي:** د صنایعو په رامنځته کولو او د هغو د راتلونکې پرمختياو لپاره لومړني توکي د لوړ ارزښت لرونکي دي، خو د يوې فابريکې د ځای په غوره کولو کې د هغو اغیزمنتوب را ټیټ شوی دی، دا ځکه چې هغه صنایع چې پخوا به د لومړنيو موادو سرچينو ته نژدې جوړيدې، نن ورځ د حمل او نقل د وسايلو په پرمختګ سره هغو ته نژدې نه جوړيږي او دا لامل هرومرو په پام کې نه نيول کيږي، خو بيا هم يو شمېر صنایع لکه د اوسپنې د ويلي کولو صنایع د هغو د دروندوالي له امله او دخوراکي توکو صنایع او د هغو د ژر خرابيدو له امله کانونو او کروندو ته نژدې جوړيږي.

• **انرژي:** يو بل هغه لامل چې د صنایعو په رامنځ ته کیدو او پرمختيا کې اغیزه لري هغه انرژي ده. پخوا به يو شمېر صنعتي موسسات په هغو ځايونو کې جوړيدل چې هلته به د ډبرو سکاره يا روانې اوبه وې، لکه د انگلستان په لانکشاير او يورکشاير کې د رخت اوبدلو صنایع، خو وروسته بيا د ډبرو سکرو ځای چې درانه وو او د ليردولو لگښتونه يې ډير اوچت وو د نفت او گازونو انرژي ونيوو. همدارنگه د برېښنا انرژي رامنځ ته شوه چې د انرژۍ يو ډير مهم ډول دی او د صنعتي موسساتو د ځای په غوره

کولو کې يې ډيره اساني راوستله، دا ځکه چې لري پرتو صنعتي کار ځايونو ته هم د برېښنا ليردول کيدای شي.

• **ځمکه:** د يوه صنعتي کارځای د جوړولو لپاره بايد ځمکه ولرو. لومړنی فابريکې به معمولاً په کوچنيو ټوپو او اوارو ځمکو کې جوړيدلې، خو د فابريکو په پرمختيا او پراخوالي سره او د هغو د شمېر په زياتيدو سره هواره او پراخو ځمکوته اړتيا لارښاته شوه. د يوې فابريکې د ځای په غوره کولو کې به ښه وي چې د شارو او ناکرنيزو ځمکو څخه کار واخېستل شي ځکه چې ارزانه وي او کرڼه په کې نه کيږي.

۹۰ - شکل د غوښې د صنایعو د فابريکې يو تصوير

۲) بشري لاملونه: کاري ځواک، پانگه، د خرڅلاو بازار او حمل او نقل هغه لاملونه دي چې د

صنایعو په ځای پرځای کیدو او پرمختیا کې اغیزه لري چې دلته د هریوه په هکله خبرې کوو:

• **کاري ځواک:** ښکاره خبره ده چې کار ځواک د صنعت د رامنځ ته کیدو، ځای غوره کولو او پرمختیا لپاره یو مهم عامل دی او له دوو خواوو یعنې د کمیت (د کارگرانو د شمېر) او کیفیت (مهارت او تخصص) له پلوه ارزښت لري. پخوا به د کارگرانو شمېر ډیر ارزښت درلود، خو نن ورځ د صنایعو په ماشیني کولو سره، کارگرانو ته اړتیا ورځ په ورځ کمیږي، خو د هغوی مهارت او تخصص لوړ ارزښت پیدا کوي.

• **پانگه:** د یوه صنعتي کارځای لپاره د ځمکې د اخیستو، د ماشینونو، لومړنیو توکو، د کارگرانو د حق طرحې او نورو لگښتونو د پوره کولو په خاطر باید پوره پیسې وي. پخوا وختونو کې به خلکو شخصاً د صنعتي کارځای (کارخانې) په جوړولو لاس پورې کاوه، خو نن ورځ بانکونه او دولت پور ورکوي او د هغوی لپاره پانگه برابروي.

• **د خرڅلاو بازار:** داهم د صنعتي تولیداتو د پلورلو لپاره یو مهم لامل دی چې د صنایعو په پرمختگ کې ارزښت لري. بېلابېلې سیمې د گټې د اندازې، د مالونو د بیو، د خرڅلاو د اندازې

او اجناسو او مالونو ته د اړتیا له مخې یو له بل سره توپیر لري. صنعتي هېوادونه هڅه کوي چې د خپلو تولیداتو لپاره زیات او پراخه بازارونه ومومي او په دې توگه زیاته گټه ترلاسه کړي. له همدې امله د صنایعو خاوندان د مشتریانو د موندلو په خاطر او د خرڅلاو په بازار د لاسبري لپاره سوداگریز اعلانونه او تبلیغات پرمخ بیايي.

• **حمل او نقل:** د صنعتي لیږد

رالیږد موسسو د لومړنیو اړتیا وړ

۹۱- شکل: د امریکا د متحده ایالاتو په د ترویت ښار کې د موټر جوړولو تصویر. په دغه ښار کې د موټر جوړولو لویې کارخانې لکه فورډ او جنرال هم شته دي.

۹۲- شکل: په کليفورنيا کې د سيلکان د ناوې (واډي) تصوير چې زياتره سپک صنايع لري. لکه د برېښنا صنايع

توکو د ډاډمن کيدو په خاطر او د خرڅلاو بازار ته د توليد شوو توکو د رسولو لپاره مواصلاتي لارې او د ليردولو وسايلو ته اړتيا ده چې دا د صنايعو په رامنځته کيدو او پرمختيا کې ډير مهم ارزښت لري.

لکه چې وويل شول، د ليردولو د وسايلو غوره کول د اجناسو يا مالونو په دروندوالي، د لارې اوږدوالي، د مالونو د زيانمن کيدو او نورو پورې تړلې ده.

د ټولگي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي د خپل ښاغلي ښوونکي په لارښوونه دې د هغو طبيعي او بشري لاملونو په هکله خبرې وکړي چې د صنايعو په رامنځته کيدو او پرمختيا کې اغېزمن دي او د خپلو خبرو پايله دې په ټولگي کې وويي.

پوښتنې:

- ۱- کوم طبيعي لاملونه د يوې فابريکې د جوړولو د ځای په غوره کولو او د صنعت په پرمختيا اغېزه لري؟ د هغو اغېزې د يوې بيلگې په وړاندې کولو سره توضيح کړئ.
- ۲- د صنايعو په پرمختيا کې د بشري لاملونو لکه د کار ځواک، پانگې، د خرڅلاو بازار او لېږد رالېږد رول توضيح کړئ.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د امکان په صورت کې د يوې فابريکې له خاوند سره يوه مرکه وکړئ او د لاندېښو پوښتنو ځوابونه راټول، هغه وڅېړئ او بيا يې په ټولگي کې وړاندې کړئ:

- ۱- د فابريکې ځای (موقعيت) د کومو ټاکنو لاملونو له مخې غوره شوی دی؟
- ۲- د دغه صنعتي کار ځای خام يا لومړني توکي له کومه کيږي او څرنگه رالېږدول کيږي؟
- ۳- د فابريکې پانگه او کار ځواک په څه ډول چمتو شوی دی؟
- ۴- توليد شوي اجناس چيرته پلورل کيږي او دهغو د ليردولو اسانتيا څرنگه ده؟
- ۵- د خپلې فابريکې له کار څخه خوښ ياست؟ د خپلې خوښۍ يا ناخوښۍ لامل څرگند کړئ.

په دې څپرکي کې لولو:

- نړېواله سوداگري او د هغې اهميت
- نړېواله سوداگري

- _ د سوداگريزو راکړو ورکړو حجم
- _ آزادي سوداگريزې سيمې او د هغو مفهوم
- _ د نړېوالي سوداگري سازمان

- گرځندوی (توريزم) او نړيوال اهميت يې
- _ د نړۍ مهمې گرځندويي سيمې او هېوادونه
- _ د توريزم د رابنځون (جذب) سرچينې
- _ د توريزم نړيوال سازمان
- _ د لېږد را لېږد ډولونه
- _ سيالي (رقابتونه)
- نړيوال لېږد را لېږد او دهغه اهميت

د څپرکي عمومي هدفونه:

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخو ته ورسېږي:

- د نړيوالې سوداگرۍ په اهميت به وپوهېږي.
- د نړۍ په کچه د جنسونو او مالونو د سوداگرۍ مهمې لارې به وپېژني او بيان به يې کړي.
- د سوداگرۍ آزادې سيمې به وپېژني.
- د سوداگرۍ له نړيوال سازمان او کړنو سره به بلد شي.
- گرځندوی او د هغه نړيوال اهميت به وپېژني.
- مهم توريستي هېوادونه او سيمې به وپېژني.
- د گرځندوی د جذبولو لارې چارې به وپېژني.
- د نړۍ په کچه لېږد را لېږد او دهغه مهم وسايل به وپېژني.

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي موخو ته ورسېږي:

- د نړيوالې سوداگرۍ اهميت به بيان کړي.
- په نړۍ کې د سوداگرۍ لارې (تگ لارې) به په نښه کړای شي.
- د سوداگرۍ آزادې سيمې به وپېژندلای شي.
- د سوداگرۍ نړيوال سازمان او د هغه دندې به بيان کړي.
- د گرځندوی اقتصادي اهميت به وويلای شي.
- د نړۍ د گرځندوی مهم هېوادونه او سيمې به وښودلای شي.
- د گرځندويانو د جذبولو مهمې لارې - چارې به وښودلای شي.
- ددغه څپرکي له نقشو څخه به ډير غوره کار واخېستلای شي.

۹۳- شکل: چين د کارگرانو د ټيټ مزد او د خرڅلاو د لوی بازار له امله وکړای شول چې د زيات شمېر نړيوالو شرکتونو د څانگو پاملرنه را واپوي.

نړيواله سوداگري د نړۍ د وگړو د ژوند د کچې په لوړېدو کې څه رول لري؟

تاسې د افغانستان په برخه کې د سوداگرۍ له مفهوم څخه خبر شوی. لکه چې وويل شول سوداگري د اجناسو او خدماتو تبادلې کول دي چې د دوو لورو (وگړو، ډلو، هيوادونو) ترمنځ ترسره کېږي.

په اوسني وخت کې دغه سوداگريزې راکړې ورکړې معمولاً په پيسو تر سره کېږي. په عمومي توگه په ټوله نړۍ کې څلور ټکي د سوداگريزې او د مالونو د ليردولو په برخه کې مهم دي: **(۱) په نړۍ کې د ځمکنيو توکو وېش:** يو شمېر هېوادونه لکه جاپان، خام يا ځمکنی توکي ډير لږ لري، نو دوی بايد هغه د نړۍ له نورو هېوادونو څخه وارد کړي.

(۲) نژدېوالی: د بيلگې په توگه د افغانستان سوداگري زياتره له نژدې او گاونډيو هېوادونو سره ده. **(۳) د لاسرۍ وړتيا:** بڼې او غوره لارې په لويو سيمو باندې لاسبری اسانه کوي. د بيلگې په توگه: د انگلستان او فرانسې ترمنځ تر اوبو لاندې د تونل له جوړولو وروسته يعنې له ۱۹۹۵ م کال څخه وروسته د سوداگريزو اجناسو ليردول ترېخوا زيات شول.

(۴) د پرمختيا د کچې درجه: د سوداگريزو اجناسو ډيره زياته راکړه ورکړه د پرمختللو هېوادونو ترمنځ ترسره کېږي.

هغه اجناس او مالونه چې د نړۍ په سوداگرۍ کې ډير مهم دي، معمولاً درې ډوله دي:؛

- **ځمکنی توکي:** دا هغه ډول محصولات دي چې لا صنعتي شوي نه وي او خام توکي هم ورته ويل کېږي لکه مالوچ چې په تصوير کې ښکاري؛

- نيم صنعتي شوي توکي: هغه ځمکنی توکي چې په هغو باندې کار شوي وي او بڼې او څرنګوالی يې بدلون موندلی وي لکه رخت چې له مالوچو څخه جوړ شوی دی.

• وروستی محصول : هغه مواد یا محصولات چې ټول صنعتي او توليدي پراوونه يې تېر کړي وي لکه هغه دسمالونه او جامې چې له ټوکر څخه جوړ شوي دي او په انځور کې ښکاري. له دې امله چې په شلمه پيړۍ کې د اجناسو او محصولاتو ليردول د پخوا په پرتله ډير ارزانه او اسانه شول، د نړۍ د بيلابيلو هېوادونو ترمنځ سوداگري هم لازيات ارزښت موندلی دی چې دا په خپله د نړيوال کيدو Globalization يو مهم شکل دی.

نړيوال کيدل يا گلوباليزيشن د نړيوالې سوداگرۍ د پرمختيا او همدارنگه له آسيا څخه د اروپا خواته د ليردولو د ترانسپورت د زياتيدو لامل شوی ده. په دې وروستيو کلونو کې د نړۍ سوداگري ډيره فعاله شوې ده، په تېره بيا د آسيا لويديځې نړۍ ترمنځ سوداگري ډيره پرمخ تللې ده. لکه څرنگه چې په انځور کې ښکاري د اسيا سوداگري به په راتلونکي کې هم له لويديځ سره لازياته شي، دا له دې کبله چې اوس د اروپا په پرتله په اسيا کې د کارگرانو مزد ډير لږ دی، نوځکه د زياترو اروپايي شرکتونو څانگې او استازي په آسيایي هېوادونو کې کارکوي او صنعتي شوي محصولات له اسيا څخه لويديځې نړۍ ته، په تېره بيا اروپاته استول کيږي.

اوس ختيځه اروپا هم د اقتصادي او د سوداگريزې ودې په حال کې ده او له آسيا څخه به ډير صادرات ترلاسه کړي.

سره د دې چې نړيواله سوداگري د خلکو د اړتياوو د پوره کيدو او د هېوادونو د پرمختگ لامل کيږي او د خلکو د ژوند د کچې په لوړيدو کې مهم ارزښت لري، خو د يو شمېر نويو ستونزو د راپيداکيدلو لامل هم کيږي، له دغه ستونزو څخه يوه يې د ترانسپورت له امله د چاپېريال ککړتيا ده د ترانسپورت په زياتيدو سره ورځ په ورځ د ژوند چاپېريال اغيزمن کيږي، د اقليم د بدلون، د ترافيک د ډيرې گڼې گونې او د ناوړه غبر زوږ او شور ماشور لامل کيږي.

په لنډه توگه ويلای شو چې سوداگري د وگړو او ټولنو د اقتصاد په پياوړتيا کې لوی ارزښت لري او د درېم سکتور يعنې خدماتو يوه مهمه برخه ده. په نننۍ نړۍ کې د هغو هېوادونو د خلکو د ژوند کچه او چته ده چې د هغو زيات شمېر وگړي د خدماتو په سکتور کې بوخت دي، د ژوند کچه يې هم اوچته ده.

د ټولگي دننه فعاليت:

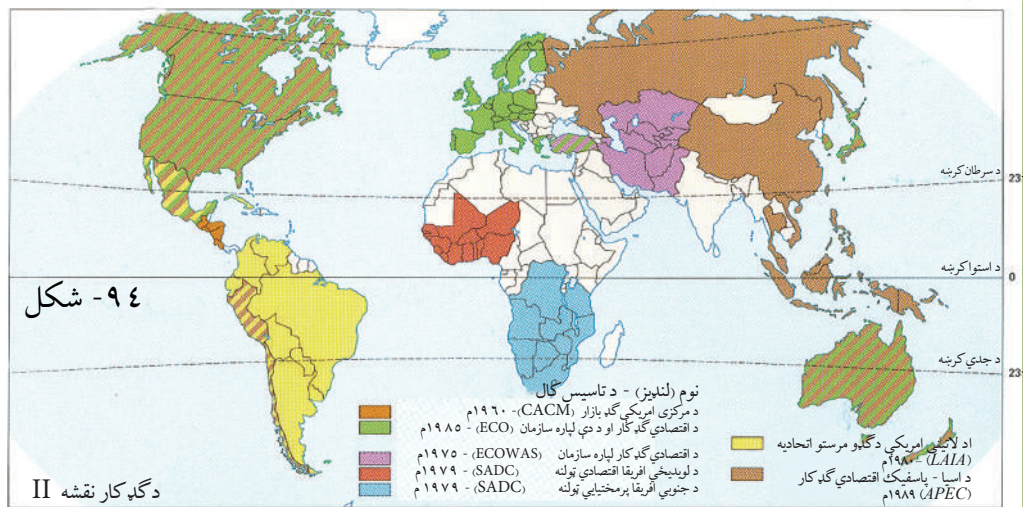
د لوست متن او تصويرونه ورو ولولئ او د ستونزمنو ټکو په هکله له ښوونکي څخه پوښتنه وکړئ.

پوښتنې:

۱. نړيوال کيدل يا گلوباليزيشن له سوداگرۍ سره څه اړيکې لري؟ توضيح يې کړئ.
۲. د نړيوالې سوداگرۍ اهميت په څه کې دی؟
۳. ستاسو له نظره کوم هېوادونه د نړۍ په سوداگرۍ کې ډيره برخه لري؟

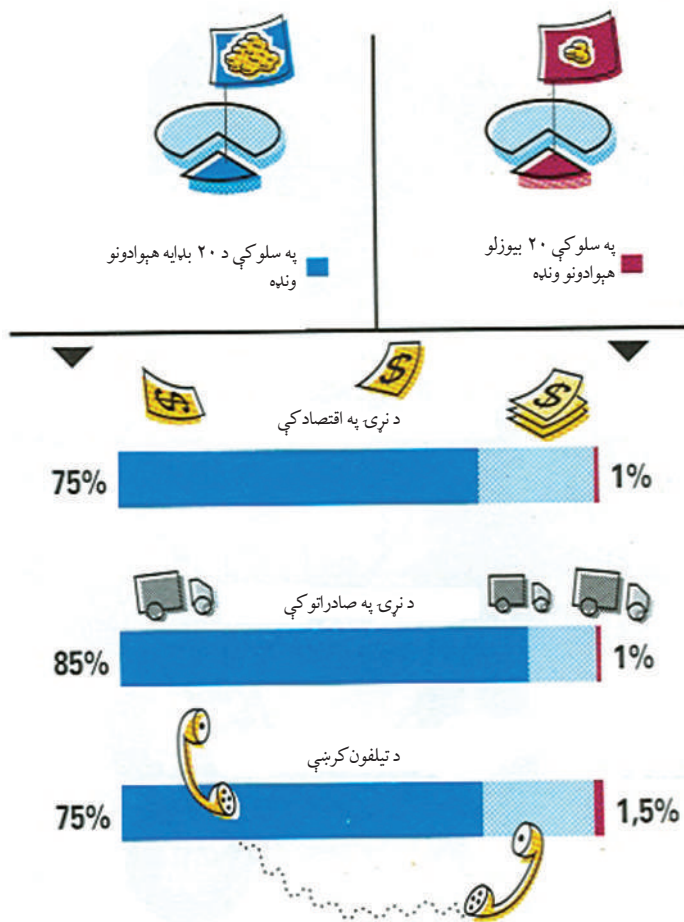
له ټولگي څخه بهر فعاليت

د نړيوالې سوداگرۍ او د نوموړي ارزښت په هکله د بېلابېلو سرچينو څخه په گټې اخيستني يو مخيزه مقاله وليکئ.

د لوست نقشو او تصویرونو ته وګورئ د نړۍ کوم هېوادونه او کومې سیمې په نړیواله سوداګرۍ کې ډیره برخه لري؟

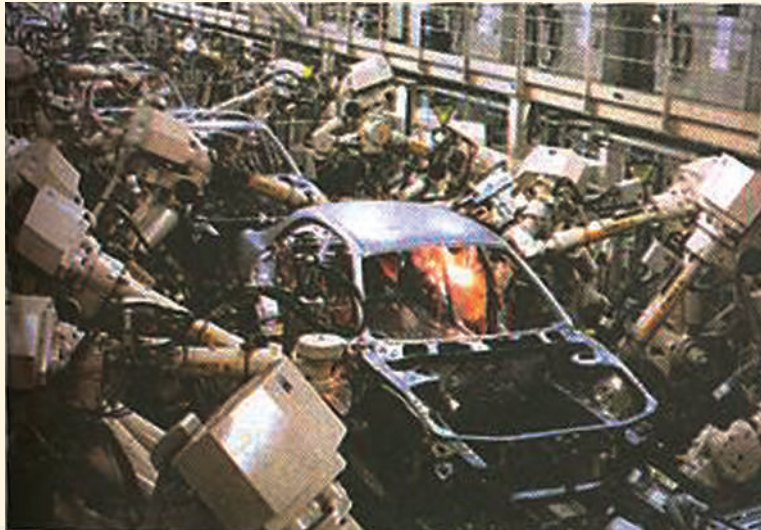
د سوداګریزو جنسونو ډیره زیاته راکړه ورکړه د پرمختللو هېوادونو ترمنځ ترسره کیږي. داسې ویل کیږي چې څومره یوه سیمه پرمختللي وي، هومره یې په نړیواله سوداګرۍ او ترانسپورت کې ونډه زیاته وي. لکه څرنګه چې په شکل کې ښکاري د نړۍ په سلوکې ۲۰ بلای هېوادونه د نړۍ په سلوکې ۷۵ عایدات، په سلوکې ۸۵ صادرات او په سلوکې ۷۵ د تیلیفونونو لښونه په واک کې لري، په داسې حال کې چې د نړۍ په سلوکې ۲۰ بېوزله هېوادونه د نړۍ یوازې په سلوکې یو عایدات، په سلوکې یو صادرات او په سلوکې ۱،۵ د تیلیفونونو لښونه لري. د نړۍ بېوزلو هېوادونو پخوا یوازې د خامو یا ځمکنیو توکو له صادرو له څخه یوڅه پیسې ترلاسه کولې، خو بلایو هېوادونو د صنعتي - پخو جنسونو له پېرودلو څخه ګټه ترلاسه کوله، خو دغه کار د نړۍ د بیوزلو هېوادونو په زیان و داځکه چې د خامو یا ځمکنیو توکو له خرڅلاو څخه ډیرې لږې پیسې په لاس راځي. په اوسني وخت کې پرمختیایي هېوادونه هم هڅه کوي چې د خپلو صادراتي مالونو شمېر زیات کړي او اوس یو زیات شمېر پرمختیایي هېوادونه خپل صنعتي محصولات لکه جامې د برېښنا وسایل او نور صادروي. همدارنګه پرمختیایي هېوادونه دا هڅه هم کوي چې خپل ځمکنی یا خام توکي په خپلو هېوادونو کې صنعتي اوبیایي صادر کړي.

۹۵ - شکل: په اقتصاد، صادراتو او د تېلفون په کرښو کې د نړۍ د بډایو او بیوزلو هېوادونو ونډه.

۹۶- شکل: په بنگله دیش کې دکنفو بازار

۹۷- شکل

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، د لوست نقشه دې په څیر سره وګوري او لاندیني فعالیتونه دې ترسره کړي:

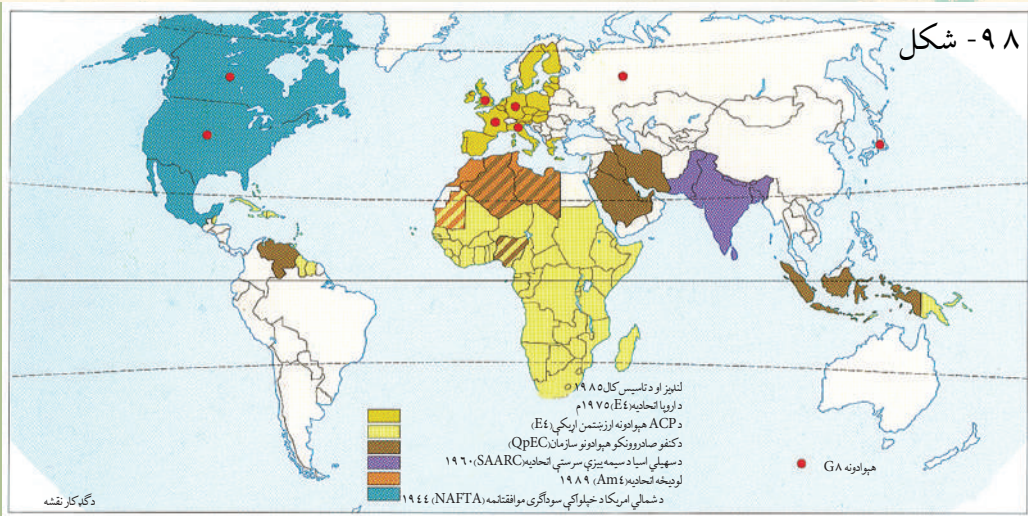
- ۱- د وریجو په تولید او سوداګرۍ کې د نړۍ کومې دوه سیمې ډیره برخه لري او په دغو دوو سیمو کې د وریجو ټول تولید په ۲۰۰۵ م کال کې څو میلیون ټنه وو؟
- ۲- کومو دوو سیمو په ۲۰۰۵ م کال کې د غنمو یو برابر تولید درلود او د کومو سیمو ترمنځ د هغو سوداګري د اوبو له لارې ترسره کیده؟
- ۳- په همدې کال کې کومو دوو سیمو ډیر زیات کبان تولید کړي وو او اندازه یې څومره وه؟
- ۴- ستاسې په فکر د نړۍ کومه لویه وچه د خوراکي توکو د تولید له پلوه د نړۍ تر ټولو بېوزله سیمه ده او لامل یې څه دی؟

پوښتنې:

- ۱- بېوزلویا پرمختیایي هېوادونو پخوا څه ډول توکي صادرول؟
- ۲- ستاسې له نظره د نړۍ کوم بلای هېوادونه په سوداګرۍ کې ډیره ونایه لري؟
- ۳- د کوم ډول محصولاتو صادرول ډیره ګټه لري؟ خام که صنعتي شوي توکي، ولې؟ توضیح یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

ددغه لوست متن او نقشي وګورئ، د هغو مهم ټکي زده کړئ او که ستونزې یا پوښتنې وي هغه په بل ساعت کې له خپل ښاغلي ښوونکي څخه وپوښتئ.

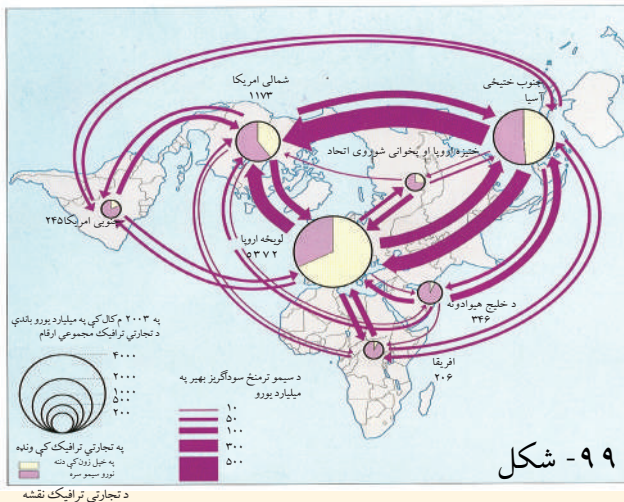
د (ګڼ کار) په I او II نقشو کې کوم سازمانونه او اقتصادي ټولنې تر سترگو کېږي؟ د نړۍ هغه سيمې او هېوادونه چې په هغو کې آزاده سوداگري تر سره کېږي او د آزاد بازار سوداگريز سياست يې غوره کړي، د آزادو سوداگريزو سيمو مفهوم لري، خو په حقيقت کې ازاده سوداگري هغه سوداگري او راکړه ورکړه ده چې پرته له هر ډول پولې او خنډ څخه تر سره شي. د هېوادونو کورنۍ سوداگري معمولاً په آزاد ډول پرمخ ځي، خو نړيواله سوداگري د يو شمېر خنډونو او پولو سره مخامخ ده لکه: گمرکي ماليات، سرحلدي مقررات او نور.

د آزادي سوداگري نظريه پر دې بنسټ ولاړه ده چې سياسي او نور نا طبيعي مقررات د نړۍ د بيلابيلو سيمو تر منځ سوداگري او راکړه ورکړه محدوده نه کړي، ازاده سيالي وشي، هره سيمه او برخه دې د هغو جنسونو او مالونو په توليد کې تخصص ترلاسه کړي کوم چې دوی يې د نورو سيمو پر تله اسانه او ارزانه توليدولای شي او په دې توگه د توليدي سيمو يو ډول طبيعي غوره کول او وپس رامنځته کېږي او د جنسونو اخېستونکي کولای شي د خپلې اړتيا وړ جنسونه ارزانه او په ښه توگه ترلاسه کړي، خو د نړۍ هېوادونه د خپلو ملي صنايعو د ملاتړ او بياوړتيا په خاطر او د خپلو داخلي توليداتو د ښه کولو په خاطر يو ډول ځانگړی گمرکي مالي او سوداگريز سياست غوره کوي.

د نړۍ په ځينو سيمو کې لکه د اروپايي ټولنې په شان د ټولنې د غړو هېوادونو تر منځ سوداگري پرته له گمرکي او سرحلدي محدوديتونو څخه پرمخ ځي:

ج - د سوداگريزو سيمو ویش:

لکه چې مخکې هم وويل شول، په شلمه پيړۍ کې د سوداگريزو مالونو ليرېډول آسانه او ارزانه شول، همدارنگه د نړۍ يو شمېر هېوادونه په سوداگريزو ټولنو او سازمانونو کې يو ډل تر څنگ ګڼ کار کوي او هغه خنډونه چې د

۹۹ - شکل

سوداگری د پرمختګ مخه نیسي، له منځه وړي. سوداګري په ټوله نړۍ کې لوړ ارزښت مومي او څه ناڅه د نړۍ ټولې سیمې اوس په سوداګری کې ونډه اخلي. خویاهم د نړۍ یو شمېر سیمې په نړیواله سوداګری کې دنورو په پرتله زیاته برخه لري چې په دې کې لویدیځه اروپا، شمالي امریکا، د اسیا ختیځ او جنوب ختیځ، فارس د خلیج هېوادونه، پخوانی شوروي اتحاد او ختیځه اروپا د یادولو وړ ده چې د نړۍ ډیرې لویې او مهمې سوداګریزې سیمې یې جوړې کړي دي.

د ټولګي دننه فعالیت:

- زده کونکي دې په ډلو وویشل شي (د تجارتي ترافیک) نقشه دې ولولي، لاندینۍ دندې دې ترسره او د خپل کار پایلې دې له خپلو ټولګیوالو سره ګډې کړي.
۱. په نقشه کې څو مهمې سوداګریزې سیمې ګورئ؟ د هغو نومونه واخلئ.
 ۲. په ۲۰۰۳ م کال کې په کومه سیمه کې ډیر لوی سوداګریز ترافیک لیدل کیږي او ارزښت یې څو میلیارد یورو ته رسېږي؟
 ۳. په همدې کال کې د کومو سیمو ترمنځ ډیر زیات سوداګریز مالونه وړل راوړل شوي دي او د هغو ټوله بیه څو میلیارد یورو شوي وه؟
 ۴. په نړیواله سوداګری کې د خلیج او افریقایي هېوادونو ونډه پرتله کړئ او د هغو ترمنځ توپیر توضیح کړئ.

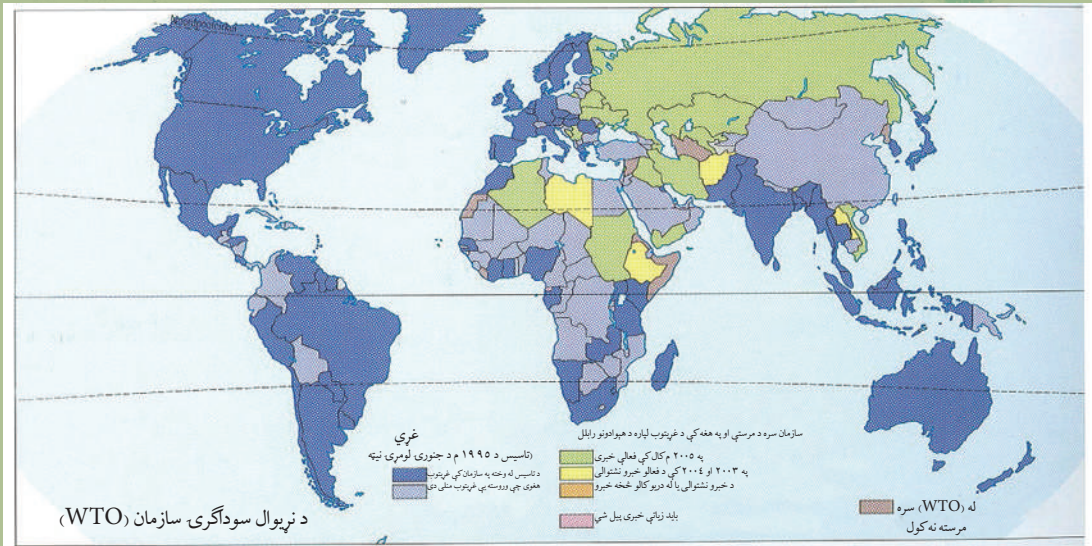
پوښتنې

- ۱- د یو څو مهمو سوداګریزو سیمو نومونه واخلئ.
- ۲- د نړۍ د کومو سیمو ترمنځ ډیر زیات سوداګریز مالونه لېږدول کیږي؟
- ۳- ولې په نړیواله سوداګری کې د نړۍ پرمختللي هېوادونه مهمه ونډه لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د دغه لوست I او II د ګډ کار نقشې ولولئ، اقتصادي ټولني او سازمانونه د هغو له اړونده هېوادونو سره لېست کړئ او همدارنګه ولیکئ چې افغانستان د کومو اقتصادي سازمانونو غړی دی.

د نړیوالې سوداګرۍ سازمان

۱۰۰- شکل

ولې نړیوالو د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان جوړولو ته اړتیا درلوده؟

نړیوال سوداګریز سازمان (World Trade Organization) WTO د ۱۹۹۵ م کال د جنوري په لومړۍ نېټه جوړ او مرکزي دفتر یې په ژینو کې دی. د نړیوالې سوداګرۍ سازمان (WTO) له جوړیدو څخه مخکې د (General Agreement on Tariffs and Trade) (GATT) یاد سوداګري او ګمرکي تعرفو د عمومي پریکړه لیک په نوم یو بل موافقه لیک په ۱۹۴۷ م کې په ژینو کې د ۲۳ غړیو هېوادونو له خوا لاسلیک شوی و چې وروسته د نړیوالې سوداګرۍ سازمان دهغه ځای ونیو. د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان دندې نړیوالې سوداګرۍ ته پرمختیا ورکول، د سوداګریزو ستونزو حل کول او د سوداګریزو خنډونو له منځه وړل دي. دغه سازمان د ۱۴۹ غړو او د ۳۰ ویاړلي غړو په لرلو سره وکولای شول چې په ۲۰۰۲ م کال کې دنړۍ د ټولې سوداګرۍ په سلوکې له ۹۵ برخو څخه استازیتوب وکړي. د نړیوالې سوداګرۍ سازمان له خپلو جوړیدو څخه شل میاشتې وروسته ۱۲۲ غړي لرل، خو په ۲۰۰۷ م کال کې یې د غړو شمېر ۱۵۰ ته ورسید.

د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان د جوړیدو اصلي مفکوره داده چې نړیواله سوداګري دنړۍ د سوکالی د پرمختګ لپاره یوه ډیره غوره لاره ده، نو ځکه باید د نړیوالې سوداګرۍ له مخې ټول خنډونه لرې شي.

د نړیوالې سوداګرۍ په سازمان کې نه یوازې دا چې د جنسونو او مالونو د سوداګرۍ په اړه خبرې او پریکړې

کیرې، بلکې د ملکیتي حقونو او خدمتونو په هکله هم خبرې او پریکړې کیرې.

د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان په داخلي جوړښت کې، ددغه سازمان غړي د نړیوالې سوداګرۍ د ازادۍ او اسانتیاوو په اړه پریکړې کوي او تصمیم نیسي چې باید پر ټولو غړو یوشان تطبیق شي. ددغه سازمان د دفتر ترڅنګ چې په ژینو کې دی، یوه بله شورا هم شته چې د عمومي شورا (General Council) په نوم یادېږي. دغه شورا د غړو هېوادونو له سفیرانو یا استازیو څخه جوړه ده. له دې پرته څو نورې کاري ډلې هم لري لکه د مالونو شورا (Goods Council)، د خدمتونو شورا (Services Council) او د علمي ملکیتونو شورا (Intellectual Property Council) چې دا ټول تل په فعالیت او خبرو اترو بوختي وي او ددغه سازمان د وزیرانو کنفرانس ته چې معمولاً په هرو دوو کلونو کې یوځل دایرېږي چمتوالی نیسي.

د نړیوالې سوداګرۍ په سازمان باندې نیوکې هم شته او هغه داچې ځینې وخت ددغه سازمان پریکړې د ټولو غړو هېوادونو په ګټه نه وي، په تېره بیا پرمختیایي هېوادونه په ډیرو ستونزو سره کولای شي چې د لویدیځو پرمختللو هېوادونو په بازارونو کې د خپلو مالونو د خرڅلاو امکانات برابر کړي.

د ټولګي دننه فعالیت:

- د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان نقشه وګورئ، لاندېنیو پوښتنو ته ځوابونه ورکړئ:
- ۱- د آسیا د لویې وچې کومو هېوادونو د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان له جوړېدو سره سم د هغه غړیتوب درلود؟
 - ۲- د افغانستان او د دريو نورو هغو هېوادونو چې په ژېړ رنگ ښودل شوي دي نوم واخلي او د هغوی دريځ بیان کړئ.

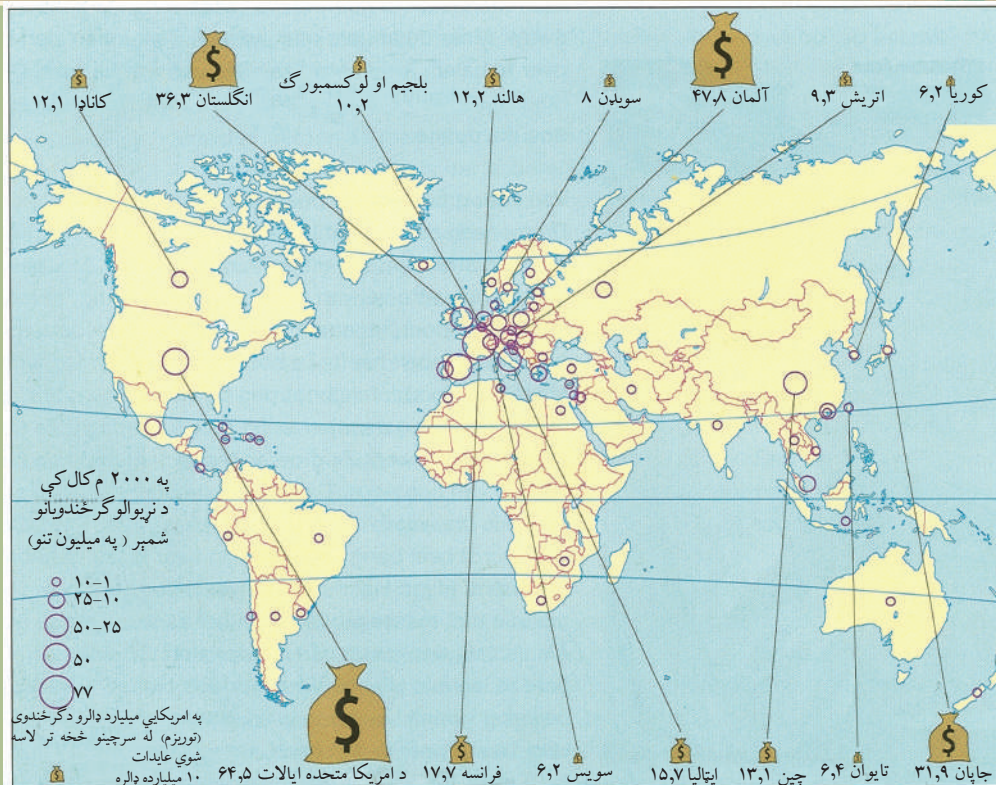
پوښتنې:

- ۱- د نړیوالې سوداګرۍ سازمان په کوم کال جوړ شو او دهغه مرکزي دفتر چیرې دی؟
- ۲- د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان مهمې دندې کومې دي؟ توضیح یې کړئ.
- ۳- د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان مثبت او منفي اړخونه کوم دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

افغانستان په دې وروستیو کې د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان غړیتوب ترلاسه کړی که نه؟ که یې ترلاسه کړی دی، څه وخت په کومو شرایطو؟ په دې اړه معلومات راټول او په ټولګي کې یې وویاست.

گرځندويي (توريزم) او نړيوال اهميت يې

۱۰۱- شکل: په نړۍ کې د ګرځندویانو د جذب وړ مهمې سیمې او په امریکایي میلیارد ډالرو باندې په ۲۰۰۲ م. کال کې له هغو څخه تر لاسه شوي عواید

د نړۍ د ګرځندوی نقشې ته وګورئ او وولئ چې کوم هېواد په ۲۰۰۲ م کال کې له ګرځندوی څخه ډیر زیات عواید ترلاسه کړي وو؟

ټول هغه فعالیتونه چې خلک یې د وزګارتیا پرمهال ترسره کوي او لږ تر لږه له یوې شپې ورځې څخه تر یو کال پورې له کور څخه بهروي ګرځندويي بلل کېږي، په دې توګه ګرځندوی (تورېست) هغه څوک دی چې د خپل اوسیدو له ځای څخه بهر کوم ښار یا هېواد ته له یو کال څخه کم او له یوې شپې ورځې څخه د زیات وخت لپاره ولاړشي او موخه یې په وزګار وخت کې دمه، ګرځیدل، سپورت، مذهبي فعالیتونه، علمي کتنې او نور وي.

نن ورځ په نړۍ کې ګرځندويي په یو مهم صنعت او بڼتي ده او څه ناڅه په هرو پنځلسو تنو کې یو تن د ګرځندويي په سکتور کې کار کوي، همدارنګه هر کال په نړۍ کې ۷۰۰ میلیونه تنه د خپلو رخصتیو د تېرولو په خاطر بهرنیو هېوادونو ته ځي. په دې وروستیو کې د نړۍ خلک په تېره بیا د پرمختللو هېوادونو خلک له پخوا څخه زیات ګرځي او د نړۍ ډیرو لېرې سیمو ته ورځي چې لاملونه یې د ډیرو پیسو لرل، د ژوند او د دمې او تفریح د وسایلو ښه کیدل او د لیردولو د وسایلو پرمختګ دی.

هغه سیمې چې هلته ګرځندویان ورځي، باید ځانګړې په زړه پورې والی ولري او د ګرځندویانو هیلې پوره کړي. په دې توګه زیاتره دولتونه دا هڅه کوي چې په خپلو هېوادونو کې د ګرځندويي د پراختیا او ودې په خاطر امکانات برابر کړي.

ګرځندويي عموماً اقتصادي او کلتوري اهمیت لري. د هغې اقتصادي ارزښت په دې کې دی چې کولای شي له دوو لارو څخه د پرمختیایي هېوادونو اقتصادي ودې سره مرسته وکړي.

د عایداتو زیاتوالی: کله چې ګرځندویان او سیلابیان یوه هېواده ورځي، اړ دي چې هلته د خپلو خوږو او اوسیدلو په خاطر هوټلونو، میلمستونونو، ترانسپورت، د سیل ځایونو، لکه: پارکونو، موزیمونو او نورو ته پیسې ورکړي او همدارنګه یو شمېر سوغاتونه او سامانونه واخلي چې پرته له شکه دهماغه هېواد په اقتصاد غوره اغیزه کوي.

د کار او بوختیا چمتو کول: یوه هېواده د ګرځندویانو د پاملرنې او د ګرځندوی د صنعت د پرمختیا په خاطر باید ډیر ښه امکانات لکه میلمستونونه، هوټلونه، د اوسیدو ځای او نور، د ژوند اسانتیاوې لکه ترانسپورت، د ګرځیدو وسایط او نور چمتو شي.

ددې لپاره چې دولتونه دغه امکانات چمتو کړای شي باید په دغو ټولو برخو کې کار وشي چې دا په خپله د کار د پیداکیدو لپاره لاره اواروي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په څلورو ډلو وویشل شي: لومړۍ ډله دې د نړۍ د ګرځندوی نقشه وګوري او د امریکې د لوپې وچې د څلورو هېوادونو د نړیوالو ګرځندویانو شمېر او د هغو کلني عواید دې د نقشې له مخې وټاکي او و دې لیکي، دویمه ډله دې په آسیایي څلورو هېوادونو دریمه ډله دې په افریقا او څلورمه ډله دې په اروپا کې څلور داسې هېوادونه چې نښې یې پورته وښوول شوي ولیکي او هر ه ډله دې د خپل کار پایله په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې:

- ۱- کوم لاملونه دي چې نن ورځ په نړۍ کې خلک لېرې لېرې سیموته توریستي سفر کوي او د هغوی شمېر تر پخوا زیات شوی دی؟
- ۲- د نړیوال ګرځندوی اقتصادي ارزښت توضیح کړئ.
- ۳- د ګرځندويي کلتوري اهمیت په څه کې دی؟ توضیح یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

له کتابتون او انټرنېټ څخه په کار اخیستنې سره د نړیوال ګرځندوی مثبت او منفي اړخونه په یوه پاڼه کې ولیکئ.

الف - د نړۍ مهمې ګرځندوی (توریستي) سیمې او هېوادونه

۱۰۲- شکل: د پاریس د ښار یوه خنډه چې د نړۍ ګرځندویانو ته له کلتوري پلوه ځانګړې ارزښت لري.

ګرځندوی هغې سیمې یا هېواد ته ورځي چې هلته یوڅه وي چې د دوی په خپله سیمه کې نه وي. له دې امله چې ټول هېوادونه او ټولې سیمې د ګرځندوی لپاره یوشان او کټ مټ شرایط نه لري او بیلابیل امکانات لري. له همدې امله یوه سیمه د بلې نیمګړتیا بشپړوي او ګرځندویان ځان ته رابولي. هغه سیمې چې هلته تر اوسه تر ټولو زیات ګرځندویان ورځي اروپا او شمالي امریکا ده. یوه ګرځندوی ته واټن د یوې توریستي سیمې د ټاکلو لپاره ډیر مهم دی، څومره چې د توریستي سیمې موقعیت لیرې وي، هومره هلته ګرځندویان لږ ورځي. زیاتره ګرځندویان له پرمختللو هېوادونو څخه وي او پرمختللو هېوادونو ته سفر کوي. اوس په پرمختیایي هېوادونو کې هم توریزم او ګرځندوی د پرمختیا په حال کې دی چې لاندیني لاملونه ورباندې اغیزه لري.

۱. د حمل او نقل وده او پراختیا.
۲. زیاتره وخت پرمختیایي هېوادونه ګرځندویانو ته په زړه پورې وي، دا ځکه چې دغه هېوادونه غوره هوا او په زړه پورې طبیعت لري، له بلې خوا یو ګرځندوی په لږ لګښت سره هلته خپلې ورځې تېرولای شي.
۳. د پرمختیایي هېوادونو دولتونه هڅه کوي چې د خپلو هېوادونو د اقتصاد د ودې لپاره په ګرځندویي

سیمو کې ښه والی راوړلی او د ګرځندویانو پام ورته را وړوې. لکه څرنګه چې په تېر لوست کې د نړۍ په توریستي نقشه کې ولیدل شول، ښکاري چې په نړۍ کې توریستي سیمې ډیرې زیاتې ډول ډول او بېلابېلې دي چې دلته به یې له ځینو سیمو سره آشنا شو.

• **اروپا:** مرکزي، جنوبي او جنوب لویدیځه اروپا د مدیترانې د سیمې په ګډون د نړۍ د ګرځندوی ډیرې مهمې سیمې دي. ددغې سیمې هېوادونه هر کال له ګرځندوی څخه زیات شمېر ګټې او لوړ عاید ترلاسه کوي. د مدیترانې د سمندرګي لمر لرونکې غاړې او په زړه پورې هوا په اوږې کې د لامبو، موټر ځغلولو، سپورتي راز راز لوبو او د آس ځغلولو لپاره ډیره غوره ده. همدارنګه لوی تاریخي ښارونه لکه پاریس، لندن، روم، مادرید او د آلمان او هالنډ یو شمېر ښارونه او نور د تیاترونو، سینماګانو او هنري نندارو، موزیمونو، تاریخي ودانیو، په زړه پورې پارکونو او د موسیقي جشنونو له پلوه، په تېره بیا په اوږې کې د ګرځندویانو او سیلانیانو لپاره ډیر په زړه پورې دي او د نړۍ له هر ګوټ څخه ورته ګرځندویان ورځي. د اتریش او سویس هېوادونه د الپ د غرونو په لړۍ کې د ژمنیو سپورتونو په برخه کې د ډیر غوره خدمتونو

۱۰۳- شکل: په یوه ساحل کې د ګرځندویانو او هغوی ته د اسانتیاوو تصویر

۱۰۴- شکل: په يوه غرنۍ سيمه کې د گرځندويانو يوه کوچنۍ ډله

او اسانتياوو په لرلو سره په اروپا کې د گرځندوی مهم ژمني مرکزونه دي.

• **آسيا:** دغه لويه وچه چې په حقيقت کې د لويو دينونو او تمدنونو زانگوده په نړۍ کې د گرځندوی لپاره غوره سيمې لري. منځنۍ ختيځ په نړۍ کې مذهبي توريستي لويه سيمه ده. مکې معظمې ته د حج پر مهال د نړۍ ډير زيات حاجيان او زيارت کوونکي ورځي. همدارنگه چين، ترکيه، اندونيزيا، هند او يو شمېر نور هېوادونه هم د گرځندوی د په زړه پورې سيمو په لرلو سره هر کال د نړۍ د گرځندويانو پاملرنه ځان ته را اړوي.

د جگړو له کلونو څخه مخکې

زموږ هېواد ته چې د ډيرې غوره هوا، ارزښتمنو کلتوري او تاريخي آثارو، تاريخي او مذهبي ودانيو او نورو غوره طبيعي منظرو لرونکی دي گڼ شمېر گرځندويان هم راتلل چې په تېرو لوستونو کې ولوستل شول.

• **شمالي امريکا:** د امريکا متحده ايالات او کاناډا د طبيعي بيلايلو منظرو، لکه: ملي پارکونو، ژوبنو، لمر لرونکو تودو سواحلو او کلتوري سيمو، او موزيمونو په لرلو سره د گرځندويانو د پام وړ هېوادونه دي. په دې وروستيو کلونو کې مکسيکو، د جنوبي او مرکزي امريکې يو شمېر نور هېوادونه هم د ملي طبيعي پارکونو او کلتوري مرکزونو په لرلو سره د گرځندويانو د پام وړ گرځيدلي دي. د يادولو وړ ده چې

په افریقا کې هم د ګرځندوی لپاره د پام وړ سیمې او هېوادونه شته لکه د مصر هېواد چې مهم تاریخي آثار لري او د کینیا او جنوبي افریقا هېوادونه هم یادولای شو.

د ټولګي دننه فعالیت:

- زده کوونکي دې په څلورو ډلو وویشل شي، د نقشي تصویرونو او د لوست د متن په لوستلو سره دې لاندیني دندې ترسره او د هغو پایلې دې په ټولګي کې وړاندې کړي:
- لومړۍ ډله دې د نړۍ د ګرځندوی مهمې سیمې او هېوادونه لېست کړي.
- دویمه ډله دې هغه سیمې ولیکي چې لمر لرونکي تاوده سواحل لري او د ګرځندوی د پاملرنې وړ ګرځیدلي دي.
- درېمه ډله دې د هغو هېوادونو او سیمو نومونه ولیکي چې د ژمنیو سپورتونو لپاره د ګرځندویانو د پام وړ دي.
- څلورمه ډله دې د نړۍ د هغو نامتو ښارونو نومونه ولیکي چې تاریخي او کلتوري ارزښت لري او د ګرځندویانو د پاملرنې وړ ګرځي.

پوښتنې:

- لاندیني جملې ولولئ او تش ځایونه یې په خپلو کتابچو کې په مناسبو کلمو ډک کړئ:
۱. د ژمنیو سپورتونو لپاره ډیر ښه او هوسا خدماتي امکانات د () په غرونو کې د () او () په هېواد کې شته.
 ۲. () په نړۍ کې یوه لویه مذهبي توریستي سیمه ده.
 ۳. زیاتره ګرځندویان د () هېوادونو دی او () هېوادونو ته ځي.
 ۴. هغه لاملونه چې په پرمختیایي هېوادونو کې د ګرځندوی (توریزم) د پرمختګ سبب کیږي () او () دي.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

له مجلو، ورځپاڼو، مسافري شرکتونو، خپلو دوستانو او خپلوانو څخه د ګرځندوی او یا ګرځندویي سیمې یو ډیر په زړه پورې تصویر ترلاسه او د هغه په هکله په بل راتلونکي لوست کې خپلو ټولګیوالوته معلومات ورکړئ.

ب- د توريزم د رابښکون (جذب) سرچينې

۱۰۰- شکل: په هسپانيا کې کلتوري توريزم

کومې سرچينې په نړۍ کې د ګرځندويانو د جذب وړکيدای شي؟

هغه سرچينې چې په نړۍ کې د توريستانو د جذب لامل ګرځي، هغه طبيعي، کلتوري او تاريخي سرچينې دي چې په لنډه توګه يې در پيژنو:

۱. طبيعي سرچينې: د نړۍ ځينې سيمې ډيرې ساحې لري چې د توريست د پاملرنې وړ ګرځي لکه په اوږې کې اروپا، مرکزي امريکا، جنوبي امريکا، د جنوب ختيځې آسيا او استراليا د سيندونو، جهيلونو او سمندرګيو ګاږي.

غرنۍ سيمې، په تېره بيا هغه غرونه چې هلته دژمنيو لوبو او سپورتونو امکانات شته لکه په اتریش او سويس کې الپ او نورې هغه سيمې چې غوره طبيعي ساحې لري. همدارنګه په افريقې، امريکې اونورو ځايونو کې طبيعي پارکونه ګرځندويانو ته په زړه پورې دي.

۲. تاريخي او کلتوري سرچينې: هغه تاريخي او کلتوري ښارونه او سيمې چې پخوانۍ ودانۍ، پري (تنې، جسدونه) موزيمونه، نندارتونونه او فرهنگي مرکزونه لري د ګرځندويانو پاملرنه ځانته اړوي لکه د اروپا، امريکا، اسيا او افريقې مشهور او نامتو ښارونه.

سپيڅلو ځايونو لکه مکې معظمې ته هر کال ډير زيات شمېر مسلمان زيارت کوونکي د نړۍ له بيلابيلو برخو څخه ورځي او هغو زيارتونو او عبادت ځايونو ته هم ډير ګرځندويان ورځي چې د نړۍ په بيلابيلو برخو کې شته دي.

ج. د توريزم نړيوال سازمان: د توريزم يا ګرځندوی نړيوال سازمان The World Tourism Organization چې د ملګرو ملتونو د سازمان په اواڼه کې کارکوي، يو ځانګړی سازمان دی چې د ګرځندوی په برخه کې ټولې نړيوالې ستونزې اواروي.

د ګرځندوی د نړيوال سازمان لومړنۍ لويه غونډه د هسپانيې د هېواد په بلنه د ۱۹۷۵ م کال د می په مياشت کې د هغه هېواد د مادريد په ښار کې جوړه شوه، او روبرت لوناتی Robert Lonatie ددغه سازمان لومړنی رئیس وټاکل شو.

د یادونې وړ ده چې د ګرځندوی له نړیوال سازمان څخه مخکې یو شمېر نور سازمانونه او ټولنې وې چې د ګرځندوی په برخه کې یې کار کاوه او وروسته بیا نوموړي سازمان د هغوی ځای ونیو. په اوسني وخت کې د نړۍ ۱۶۱ هېوادونه او سیمې د ګرځندوی د نړیوال سازمان غړیتوب لري چې ۳۹۰ ساحوي مرکزونه لري، همدارنګه دغه سازمان شپږ سیمه ییز کمیسیونونه لري چې په افریقایې، امریکې، ختیځې آسیا او پسیفیک، اروپا، منځنۍ ختیځ او جنوبي آسیا کې فعالیت کوي، د ګرځندوی نړیوال سازمان لویه یا عمومي غونډه په هرو دوو کلونو کې یوځل جوړېږي او رئیس یې د څلورو کلونو لپاره ټاکل کېږي. د نوموړي سازمان رسمي ژبې عربي، انګلیسي، فرانسوي، روسي او هسپانوي دي. افغانستان په ۱۹۷۵م کال د دغه سازمان غړیتوب ترلاسه کړی دی.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلووویشل شي او د خپل ښاغلي ښوونکي له لارښوونې سره سم دې د دوو موضوعگانو (د ګرځندوی د جذب یا راښکون سرچینې او نړیوال ګرځندوی سازمان) په هکله دې بحث وکړي او د خپل بحث پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱. لاندینۍ پوښتنې که صحیح وي په (س) او که غلطې وي په (ن) توري په خپلو کتابچو کې په نښه کړئ:
 ۱. په اوږي کې د جنوبي اروپا او جنوب لویدیځې اروپا هېوادونه د مدیترانې د سمندرګي د تودو او لمر لرونکو غاړو په لرلو سره د زیات شمېر ګرځندویانو د پاملرنې وړ ګرځي ()
 ۲. په ژمي کې اتریش او سویس د هغو کسانو لپاره چې د الپ په غرونو کې د لوبو د ترسره کولو لیاالتیا لري غوره ځای دی ()
 ۳. طبیعي پارکونه د ګرځندویانو د پاملرنې یا جذب له تاریخي او کلتوري سرچینو څخه شمېرل کېږي ()
 ۴. له دې امله چې افغانستان غوره کلتوري او طبیعي سرچینې نه لري، نو ځکه تر اوسه د نړۍ د زیات شمېر ګرځندویانو د پاملرنې وړ نه دی ګرځیدلی. ()
 ۵. د ګرځندوی نړیوال سازمان د شپږو کمیسیونو له ډلې څخه درې یې په اسیاکې په کار بوخت دي ()

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افغانستان او نړۍ د ګرځندوی په هکله لوستونه ولولئ، د هغو د متن، تصویرونو او نقشو څخه په کار اخیستنې سره لاندینيو پوښتنو ته ځواب ورکړئ.

۱. د نړۍ خلک ولې په سیاحت (توریزم) باندې لاس پورې کوي؟
۲. په ترتیب سره د نړۍ د هغو پنځو هېوادونو نوم واخلئ چې د (توریزم) ګرځندوی څخه تر ټولو زیات عاید ترلاسه کوي.
۳. د نړۍ د ګرځندوی د نامتو او مشهورو سیمونو نومونه واخلئ.
۴. د ګرځندوی مثبت او منفي اړخونه کوم دي.
۵. د درې طبیعي او درې کلتوري سرچینو نوم واخلئ چې په افغانستان کې به د ګرځندویانو د پاملرنې سبب شي.

۱۰۶- شکل: په هالنډ کې د روترډام لوی سمندري بندر

د حمل او نقل اصطلاح څه مفهوم لري؟

د خلکو، انرژي، مالونو او معلوماتو لېږدولو ته حمل او نقل وايي. د دوو سيمو ترمنځ د معلومات لېږدولو ته اړيکې Communication ويل کيږي. که چيرې يوازې د شيانو، مالونو او انرژۍ لېږدول په پام کې وي، نو دې ته ترانسپورت Transport ويل کيږي. هغه لېږدوونکي وسايل چې خلک نژدې ځايونو ته وړي راوړي، په حقيقت کې د خلکو يا د وگرو لېږدوونکي نقليه وسايل بلل کيږي.

آيا تاسې کله په خپل ژوند کې د مالونو د لېږدولو د ارزښت په هکله سوچ کړی دی؟ مخکې تر دې چې يو جنس ستاسو تر کور پورې ورسېږي، بايد له ډيرو ځايونو څخه تر ډيرو ځايونو پورې وليږدول شي. د بيلگې په توگه: که يو بوتل يا دغورپو يو پيپ په پام کې ونيسو هغه توکي

چې بوتل او پیپ ورڅخه جوړېږي او هغه بوتې چې غوړي ورڅخه جوړېږي له بیلابیلو ځایونو څخه رالېږدول کېږي، کله چې بوتل یا پیپ ورته جوړشو، بیا غوړي جوړېږي، په کې اچول کېږي، هغه بیا پلورنځیو ته لیږدول کېږي او وروسته بیا باید ستاسې کورته ولېږدول شي، دا ټول د لیږدولو رالېږدولو غوښتنه کوي. په دې توګه ویلای شو چې لیږدول رالېږدول د بشري ټولنو د اړتیاوو په پوره کولو کې لویه ونډه لري. د یادونې وړ ده چې حمل او نقل په ټولو هېوادونو کې دخلکو د میشت کیدو پر ځایونو، د فابریکو لپاره د ځایونو په غوره کولو، د مارکیټونو د ځای په ټاکلو، د شرکتونو، دفترونو، صنعتي مرکزونو او تاسیساتو د ځایو په غوره کولو کې ډیره اغیزه لري. د بیلګې په توګه د ترانسپورت د ډیرو زیاتو لګښتونو د مخنیوي لپاره ځینې فابریکې د خامو توکو یا لومړنیو موادو ته نژدې ځایونو کې جوړېږي، خو ځینې نورې د پلورنې ځایونو او بازارونو ته نژدې جوړېږي.

حمل او نقل په اوسني وخت کې چې د نړۍ د بیلابیلو هېوادونو ترمنځ اړیکې ډیرې پراخې شوي دي، د پام وړ پراختیا موندلې ده. هغه (عوامل) چې نړیوال حمل او نقل ته یې وده ورکړې ده دادې:

- د نفوسو زیاتوالی: زیات وګړي د ګڼ او زیات ترانسپورت غوښتنه کوي.

- په بشري ټولنو کې پرمختګونه او بدلونونه: د نړۍ په ګڼ شمېر هېوادونو کې د خلکو غوښتنې ډیرې زیاتې شوي او خلک د پخوا وختونو پرتله زیاتي ورځنۍ کاري او تفریحي بوختیاوې لري او له ترانسپورت څخه استفاده کول زیات شوي دي.

- داقتصاد وده: د عایداتو زیاتوالی ددې لامل شوی چې ترانسپورتي وسایل زیات شي. په پرمختللو هېوادونو کې زیاتره خلک خپل شخصي موټر لري، همدارنګه د جنسونو لیږدول - رالېږدول هم ډیر شوي دي.

- سیمه ییزه پرمختیا: په ځینو بشري پرمختللو ټولنو کې خلک د خپل کار له ساحې څخه لرې ژوند کوي چې د هغوی تګ راتګ هم د ترانسپورت د پرمختیا لامل شوی دی.

- د ترانسپورتي لارو او کرښو ښه کیدل: ښې لارې لیږدول را لیږدول اسانه کوي، زیاتره هېوادونو هڅه کړې چې لویو لارو او ترانسپورتي کرښو ته ښه پرمختیا ورکړي او په هغو کې ښه والی راولي چې داهم د حمل او نقل په زیاتیدو کې اغیزه لري.

د یادونې وړ ده چې زیات لیږدول - رالېږدول ستونزې هم ډیروي چې یو شمېر دغه ستونزې په دې

توگه دي:

۱. د ژوند د چاپېريال ککړتيا: ترانسپورتي وسايل په خپلو لوگيو، لوخړو او گازونو لکه Nitrogen Dioxide دورو او خاورو باندې هوا ککړوي او د ژوند چاپېريال بوين او له غږ زورږ څخه ډکوي.
۲. د زياتو وسايلو له امله ځينې وخت لارې بندې او د ترانسپورتي وسايلو گڼه گونه ددې لامل کيږي چې خلک او مالونه په وخت اړينو ځايونو ته ونه رسيږي.
۳. نا امني: زيات ليردول-راليږدول تر اوسه هم د ترافيکي ناوړه پېښو لامل کيږي چې له دې امله يو شمېر خلک خپل ژوند له لاسه ورکوي.
۴. په ترانسپورتي لارو او کرښو باندې ډيرې ښې حاصل ورکوونکې ځمکې نيول کيږي.

۱۰۷- شکل : د توکيو په ښار کې يوه د اوسپنې پټلۍ.

د ټولګي دننه فعالیت

دوه دوه زده کوونکي دې یوځای سره کار وکړي، یو دې لوست د متن، تصویرونو او خپلو شخصي معلوماتو څخه په ګټه اخیستو سره حمل او نقل معرفي کړي او په دې هکله دې مهم ټکي په یوه پاڼه کې وليکي. دویم زده کوونکی دې د لیردولو - رالیردولو، د هغه د اسانتیاوو او هغو ستونزو په هکله چې د ترانسپورتي وسایلو له امله پیداشوي دي په یوه پاڼه کې لیکنه وکړي او د ټولګي په مخ کې دې ولولي.

پوښتي:

۱. کوم لاملونه د نړیوال د لېږد رالېږد د پرمختیا لامل شوي دي، نوم یې واخلي او توضیح یې کړئ.
۲. سره له دې چې لیردول - رالیردول زموږ په ژوند کې ډیر زیات اهمیت لري، خو کومې ستونزې یې رامنځته کړي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

- په خپلو کتابچو کې د څلور ستونو لرونکی یو جدول رسم کړئ:
۱. په لومړي ستون کې د هغو خوراکي توکو نومونه وليکئ چې پرون مو خوړلي وو.
 ۲. په دویم ستون کې د هغه هېواد نوم وليکئ چې احتمالاً نوموړي خوراکي توکي ورڅخه وارد شوي دي.
 ۳. په دریم ستون کې د اطلس یا نقشې په کتو سره هغه اټکلي وټن وليکئ چې ستاسو له خوا لګول شوي خوراکي توکي له هغه ځایه رالیردول شوي دي.

۱۰۸- شکل: په سینګاپور کې د سمندري ترانسپورت انځور

تاسې څو ډوله ترانسپورت پیژنئ او په خپله مو له کوم یو څخه کار اخیستی دی؟

لېږد را لېږد د هوا له لارې په الوتکې، د اوبو (سمندرونو، سمندرګیو او سیندونو) له لارې د بېړۍ او په وچه کې د موټر او اورګاډي په وسیله ترسره کېږي. هر ډول ترانسپورتي وسایل او د هغو اړونده کرښې خپلې ځانګړتیاوې لري. د لېږد را لېږد یو شمېر وسایل کولای شي هرڅه ولېږدوي، یو شمېر نور یوازې د یو څو ځانګړو محصولاتو د لېږدولو لپاره غوره دي. د حمل او نقل د یو شمېر وسایلو ګرډیتوب ډیر لږ خو د یو شمېر نورو زیات دی. د هر ډول ترانسپورتي وسایلو لپاره یوې زیربنا ته اړتیا ده چې هغه دادي: لویې لارې، پاخه سرکونه، د اوسپنې پټلۍ، هوايي ډګرونه. مصنوعي سپورمۍ، سمندري بندرونه، ترمینلونه. نل لیکې (پایپ لاینونه) اونور.

که چیرې یو شمېر سیمې یا ښارونه د ترانسپورتي کرښو په واسطه سره ونښلول شي، یو ډول ترانسپورتي سیستم یا د لېږد را لېږد سیستم ورڅخه جوړېږي.

لاندینی جدول د لېږد را لېږد ډولونه او بیلابیل سیستمونه ښکاره کوي.
(۷) جدول: د لېږد را لېږد بیلابیل سیستمونه

ترانسپورتي شبکه	ترانسپورتي وسیله	هغه جنسونه چې لېږدوي يې
د برېښنا شبکه	الکترون	د برېښنا انرژي
د اورگاډي کرښې	اورگاډی (ریل)	مالونه او وگړي
(د سړکونو) شبکه	د سورلیو او بارورلو موټر	مالونه او وگړي
د اوبو لارې	ډول ډول بیړۍ	مالونه او وگړي
هوايي کرښې	الوتکې	مالونه او وگړي
بد رفت سیستم	بد رفت	ناولې اوبه (فاضلاب)
د اوبو د لېږدولو شبکه	د اوبو نل لیکه (پایپ لاین)	د خښلو پاکې اوبه
د گاز د لېږدولو شبکه	د گاز نل لیکه (پایپ لاین)	گاز
د ټیلیفون شبکه	الکترون یا پروتون (الکترونيکي خپې، نوري او غږيزې خپې)	غږيز پیغامونه، لیکنې او انځوريز پیغامونه
مرکز گرمي	د تودوخې د لېږدولو نل لیکې	تودوخه

ب . سیالی (رقابتونه)

د یوې ترانسپورتي وسیلې په غوره کولو کې بیلابیل لاملونه اغیزه لري لکه بیه، بارول، تشول، واټن، د مالونو اندازه او دروندوالی او نور.

په دې وروستیو وختونو کې د ترانسپورتي وسیلې په غوره کولو کې سیالی زیاته شوې او شرکتونه له ترانسپورت څخه زیاتې هیلې لري.

پخوا به د یوې وسیلې په غوره کولو کې د لېږدولو یې ډیر ارزښت درلود، خو په اوسني وخت کې د یوې ترانسپورتي وسیلې په غوره کولو کې یو شمېر نور ټکي لکه ډاډمن لېږدول، لومړیتوب لري، خو بیا هم د لېږدولو بیه اوس هم د وسایلو په غوره کولو کې مهمه ده. د مالونو او جنسونو ډول هم د ترانسپورتي وسیلې د ډول په غوره کولو کې اغیزه لري. د بیلگې په توگه د یو شمېر محصولاتو د لېږدولو له پاره

چې باید د خرڅلاو ځای ته په خپل وخت ورسول شي او د هغو د خرابیدو مخنیوی وشي د ګرڼدي ترانسپورت غوره کول مهم دي. د قیمتي او ښکلو شیانو د لیردولو لپاره د لیردولو بیه لومړیتوب نه

۱۰۹- شکل

لري، خو په ډاډمنه توګه یې وړل مهم دي. په دې توګه لیدل کیږي چې د ترانسپورت بیلابیل ډولونه یو له بل سره په سیالی کې دي او مشتریان دا غواړي چې خپلې بېلا بېلې غوښتنې د ترانسپورتي وسیلې په غوره کولو سره ترلاسه او په پام کې ونیسي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي، د لوست د متن، تصویرونو، او جدول په کتنې سره دې لاندینۍ دندې ترسره او دخپل کار پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

۱. هغه ترانسپورت چې د هوا له لارې ترسره کیږي په هغې کې د لېږد را لېږد کوم ډول وسایل او زیربنايي اړتیا بلل کیږي، له بیلګو سره یې لست کړئ.
۲. هغه ترانسپورت چې د اوبو له لارې ترسره کیږي د لېږد را لېږد کوم ډول وسایل او کوم ډول زیربنايي امکانات ورته اړین دي له بیلګې سره یې ولیکئ.
۳. هغه ترانسپورت چې په وچه ترسره کیږي د کومو نقلیه وسایلو او زیربنايي امکاناتو لرونکي دي له بیلګو سره یې ولیکئ.

پوښتنې:

۱. څو ډوله ترانسپورتي سیستمونه پیژنئ، نوم یې واخلي.
۲. ترانسپورت له کوم ډول سیالی سره مخامخ دی او کوم لاملونه د ترانسپورت په غوره کولو کې اغیزه لري؟ توضیح یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

ستاسي نظر د لېږد را لېږد د بیلابیلو ډولونو او دهغو د ځانګړتیاوو لکه ګرڼدیتوب، بیه، وړتیا او نورو په هکله څه دی، په یوه پاڼه کې یې ولیکئ او خپل ښوونکي ته یې ښکاره کړئ.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**